

MÚZEUMI KURÍR

Címkép: Karaacs Ferenc szobra. Alumínium. Kothai Nándor alkotása, 1958.
Püspökladány.

28.

(III. kötet, 8. szám)

MÚZEUMI KURÍR

ISSN 0133—9257

A Hajdú Bihar megyei Múzeumbarátok Köre Körlevele
Megjelenik évente három számban

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos
Minden kötethez, azaz tizedik számhoz magyar és angol nyelvű tartalom-
jegyzék, valamint útmutatók járulnak

Szerkesztő: Dankó Imre

Szerkesztőség: 4001 Debrecen, pf. 61., Déri Múzeum, Déri tér 1.

The Museum Curier

Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organisation in Hajdú-
Bihar County (Hungary)

The Bulletin is published three times annually

One volume is composed of ten numbers; within each volume numbering
is continuous.

A table of contents and indexes in English and Hungarian are attached to
each volume (i. e., every tenth number)

Editorial office: 4001 Debrecen, P.O.B. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

Debrecen, 1978.

VÁSÁRI ÉS PIACI PÉNZTARTÁSI MÓDOK, ESZKÖZÖK

DANKÓ IMRE

Az árucserre szervezeti alkalmain igen nagy jelentősége van a pénznek. Az árusok pénzszerzés végett viszik áruikat a vásárra, piacra. A vevők pedig azért visznek magukkal pénzt, hogy fizetni tudjanak a megvásárolt áruért. Értékközvetítő pénz nélkül nincsen árucserre, legalábbis a közvetlen csere háttérbe szorulása, illetve majd teljes elhagyása óta.

A vásárra, piacra általában csak annyi pénzt szokás vinni, amennyi szükséges a kívánt árucikk megvásárlásához. A vevők előzetesen tájékozódtak az árakról és annak megfelelően látják el magukat pénzzel a vásárra, piacra menve. Illetőleg valamivel többet visznek, hogy *zavarba ne jöjjenek*, ha esetleg többet vesznek a tervezett mennyiségnél, ha esetleg drágábban vásárolnak a gondoltnál, hogy magukat ellássák közben élelemmel, hogy az útiköltségre jusson akkor is, ha az útiköltségben valami változás történik útközben, hogy jusson olyan árucikkek megvásárlására is, aminek a megvételét ott, az adott pillanatban és helyen határozzák csak el stb. Minthogy *a pénznek szaga van és a pénznek hamar lába két*, vigyázni kell rá. Óvatosan, gondosan eltéve kell *felvinni* a piacra vagy vásárra. Lehetőleg titkosan, nem mutogatva, kérkedve vele, hanem eldugva, sőt esetleg megtévesztve a környezetet.

A vásárra, piacra vásárolni menők legáltalánosabban *pénztárcában* viszik magukkal a pénzt. Kétféle pénz van, mindkettő sajátos tartási módot igényel. Ennek megfelelően alakultak ki tartóeszközök is. A *papírpénzt* gondosan *kisimitva*, az egyformákat összeválogatva, *élire rakva*, egymás mellé helyezve, a férfiak a kabátjuk belső zsebében elhelyezett *pénz- vagy levéltárcájukban* tartják. A pénz- vagy levéltárca több-kevesebb rekeszből állt, fontos része volt a *titkos rekesz*, amit úgy készítettek, hogy *első látásra ne vegyék észre*, hogy kinyitása, a hozzáférhetés a tulajdonost is gondolkodásra késztesse és csak szükség esetén keresse meg, nyissa ki. Ebbe a titkos rekeszbe szokás tenni a *felesleges pénzt*, az az összeget, amit az előre nem látott kiadásokra, biztonságból visznek magukkal. De az is előfordult, hogy a pénztárca látható rekeszeiben kis címletekben, tehát *nagy csomó*, de végeredményében kevés pénzt helyeztek el, a titkos rekeszben viszont nagy címletekben, tehát kis csomóban sok pénzt raktak. Nyilván védekezésül.

A pénztárca elterjedéséig és általánossá válásáig azonban többféle módon tartották, illetve vitték magukkal pénzüket az emberek a vásárokra, piacokra. Ha szekérral mentek és sok pénzt vitték magukkal, *pénzesládát* használtak. A jól zárható, keményfából készült, esetleg vasalt, kisméretű pénzesládát általában az *ülés alá* tették. Sok helyen az ülést úgy készítették, hogy zárható helye legyen a pénznek. A pénzesládában az aprópénz kis *vászonzacskókban*, a papírpénz pedig kőtögelve állt. A pénztartó vászonzacskókat házilag készítették. Az asszonyok varrták erős szövésű gyolcsból. A száját húzósrá készítették, amibe aztán erős

284
7545/80

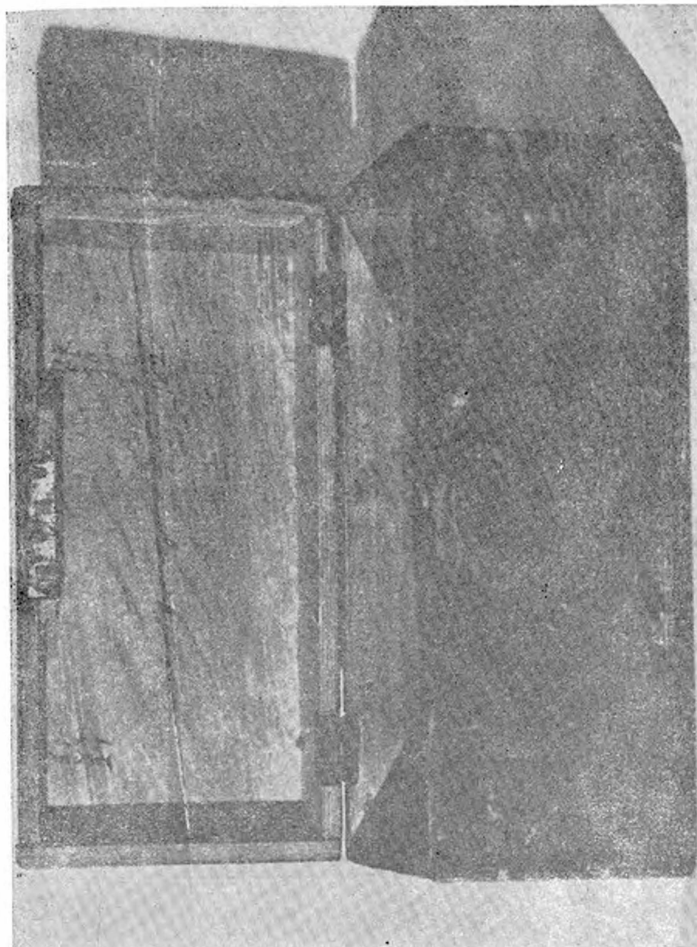
Felelős kiadó: dr. Dankó Imre
Készült 1000 példányban. — Engedélyszáma: III/KUL/97/HA/1977.
79.7280.66-21 Alföldi Nyomda, Debrecen
Felelős vezető: Benkő István igazgató

galandot, széles madzagot, esetleg szíjat húztak. A vászonzacskó száját ezzel a galanggal, madzaggal vagy szíjjal szorosan össze lehetett húzni és a galand, a madzag, a szíj két kiálló végének az összekötésével be lehetett zárni. A zacskók szájába jó hosszú galandot, madzagot, szíjat húztak, hogy a bekötés után is maradjon még ki elég belőlük. Esetleg annyit, hogy a végeiket összekötve a *nyakba lehessen a zacskót akasztani*. De erről a pénzhordási módról majd később szólunk. Régebben, 100–150 évvel ezelőtt, általánosabb volt, hogy vászonzacskó helyett *bőrzacskókat* használtak. A bőrzacskókat mindig szíjjal kötötték be. A papírpénzköteget, hogy szét ne szóródjanak a lábában, *puha fonállal, tépéssel* úgy kötötték át, hogy a pénz ne *vágják be*, hogy a pénz a bekötés miatt ne sérüljön.

A biztonság fokozása érdekében gyakori volt, hogy nem egy, hanem két pénzesládát vittek magukkal. A könnyen hozzáférhető helyen elhelyezett ládában kevés pénzt helyeztek el, a szekéren eldugott ládában viszont sokat. A szekéren a pénzesládát leginkább a *szekéraljra dobott szénában* vagy szalmában, a *saraglyába vetett öreg gúnyában*, a *kasba rakott heme-humi közt* rejtették el. A pénzesládák kulcsait vagy kulcsait *nyakbakötöten hordták*, vagy a *csizmába, csizmaszárbába dugták*. Előfordult az is, hogy a pénzesládát a feltűnő helyen elhelyezett, például a lőcsre akasztott, de befelé fordított *abrákosba, abrakostarisznyába* tették. A vásárról vásárra járó kupecsek, ha szekereken jártak és pénzesládát vittek magukkal, éjjelre, ahol megszálltak, fogadóknak, csárdákban, bevitték magukkal a pénzesládát és fejük alá tették. Úgy aludtak. A vásárhoz iparosok, akik áruikat nagy, ferde oldalú *vásározóládában* szekéren szállították a vásárra, piacra, visszafelé jövet pénzüket a *kettős fenékű* vásározóládába tették. A vásározóládát nem lehetett a fogadóknak leemelni és bevinni a szállásra. A vásározók leginkább úgy őrizték, hogy rajta éjszakáztak.

A pénzesláda sok pénznek, nagy vásárlásra való volt. A vásárokra, piacokra csak kupecsek, kasznárok, nagyobb mészárosok, kereskedők hordták benne a pénzüket. Az egyszerű, saját szükségletére vásárló embernek a kevés pénz biztonságos hordásának más módját találták ki. Legáltalánosabb volt a *pénzeszacskó* használata. Ahogy már volt is róla szó, kétféle pénzeszacskó volt: vászon és bőr. A pénzeszacskó eredetileg fém-pénz számára készült. A zacskóvarrók fő törekvése az volt, hogy olyan nagyságúra és olyan anyagból készítsék zacskóikat, amikben kevésbé *csengenek, pendülnek* a fém-pénzek, mert különben eláruhnák magukat. A pénzeszacskók használatánál igen fontos kérdés a hordás helye. Legáltalánosabb a *nyakba kötött*, a *nyakra vetett* pénzeszacskó. A zacskó a férfiaknál magán a mellkason, a nőknél pedig a két mell között csüng, foglal helyet. *Az neki a legjobb hely* — mondják —, mert legkönnyebben észrevenni, ha valaki *odapiskál*. A nőkkel evődők szerint éppen ezért rossz helyen van a nőknél a pénzeszacskó a két mell között, mert *hamar elfelejtik, hogy hol jár az idegen keze*. Pedig ha ha tudnák, hogy nem is őket simogatja, hanem a zacskót!

A pénzeszacskó a régműlban egy *bizonyos pénzösszeget* is jelentett: *egy zacskó pénz*. Afféle fizetési egység, mondhatni pénzegység volt. A zacskóval való fizetésnek egy érdekes módja mind a mai napig nyomon követhető: *odavet, odadob egy zacskó aranyat*. Újabbban a zacskó pénzegységként való kezelése esetén általában 100 egység pénzt (forintot, tallért, koronát, márkát stb.) tesznek bele. A zacskóba gyűjtött pénz összefüggésben van a takarékossgal is. A *megspórolt* vagy akármilyen célra rendszeresen *félretett pénzt* szokás leginkább százasával összeszedni kü-

Pénzesláda. Hajtódóroz, XIX. sz. vége. Magántulajdon.

lön-külön zacskóban. *Tíz zacskó pénz* — mondják Barcsen — *ezer forint*. A zacskós pénztartás, illetve a zacskós fizetés leginkább a Dunántúlon terjedt el és legtovább Göcsejben, Belső-Somogyban, Szigetvár környékén, Baranya déli részén, az Ormánságban élt.

A zacskós pénztartás különösen jellemző a *pásztorokra*. Az örökös mozgás, úton levés az oka annak, hogy a pásztorok szinte kivétel nélkül nyakukba akasztott bőr-, ritkábban vászonzacskóban tartják a pénzüket és természetesen viszik is mindig magukkal. A zacskóban hordott pénztől éjszakára sem válnak meg, sőt, nagyon körülményesen takargatni igyekeznek, hogy náluk a pénz, illetőleg, hogy nyakukba akasztott pénzzacskójuk volna.

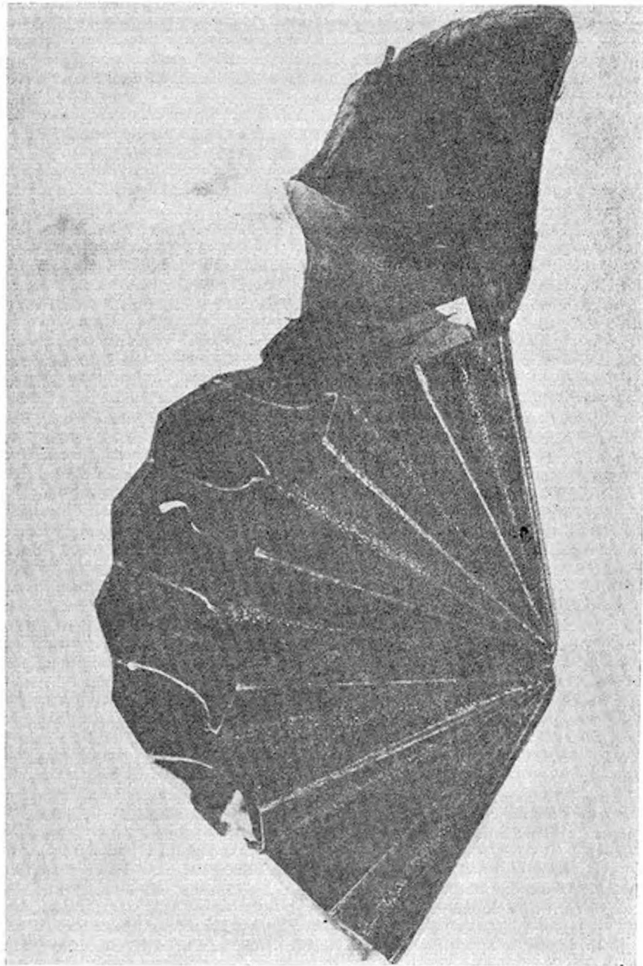
A pénzzacskók legtöbbje nem alkalmi készítésű, rövid ideig használatos pénztartó eszköz. Minthogy nem esetleges és átmeneti pénztartóról van szó, *ki is díszítik*. Mind a vászon, mind a bőr pénzzacskókat gyakran *kihimezik*, sok zacskón olvashatjuk a tulajdonos nevét vagy monogramját.

A pénzzacskóban a pénz mellett sokszor sok minden mást is tartottak. Általában drága emléktárgyakat, emlékeket; összekötött *hajtincset, gyűrűt, medálba foglalt kis fényképet, emlékpénzt, érmet*, kis szemekből összeállított olvasót.

Kiskunmajsán hallottam, hogy az egyik huncut, öreg gulyás a pénzzacskóját eredeti helyen hordta; a derekára kötötte a gatyakorcával és belógatta a gatyájába, a lábaközibe. Nem is lopták azt meg soha — mondták róla a majsai vásárosok.

A *pénzszák* voltaképpen nagyméretű pénzzacskó volt. Nagy mennyiségű pénz szállítására használták. Kizárólag úgy, hogy a pénzzel telt zsákokat ládába, hordóba tették. A pénzszák erős szövésű kenderzsák volt, a száján erős *korccal*, amivel jól be lehetett kötni. Kétféle pénzszák volt ismeretes. A *nagy zsák* a papírpénz, a *kis zsák* a fémpénz tartására és szállítására szolgált. A pénzszákokat a posta mindmáig használja, egyébként már régen elhagyták.

A viselettel összefüggésben sajátos vásári, piaci pénztartási mód alakult ki, mondhatni országszerte. A kofák és a piacokon rendszeresen áruol asszonyok *kötőtárisznyát* készítenek vagy készíttettek maguknak. A kötőtárisznya a tényleges kötőnél, előkötőnél kisebb, de ugyanabból az anyagból — gyakran kétfestőből — készül, mint az előkötő. Az alját vízszahajtják és oldalain úgy varrják össze, hogy egy derékre felkötődő, öblös zsákokcska keletkezzék. A zsákokcskát függőlegesen két rekeszre osztják. Az egyik rekeszbe teszik a *nagypénzt*, azaz a papírpénzt, a másikba pedig az *aprót*, azaz a fémpénzt. A kötőtárisznyát kétféleképpen viselik: előfordul az is, hogy kötő nélkül használják, de gyakoribb az, hogy a voltaképpeni kötő alá kötik és a kötő jobb vagy bal szélét *félrehúva* használják, aszerint, hogy a nagypénzhez vagy az apróhoz nyúljanak. A kötőtárisznya állva használatos leginkább. Ha leül vele a viselője, legő a földre, a lába között. A kötőtárisznya használata azért igen elterjedt, mert *jó helyen van benne a pénz. Az ember lába közt nemigen kereskednek*, mondják, s ha mégis, akkor mindjárt *felrezenünk, mert a birzgalást mindenki csak megéri*. Az árujuk mellett ülő, lábuk közt a kötőtárisznyájukat lefogató öreg kofáknak mondják, hogy *jólesik nekik az ülés, mert legalább van valami a lábuk között*. A kötőtárisznyában nem hordják a pénzt, csak eladás közben összegyűjtik. Vásár, piac után a kötőtárisznyát *lekötik* a derekukról, *összefogják* és *kétrét hajtják*, aztán a *kötőkorcokkal* összekötik az egészet. *Bábot kötnek belőle*, így aztán a benne levő pénz biztonságosan, könnyen kezelhető, dugható el valahová. Leg-

Többrekeszes fősérbuksa. Debrecen, XIX. sz. vége. Magántulajdon.

többször a maradék áru közt, a szekéren levő szénában, szalmában vagy csak a *kari kaskában*, legalul, aztán ezt-azt tesznek rá, hogy ne lásson.

Kötőtárisznyát férfiak is használnak. Azokon a helyeken ismeretes, ahol a *férfiak is hordanak kötöt*. Ilyen helyeken a piacokon, vásárokon áruló előkötős férfiak ugyanúgy használják a kötőtárisznyát, mint a nők. A debreceni piacon például a *bagosi* (Hajdúbagos) *dínyések* rendszerint kötőtárisznyába gyűjtik a pénzt.

Még inkább a viselethez kötött a többi pénzhordási mód, illetve pénztartó eszköz. A *bukaszt*, a *bugyellárist*, az *erszényt*, a *péntzárcát* általában zsebben hordják, illetve olyan kézzben hordható eszközökben, ami sok minden tartása mellett a pénz tartására és hordására is használatos és szerve része a viseletnek. Ilyen viseleti darab a *táska*, a *retikül*, a *tarisznya*, a *kosár*, a *szeredás*.

A *buksa* csak papírpénz tartására szolgáló olyan sokrekeszes bőreszény, ami egy nagy, visszahajló széllel lezárható, kis füllel pedig még be is csukható. Sok pénz fér bele, sok pénz tartására, hordására használják. A papírpénz különböző címleteit más és más rekeszekbe teszik. Így a pénz mindig könnyen ellenőrizhető, könnyen lehet belőle fizetni. Általában sokpénzű emberek használják, kepecsek, kereskedők, a vásárokon megjelenő mézárások, nagy *ágók*. Leginkább a kabát belső zsebében hordják, lehetőleg úgy, hogy *ne dudorítsa ki a kabátot*. Elég gyakori az is, hogy a bukaszt a *farzsebben* hordják. Ilyen esetekben mindig gondosan ügyelnek arra, hogy a kabát alja takarja a farzsebet, illetve a bukaszt. A bukászok sajtóságos csoportját képezik a *pincérbukasztok*. A pincérek mindig a farzsebében hordják, mindig onnan veszik elő széles mozdulatokkal, ha szükség van rá. A pincéreknél terjedt el egy, az aprópénz tartására szolgáló, a farzseb ellentétes oldalára erősíthető, bőrből készült, kétrekeszes *péntzárc* is. A pincérek az aprópénzüket leginkább ezekben a *farpéntzárcákban* tartják, de gyakori az is, hogy a kabátjuk oldalzsebeibe teszik. Mégpedig a jobb oldalba a nagyobb fémpénzeket, a bal oldalba pedig az *apraját*, a *jó ha van pénzt*. A farpéntzárc különben elterjedt a piaci árusok egy részénél is: dínyéseknél, káposztásoknál stb. A farpéntzárcat használók tapintása igen kifinomult. Ugyanis tapintás alapján kell kiválasztaniuk a kívánt pénzt, hiszen a farpéntzárcában nem láthatják a pénzdarabot, mondjuk visszaadásnál. Nagy forgalmú borbélyműhelyben, állomásokon is tapasztaltam, hogy a borbélyok farpéntzárcát használtak, például Székesfehérváron, Miskolcon és a Keleti pályaudvaron.

A *bugyelláris* a bukzával ellentétben, csak aprópénz tartására használatos. Egyrekeszű, bőrből készült, öblös, záros (csatos) fémkeretre húzott zsákocska. A fémkeret zárható és csukható. A bugyelláris bármily öblös, buggyos is, általában kicsi. Jól elfér a zsebben, retikülben, kosárkában. Ismeretes nagyméretű bugyelláris is. Az ilyenek hosszú lánccal is van, amivel a nyakba lehet akasztani vagy a *válra lehet vetni* és úgy lehet *oldalra vetve* hordani. A lánccal helyett sokszor szíjból készült füle is van. Az ilyen nagyméretű, vállra vetett, nyakba akasztott bugyellárist egyaránt használják apró- és nagypénz tartására. Piacokon, vásárokon elődők használják így. Az áruért kapott aprópénzt szinte beleszórják a papírpénzt pedig belegyűrik.

Az *erszény* voltaképpen rekeszes bugyelláris, a rekeszeket külön az apró- és külön a papírpénz tartására használják. Az anyag sem annyira kizárólagosan bőr, mint a bugyellárisé, hanem lehet vászon, erősebb tartású szövet, viaszosvászon, gumi, műanyag. Az erszény általában a zsebben áll, mindig kéznél kell hogy legyen. Ismeretes néhány érdekes er-

szényfajta is. Ezek általában alakjukkal, nagyságukkal különböznek a voltaképpeni erszényektől. Legismertebbek közülük a *gyöngyferszények*. Ezek általában hosszú, leelőg formájúak, oldalaiak felűzőtt és felvart gyöngyökből állnak. A gyöngyök sok esetben valamilyen virágot, díszítőmotívumot mutatnak, esetleg monogramot. Közülük sok kézimunkaként, otthon készül. Ezeket nyilván nem használják vásárolásra, piacra.

A *péntzárc* kizárólag pénz, méghozzá mind a kétféle pénz tartására és hordására szolgáló, a legkülönbözőbb anyagokból készülő, igen változatos formájú, nagyságú, beosztású, zsebben hordható péntzártó eszköz. Érdekes fajtái alakultak ki és ennek megfelelően használatuk is nagy változatosságot mutat. A *patkópéntzárcát* például csak férfiak hordták és csak fémpénzt tartottak benne. Akkor volt használatos, amikor a fémpénz mennyisége jelentős volt és viszonylag kevés papírpénzzel éltek az emberek. A patkópéntzárca utóéletlen előnye, hogy kinyitáskor a fedele egy kis pénzolvasó pultot képez, amin könnyen és biztonságosan meg lehet számolni a pénzt és ki lehet válogatni közülük a szükséges darabokat. Ennek ellenére nem jellegzetes vásári-piaci péntzártó eszköz, mert végeredményében kevés, komolyabb vásárláshoz nem elegendő pénz fér bele.

Mind a bukaszt, mind a bugyellárist, erszényt, péntzárcát a már említett viselési módon, hordási helyen kívül másutt is hordják. Sőt éppen vásárolva, piacolva változik meg a hordási mód és a hordási hely. A változás igen sokoldalú, nagy változatosság jellemzi ezeknek a péntzártó eszközöknek a hordási módját, annak megfelelően, hogy a piacon vagy vásáron mit árult vagy vett, miből árulta vagy miben viszi haza valaki az árut. A női viselethez tartozik a *kari kosár*, a *retikül*, a kisebb-nagyobb *kézi tásk*a, mind megannyi jó hely a fenti péntzártók számára. A kari kosárban a *kosár fenekére* úgy kell letenni a bukaszt, bugyellárist, hogy mással letakarják, elfedik. A férfiaknál a *tarisznya*, a *szeredás* és az *oldaltáska*, újabban az *aktatáska* ad lehetőséget az erszény, a péntzárc hordására, elrejtésére. Régebben, amikor a férfiak még lóháton jártak, a bukaszt, bugyellárist, erszényt gyakran tették a *nyereg táskába*. A pásztorok a szamar hátán keresztbe vetett *áttalvetőbe* tették, a Hegyalján a piacról batyuzó asszonyok a *zajdába* kötötték. Manapság pedig az *autó* különböző helyeibe, rekeszeibe, az *oldalszebbe*, az *irattartóba*.

A kari kosárba, retikülbe, táskába, tarisznába való pénzhelyezésnek főleg a nők körében kialakult néhány alkalmi megoldása is. Általánosan ismert, hogy piacolni, vásárolni készülve, a pénzt *keszkenőbe*, *kenőbe*, *zsebbevalóba* kötik és úgy teszik a kosárba, táskába. De a *gelebkübe* is, mert ott biztonságos helyen van, könnyű figyelni rá. A Hajdúságban általában ismeretes volt a pénzt *harisnyába kötni*. A harisnyába kötött pénzt ugyancsak az ismertetett módokon hordták.

A vásárra, piacra való pénzhordást, bárhogy történjen is, nagyfokú óvatosság jellemzi. Az óvatosság legegyszerűbb és ezért legáltalánosabb módja az, hogy a náluk levő pénzt nem egy helyen, nem egyféle módon tartják, hordják. A jól látható, könnyen elérhető, általában ismert tartási helyeken és módokon általában kevés pénzt tartanak, hordanak, a *pént öregjé*t kevésbé megszokott, nehezen észrevehető helyen és módokon tartják és viszik. Kecskeméten még a negyvenes években is élt olyan *magyar szabó*, aki kettős zsebeket csinált és a ruhának olyan helyeire készített zsebeket, ahol senki nem látta, senki sem kereste. Ismeretesek a *dupla fenekű kosarak*, *ládák* is, amiket ugyancsak pénzhordásra használtak. Mint ahogy ismeretesek a *pént bevarrásáról* szóló esetek is. Ezt a

CSÁNYI LÁSZLÓ ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA (1790—1849)

HALMOS SÁNDOR—DÁVID ISTVÁN

módszert akkor használták, ha hosszú útra, nagy távolságra mentek vásárolni. Maga a gazda vagy az asszony odahaza, nagy titokban, a jól megválasztott ruhadarabba bevarrta a pénzt. Természetesen úgy, hogy ne lehessen észrevenni. Ezért a bevarrások rendszerint már *meglelvő varrásoknál történtek* vagy úgy, hogy bizonyos, erre alkalmas helyeken a *ruha anyagát megkettőzték*. Fontos volt, hogy a ruha fonákján se lehessen a bevarrást észrevenni. A betyárhistóriákban gyakran hallani arról, hogy a rablók az áldozat ruháját *darabokra szaggatták*, úgy keresték a pénzt. Gyakori volt a pénz elrejtése *kettős csizmatalpba, bocskortalpba, kalapba* stb. Az ilyen ruhadaraboknak aztán nagy is volt a becsülete. Le se igen vetették, mindig maguknál tartották, a *szemük mindig rajtuk* volt. De nemcsak a gazda szeme, hanem sajnos, a tolvajoké is, akik többek között arról tudták meg, hogy ki hol, hogyan rejtli a pénztét magánál, hogy mire figyel nagyon, mit tart mindig magánál, mihez ragaszkodik a kelleténél jobban. Igen elterjedt volt a nőknél, hogy a pénzt az elkötött száru bugyijukba tették és úgy mentek a vásárra, piacra, illetve úgy jöttek onnan vissza.

A vásárokon, piacokon az eladók is sajátos módokon tartják, hordják az összegyűjtött pénzt. A kofákról már esett szó. Az időnként nem állandó jelleggel áruló asszonyok közül sok a tojásért, gyümölcsért, egyéb áruféleségért beszedett pénzt a maga elé tett *kaska aljába dugja*, ott gyűjti össze. Amikor az eladást befejezi, *összemarkolja* a pénzt és *bedugja* az erszényébe. Nem számolja, nem simítja, és majd otthoni munkája lesz, amit nyugodt körülmények között, szépen elvégez. A bazárosok a pénzt a *dobozfedébe, tányérba* gyűjtötték, a túri vásáron áruló fazekas pedig egy öblös *lekvárosfazekat* használt erre a célra. A vásárokon, olyan esetekben, amikor nagy összegeket fizetnek ki egy-egy számosállatért, nagyobb jelentőségű eszközért (például szekérrért), bútorért stb., a pénzt megszámlolva darabonként adja az eladó kezébe a vevő. Az eladó ugyanolyan rendben, a papírpénzeket szépen kisimítva, az egyformákat együvé téve teszi el a pénztárcájába, bukszájába, erszényébe, úgy, ahogy a vevőnél volt.

A vásárok és piacok átalakulásával, a pénzgazdálkodás fejlődésével, a pénz formái változásával, de nem utolsósorban a termelési eljárásokban és az elosztásban, a tulajdoni viszonyokban, a közlekedésben és a közbiztonságban bekövetkezett változások következtében a vásári, piaci pénztartási módok és eszközök is átalakultak. Általában leegyszerűsödtek. Ma kevesebb gondot fordítanak a pénz biztonságos tartására, hordására, mint korábban. A kereskedelem átalakulása következtében a boltban, méghozzá a helyi boltban való vásárlás lépett előtérbe, ami eleve fölöslegessé teszi nagyobb mennyiségű pénz hordását, még kevésbé igényli sajátos pénztartó és -hordó eszközök és módok kialakítását, használatát. A ma pénzhordási eszközeire az jellemző, hogy minden korábbinál szorosabban kapcsolódnak a viselethez. Férfiviselet esetében szinte kizárólagosan a zseb, de a női viseletnél is jelentős mértékben a közvetlen pénztartás helyébe és egyben eszközüvé vált. De nagymértékben megnőtt a zsebek pénztartó-hordó szerepe is. A nőknél kialakult és általánosan elterjedt egy minden hordó eszköz használata, ami a pénzhordást is magába fogadta. Ez a mindenes eszköz, a *retikül*, a maga számtalan fajtájával és nagyon változatos hordási módjával.

Halála közeledő százharminc éves évfordulójára tekintettel nem szűköltünk *Csányi László* alakját feleleveníteni. Hiszen értékes élete, eredményes munkássága, ritka emberi tulajdonságai, melyeket mindig a közjává és a haladó eszmék érdekében fejtett ki, hovatovább feledésbe merülnek.

Élete és tevékenysége főbb állomásait lexikális rövidséggel így foglalhatjuk össze: 1790-ben született a Zala megyei Csányon (Zalacsány), köznemesi családból. Gondos nevelést kapott, hivatásul a katonai pályát választotta. 1818-ban azonban — kiábrándulva a reakciót védő, embertelen katonaságból — kilépett a hadseregéből. Hazament és megyéjében vállalt politikai szerepet. Harcos tagja, majd egyik oszlopa lett a *Deák Ferenc* vezette zalai haladó ellenzéknek. Kapcsolatba került *Kossuthal* és *Kossuth* legodaadóbb hívévé vált. A reformkor egyre fokozódó küzdelmei, a nemzeti ébredés őt is kiragadta otthonából és csakhamar az élre került. Az 1848. márciusi mozgalmakban ő szervezte meg az első polgárőrséget. Majd a Honvédelmi Bizottmány a feladunai hadseregbe osztotta be. Nemsokáig maradt ott, mert hamarosan azzal bízták meg, hogy *Bem* oldalán, Erdélyben a „polgári kormányt”, azaz a polgári közigazgatást szervezze meg és biztosítsa Erdély nyugalmát. E nehéz és fontos megbízatásának híven eleget is tett. Hűséges és eredményes munkája alapján bízták rá a *Függetlenségi Nyilatkozat* után (1849. április 14.) a közmunka- és közlekedésügyi tárcát. Minisztersége alatt „indult meg” igazán a magyar vasút, bár még csak két vonala volt; a pest—váci és a pest—szolnoki vonal. Jellemző, hogy a két vonalat a szabadságharc veszélyei, változó sikerű csatái közt is biztosította nemcsak a hadi céloknak, érdekeknek megfelelően, hanem az újjáépítés, a gazdasági fejlődés számára is. Amikor Pest város lakosai az ágyúzások által romba dőlt házaik kijávitásához szükséges téglaszállítást ingyenes, illetve mérsékelt áron való teljesítést kérték tőle, a szolnoki vonalon, készségesen megadta. Valószínűleg ez volt az első magyar vasútdíj-mérséklés.

Csányi László életére, munkásságára, kivételes emberi tulajdonságaira utolsó napjai vetnek legjobban fényt. Amikor 1849. július 5-én Pesten utoljára ülésezett a minisztertanács és vége volt az ülésnek, *Csányi Klapkához* lépett, karon fogta és egy szomszédos helyiségbe ment vele. Ezeket mondta *Klapkának*: „Úgy látom, hazám a bukás szélén áll. Talán még megmenthető, ha *Görgey* nemcsak az észre, hanem a szívére is hallgat, s kiragadja magát *Bayer* megmetyélező befolyása alól, aki mindinkább eltávolítani igyekszik őt hazája érdekeitől és igaz barátaitól.” *Klapka* helyeselt és figyelmesen hallgatta *Csányit*: „En már öreg ember vagyok, nekem már nincs sok veszténivalóm. Ha Pestet másodsor is feladják, megint én leszek az utolsó, ki innen menekül. Aradig még elmegyek, de tovább nem. Előrehaladott korom és egészségi állapotom ezt amúgy sem teszi

Csányi László arcképe a Vasárnapi Újságból.

lehetővé. Hogy mi lesz velem, az közömbös rám nézve, de hazám sorsa a porig süjt."

Csányi a *Klapkával* történt beszélgetés után levelet írt *Görgeynek*, kérve, hogy legyen hű és ne hagyja el a csapatokat, ne tegye le a fegyvert. Jellemző, hogy amikor *Görgey* kivonult Komáromból, ezt a levelet ott találták szobája padlóján összetépvé a többi szemét közt.

1849. augusztus 11-én, Aradon, a városházán a képviselőház ülést tartott. Mindössze tízen jelentek meg rajta, *Csányi László* köztük volt. Az ülés rövid volt, az idős *Palóczy* a fájdalomtól megtörve alig tudta elfoglalni az elnöki széket és könnyezve csak ennyit tudott mondani: „A haza menthetetlenül veszve van!” Együttal búcsúzott is, átölelte a képviselőket, megcsókolta őket és kitérőleg a teremből. Mindenki menekült, egyedül *Csányi* maradt. Tartotta magát korábbi ígéretéhez, hogy Aradon túl nem megy. A menekülő képviselők sorra felkeresték *Csányit* aradi lakásán és biztatták a menekülésre. Még *Kossuth*, sőt *Görgey* is kérte, de ő maradt. „En nem megyek. Pár hónappal előbb vagy utóbb, mindegy, de a haza földjén akarok meghalni. Ti menjetek, fiatalok vagytok, még szolgálhattok a hazának. A haza vérázattal földjében akarok pihenni, ha a bitó alól temetnek is el. Ha használni nem bírtam hazám ügyének, annak tudok mártírja lenni.”

Nagyváradon önként jelentkezett a császáriaknál. Illúziókat nem táplált sorsa felől. Haditörvényszék elé került, a hírhedt *Nedelkovich* lett a bírója. A bíró kérdéseire hihetetlen nyugalommal, öntudatosan válaszolt. „En csak hazám iránti kötelességemet teljesítettem, s ezért örömet halok meg.” *Batthyány* is ezt mondta — vetette oda gúnyosan a hadbíró —, s mégis szemétdombra került. „Az is magyar föld” — válaszolta *Csányi*. És miért nem menekült el — faggatta a bíró. „A hazámért éltem, a hazáért akarok meghalni! Itthon edesebb a halál, mint künn az élet!”

1849. október 9-én kötél általi halátra ítélték, s amikor október 10-én a hóhér a nyakába dobta a kötelet, ezeket mondta: „Hazámért ezt is szívesen!”

Csányi László a 48–49-es szabadságharc és polgári demokratikus forradalom egyik legnagyobb alakja, mártírja, de nemcsak az. A polgári életben végzett munkája, szervezési, gazdasági tevékenysége is lényeges, előremutató. Ilyen irányú munkássága jelentőségét csak fokozza, hogy rövid idő alatt, rendkívül rossz, kedvezőtlen körülmények között, a szükséges feltételek majd teljes hiányában végezte.

Thököly-emlékülés és -kiállítás Hajdúszoboszlón

A Magyar Történelmi Társulat, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Hajdú-Bihar megyei Szervezete, Hajdúszoboszló Város Tanácsa és a Bocskai István Múzeum szervezésében október 2–4-én *A Thököly-felkelés a magyar és az európai történelemben* címmel nemzetközi Thököly-emlékülés volt. Az emlékülésen közreműködtek: *Zygmund Abramowicz* (Lengyelország), *Benczédi László*, *Benda Kálmán*, *Moritz Csáky* (Ausztria), *Iványi Emma*, *Hazai György*, *Káldy Nagy Gyula*, *Vojtech Kopcan* (Csehszlovákia), *Köpeczy Béla*, *Marie Marecková* (Csehszlovákia), *Claude Michaud* (Franciaország), *Nagy József*, *Nagy László*, *Petneli Áron*, *Péter Katalin*, *R. Várkonyi Ágnes*, *Michail Suchy* (Csehszlovákia), *Székely Ferenc*, *Szendrey István*, *Szilágyi Gáborné*, *Trócsányi Zsolt*, *Varga Imre*, *Varga János Ur Attiláné*. Az emlékülés a Bocskai István Múzeum által rendezett *(Juhász Imre) Thököly Imre és a bujdosó kurucok* c. kiállítás megnyitásával kezdődött, október 1-én.

A PÜSPÖKLADÁNYI KARACS FERENC MÚZEUMRÓL

DANKÓ IMRE

Az 1978. évi múzeumi hónap kiemelkedő eseménye volt az új épületbe költözött püspökladányi múzeum megnyitása. A múzeum új épületében rendezett időszaki kiállítások megnyitása, illetve az új épület átadása-átvétele egyben a Hajdú-Bihar megyei múzeumi hónap ünneplésének megnyitása is volt. A múzeum előzőleg a Karacs Ferenc Gimnáziumban *Karacs Ferenc Iskolamúzeum* néven működött. A múzeum létesítése, tevékenysége szorosan a gimnáziumhoz kapcsolódott. Nemcsak azáltal, hogy ott volt elhelyezve, hanem azért is, mert a gyűjteményt *Rettegi Istvánné* tanárnő az iskola vezetőségének és tanítványainak a segítségével hozta létre. Valamint azért is, mert a múzeum tevékenységét elsősorban az iskolai közösségekben fejtette ki, kiállításait és egyéb munkáját az iskolán belül, a nevelők és a diákok számára rendezte, illetve végezte.

A püspökladányi múzeumi célú gyűjtés, múzeumszervezés hosszú múltra tekint vissza. *Rettegi Istvánné* első gyűjteményét, „múzeumát” elsodorta a második világháború. Másodsor az ötvenes évek elején kezdett a gyűjtéshez, a múzeumszervezéshez. Az iskolamúzeum hivatalos alapítási éve: 1959. Ez a másodszori gyűjtés, múzeumszervezés eredményezte az iskolamúzeumot. Nemcsak a közvélemény, hanem a szakma is iskolamúzeumként vette tudomásul és kezelte, így vívott ki magának elismerést. Iskolamúzeumként kapcsolódott be országos rendezvényekbe (Múzeum és történettanítás című országos konferencia, Debrecen, 1974.) és *Rettegi Istvánné* is így, az iskolamúzeum szervezőjeként érte a legnagyobb magyar muzeológuskitüntetés, a Móra Ferenc-emlékérem (1975).

*Redigi Rettegi Istvánné*ban is kezdettől fogva egy, a többi múzeumhoz hasonló, a közgyűjtemény fogalmát a lehető legszélesebben értelmező intézmény létrehozásának vágya élt. Nem is szólván Püspökladány és környéke lakosairól, azokról, akik végül is — az iskola közvetítésével — összeadták a gyűjteményt. De hasonló elvárásai voltak Püspökladány, valamint a püspökladányi járás párt- és állami vezetőinek, szerveinek is. Az egyre inkább fokozódó igény különösen megnövekedett *Matolesi Lajos* tanácselnöksége alatt, aki a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezettel egyetértésben a múzeum átszervezését Püspökladány hivatalos tervfeladatává tette és következetesen meg is valósította.

A feladat végrehajtásának első és mondhatható legfontosabb feltétele az volt, hogy a különben is szűk, a gyűjtemény elhelyezésére már alkalmatlanná vált iskolai helyiségekből kiköltöztessék és a legszélesebb rétegek számára is hozzáférhető módon, múzeumi célra megfelelő épületben helyezték el. Hosszas tervezés, sok próbálkozás után a nagyközségi tanács a Püspökladány, Kossuth utca 28. számú ház mellett döntött, ezt szemelte ki a múzeum elhelyezésére. Miután az épület szabadabbá vált, múzeumi igényeknek megfelelően — nem kis anyagi áldozattal — felújították, illetve átalakították. Ez a nagyméretű, több helyiséges épület mindenképpen alkalmas a volt iskolamúzeum gyűjteményanyagának befogadására, szak-

szzerű kezelésére, raktározására, állandó és időszaki kiállítások rendezésére és bemutatására, a korszerű muzeológiai munka folytatására. Nem is szólván arról, hogy az épülethez tartozó, jó helyen levő, terjedelmes udvaron az esetleges későbbi terjeszkedésre, fejlesztésre nagyszerű lehetőség biztosított.

A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága már előzőleg *Ráduly Emil* néprajzos-muzeológus személyében főfoglalkozású munkatársat biztosított a múzeum számára az átköltözés, a szakszerű raktározás, a kettős profilú — tudományos és közművelődési — múzeumi munka elősegítésére. *Ráduly Emil* időközben megvált a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezettől és így az említett munka, feladatok elvégzése új munkatársra, *Szűcs Ernő* történész-muzeológusra várt. Természetes, hogy az új keretek közé került intézmény, a fiatal, pályakezdő munkatárs munkáját a megyei múzeum — a Déri Múzeum — szakemberei segítették és a jövőben is segíteni fogják. De nem hagyhatjuk említés nélkül *Rettegi Istvánné* támogatását, sokoldalú segítségét sem. A Karacs Ferenc Múzeum a továbbiakban helytörténeti múzeumként működik. Gyűjteményanyagára jórészt néprajzi, kisebb mértékben történeti és egyéb jellegű. A gyűjtemény 1977. december 31-én 2300 darabból állt. Az anyag döntő többsége Püspökladányhoz, kis része a környező sárréti falvakhoz kapcsolódik. Jelentős az írásos, adattári anyag, ami főleg a diákok különféle pályázatokra készített pályaműveiből és más jellegű gyűjtéseiből áll. Számottevő anyaggal gyarapította a múzeum gyűjteményét az 1977-ben Püspökladányban megrendezett *I. honismereti múzeumi tábor* is.

A múzeum gyűjteményének gazdasága ellenére az új helyre, új körülmények közé került intézmény nem tudta kapuit állandó kiállítással megnyitni. Ahhoz, hogy a nyitásra állandó kiállítás készüljön, sokkal több időre lett volna szükség. Hiszen az épület végleges birtokbavétele csak szeptember elején történt meg. Ekkor indult meg az átköltöztetés és vele párhuzamosan a nyitásra készülő időszaki kiállítások előkészítése, rendezése. Állandó kiállítás rendezéséhez a gyűjtemény alaposabb ismerete, az anyag jobb muzeológiai ellátása (restaurálás, konzerválás stb.), valamint az anyag ilyen célra való kiválogatása lett volna szükséges, nem is szólván a tématervezés kidolgozásáról, a tématervezés alapján forgatókönyvirásról stb. Sajnos, ezekre a hosszasan tartó, aprólékos, nagyszámú helyben el sem végezhető munkákra nem volt idő és így az átszervezett püspökladányi múzeumot csak időszaki kiállításokkal tudtuk megnyitni.

Az a három időszaki kiállítás, amiknek a megnyitásával 1978. október 1-én átadtuk rendeltetésének az új múzeumépületet, a következők voltak: a Déri Múzeum a Püspökladány határában végzett ásatásainak leletanyagából rendezett bemutatót; a Heves megyei Múzeumi Szervezet cserékiállításaként az apátfalvi keménycserépgyár termékeit a Karacs Ferenc Múzeum és végül ugyancsak a Déri Múzeum a Déri György-féle népművészeti gyűjtemény nagyszerű néprajzi grafikáiból, akvarelljeiből a régi sárréti népelet címmel mutatott be egy válogatást.

A múzeum átszervezésére, fejlesztésére oly sokféle módon és formában megmutatkozott széles körű társadalmi igény kielégítése révén átalakult püspökladányi múzeum új élete, jövőbeli munkája elé bizakodva nézünk. Bizakodásunk nem alaptalan, mert tudjuk, hogy a hamarosan városárá fejlődő Püspökladány és a gazdaságilag, társadalmilag, kulturálisan és egyéb tekintetben is hozzá tartozó kiterjedt környék támogatása a jövőben sem marad el, mert tudjuk, hogy ahhoz, hogy múzeumunk székelye és környéke egyik fontos tudományos és közművelődési intézményévé váljék, minden feltétel adott.

NÉHÁNY SZÓ LJUBOMIR DUKOV RÓL

(1932—1976)

DANKÓ IMRE

Néhány szavunk, rövid tájékoztatónk nem akar nekrológ lenni, hanem ennek a nagyra hivatott, sajnálatosan fiatalon elhunyt bolgár etnográfus életének és munkásságának szerény ismertetése. Tájékoztató tevékenysége és érdeklődése felől, ami több vonatkozásban érintkezett a magyar néprajztudománnyal, sőt közelebről a debreceni etnográfiaiával is. Halála híret annak idején a Bolgár Tudományos Akadémia Néprajzi Intézet és Múzeuma későn jelezte, majd pedig a mi megemlékezésünk késedelmeskedett. Annyira, hogy ma már egyenesen illetlenség lenne nekrológot írni, annyi idő telt el váratlan halála óta. De talán nem is nekrolóra van szükség annak megmutatására, hogy *Ljubomir Dukov* értékes ember, jól képzett etnográfus, a Bulgáriát környező népek kultúráját is ismerő, sőt kutató jeles tudós volt. Érdeklődött a magyar népi kultúra iránt is. Jól ismerte a magyar néprajztudományt és saját munkájához sok segítséget, eligazítást talált bennük. Különösen elmondható ez eszköz-kutatási tevékenységével kapcsolatban, ahol a Magyar Mezőgazdasági Múzeum eszköztörténeti archívumát, illetőleg *Balassa Iván* kutatásait, munkásságát mintaként tekintette.¹ Több magyar felkérésnek eleget téve magyar néprajzi kérdésekkel is foglalkozott. Többször járt Magyarországon, több előadást tartott nálunk. Mindebben nagy mestere, *Chriszto Vakarelszki* professzor hatását, irányítását is kell látnunk, akihez, mint atyai barátjához, haláláig ragaszkodott. Mi, debreceniek is megilletődéssel kell hogy gondoljunk rá. Hiszen az 1971-ben tartott közös bolgár–magyar *Ecsedi István-émlékünnepségek* debreceni részének egyik bolgár előadója volt.² Elismeréssel, ám némi kritikai hangot sem hallgatva el, változta föl *Ecsedi István* jelentőségét a bolgár néprajztudományban. Részt vett *Ecsedi István* sírjának megkoszorúzásán, előzőleg pedig Sumenben sokoldalú tevékenységet fejtett ki az ottani *Ecsedi István-émlékünnepség* előkészítésében (kiállításrendezés stb.). Az *Ecsedi István*ra való emlékezés körül kifejtett munkája közül legfontosabb az volt, hogy *Vakarelszki* és mások segítségével lefordította bolgárra *Ecsedi A bolgárok földjén* című, Debrecenben, 1929-ben megjelent munkáját. Az volt a terve, hogy ki is adatja, de szép tervéből mindaddig nem lett semmi. Nem hallgathatjuk el, hogy a *Bolgár Tanulmányok* című kiadványsorozatunkat vele egyetértésben, támogatására számítva terveztük és indítottuk meg. Közreműködését ígérve, a halál többek között abban is megakadályozta, hogy a *Bolgár Tanulmányok* következő száma részére tanulmányt írjon és küldjön a bolgár és a magyar földművelés eszközkészletének összehasonlításáról. Közvetlenül halála előtt is Magyarországon járt. Részt vett és előadást tartott a békéscsabai első *Nemzetközi Nemzetiségi Néprajzkutató Konferencián*.³

Ljubomir Dojcsinov Dukov 1932. augusztus 17-én született Szófiában, művelt értelmiségi családból. Gondos neveletésben részesült. Mind közép-, mind főiskolai (egyetem) tanulmányait Szófiában végezte. 1950-ben érettségizett, majd az Ohridi Kliment Tudományegyetem Bölcsészettudomá-

mányi Karának hallgatója lett. Történelmi stúdiumokat végzett, de néprajzi és más történelmi jellegű előadásokat is hallgatott. Itt, az egyetemen érlelődött érdeklődésével párhuzamosan tisztelete, és ragaszkodása egyrészt a néprajz, másrészt a bolgár néprajztudomány kimagasló alakja, professzora, *Chriszto Vakarelszki* iránt.⁴ 1957-ben történelem szakos tanári oklevelet kapott s néhány évig történelemtanárként működött az egyik szófiai középiskolában. Mint tanár is, fiatal kora ellenére, eredményesen dolgozott. Rövid időn belül feltűnt nagy tudása, széles körű tájékozottsága, többre hivatottsága. Az iskolából aspirantúrára jelentkezett s pár éves pedagógusmunka után a történettudományok aspiránusa lett a Bolgár Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetében és Múzeumban. Mint aspiráns gyorsan munkához látott, mintha érezte volna, hogy közel a vég, sietett elkészíteni disszertációját. 1970-ben széles körű elismeréssel védte meg *Hagyományos bolgár mezőgazdasági vasszerszámok* című disszertációját, és a történettudományok kandidátusa lett. Ekkor 38 éves volt, s bár különösebben nem volt termékeny, nevét egész Bulgáriában ismerték és becsülték. A korszerű, a gazdasági és társadalmi szempontok érvényesítőjét tisztelték benne. Kutatásaiban és feldolgoásaiban következetesen érvényesítette a történetiség szemponjait, messze felülemelkedett a leírás, a jelenségek pusztá számbavételén. Ezt fejezte ki két fő kutatási tárgyköre is. Az egyik az agrártörténet (agrár-etnográfia; például eszköztörténet), a másik a mai életmód, a szocialista életforma megismerése és kutatása volt. Mindkét tárgykörben sokat kutatót, gyűjtőt. Szépen, egyszerűen írt, stílusa önmagában meggyőző volt. Talán ezért is küldték ki és ment annyiszor külföldre, különféle konferenciákra, kongresszusokra, ahol mindig eredményesen képviselte a bolgár tudományt, közelebről a néprajzot. Munkahelyén, a Bolgár Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetében és Múzeumban nemcsak népszerű volt, hanem fiatal kora ellenére elismerés és tisztelet is övezte. Jellemző, hogy az Intézet tudomá-

Ljubomir Dukov (1932—1976)

Ecsedi István kétényelvű emléktáblája Sumenben, 1971.

nyos titkára volt. A Bolgár Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete és Múzeuma által kiadott értesítés azt is mondja róla, hogy „mint társadalmi és tudományos-adminisztratív vezető a tudományos problematika mély ismeretéről és az emberek iránti nagy felelősségérzetéről, segítőkészségről tett tanúságot”. Halála nagy vesztesége a bolgár néprajztudománynak éppen úgy, mint az egyetemes etnográfának és nekünk, magyaroknak is, akikkel különösen sok és jó kapcsolatban állott. 1976. május 6-án halt meg, Szófiában.

Munkásságát legjobban bibliográfiájából ismerhetjük meg. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a Bolgár Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete és Múzeuma által kiadott bibliográfiáját (összeállította: *Ljuba Makavejeva*) néhány adattal kiegészíthetjük. Így, kiegészítve adjuk közre az alábbiakat.

JEGYZETEK

1. Balassa Iván: Die landwirtschaftlichen arbeitsgeräthehistorischen Archive. Acta Museorum Agriculturae 1—2. sz. 1966. 4—6.; A mezőgazdasági munkaeszközök kutatásával kapcsolatos konferenciák. Ethnographia LXXVIII. (1967). 609—613.; Az eke és a szántás története Magyarországon. Bp. 1973.
2. Dankó Imre: A közös bolgár—magyar Ecsedi István-émlékünnepségek. Ethnographia LXXXII. (1971). 474—476. — Vö.: Bolgár Tanulmányok I., II. Debrecen, 1974., 1975.
3. Kósa László—Krupa András (szerk.): Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia (Békéscsaba, 1975. október 28—31.). Budapest—Békéscsaba, 1976.
4. Vö.: Christo Vakarelszki: A bolgár néprajz 10 éve. Ethnographia LXVI. (1955). 540—551.

ТРУДОВЕ MUNKÁI

Земеделието и земеделските железни оръдия в българските земи през античността. (A földművelés és a földműveléshez használt vasszerszámok bolgár földön az ókorban.) — Изв. на Етногр. инст. и музей, кн. VIII, 1965, 141—186. Рез. на рус. и фр. ез.

† Основни насоки в социалистическо преобразуване на бита и културата в селата на Бургаски окръг. (Az életmód és kultúra szocialista átalakulásának főbb irányai Burgasz megye falvaiban.) (В съавт. с Д. Тодоров, Б. Тумангелов, М. Василева.) С., Оф, 1970. 159 с.

Характерът на културно-историческо наследство от железни части на земеделски оръдия в българските земи. (Bolgár földön használt mezőgazdasági eszközök megmaradt vas alkatrészeinek kultúrtörténeti jellege.) — Сб.: Етногенезис и културно наследство на българския народ. С., БАН, 1971, 93—96.

Едно ново тълкуване на текста на Плиний за видовете ралници през античността. (Az ókori ekevasak fajtájára vonatkozó Plinius szövegének új magyarázata.) — Сб.: Първи конгрес на Бълг. истор. д-во, т. II, 1972, 267—270.

Историческо развитие на железните части на традиционните земеделски оръдия в българските земи. (Bolgár földön használt tradicionális mezőgazdasági eszközök vas alkatrészeinek történeti fejlődése. Francia nyelven.) — Актове на земеделския унгарски музей, 1971/1972. Будапешта, 1972, 47—96 (на фр. ез.)

Значението на Ишван Ечеди за българската етнография. (Ecsedi István jelentősége a bolgár néprajztudományban. Magyar nyelven.) — Дéri Múzeum évkönyve. Debrecen, 1973, 2, 143—151 (на унр. ез.) Ecsedi István jelentősége a bolgár etnografiában. Bolgár Tanulmányok II. Debrecen, 1975. 21—25.

Земеделие. Животновъдство. (Földművelés. Állattenyésztés.) — Сб.: Добруджа, Етнографски, фолклорни езикови проучвания. С., БАН, 1974, 25—49 и 67—83. Развитие и организация на котленското овцевъдство в Добруджа. (A juh-tenyésztés szervezése és fejlődése Dubrudzsában.) — Изв. на Етногр. инст. и музей. кн. XVI, 1975, 45—79. Рез. на рус. и фр. ез.

Българската традиционна народна култура в ново и найново време. (A bolgár tradicionális népi kultúra az új és legújabb időkben.) (В съавт.всв. Ст. Генчев.) — Актове на III конгрес по балканистика, състоял се в Букурещ, 1974.

Динамиката в процесите на изменение на материалния бит и култура. (По материали от проучването на Бургаски окръг.) (A kultúra és az anyagi lét változásai folyamatának dinamikája. Burgasz megyében végzett vizsgálatok alapján.) — Сб.: Етнография и съвременност. С., БАН, 1976.

Общи проблеми и задачи при изследването на аграрната етнография в Карпато-Балканската област. (A Kárpát—Balkán terület néprajzi kutatásának általános feladatai és problémái. Német nyelven.) — Agrikultura carpatica, т. I, Rožnov pod Radhostem, 1976.

Основни проблеми на материалния бит и култура в селата на Бургаски окръг. (Az anyagi lét és kultúra alapvető problémái Burgasz megye falvaiban. Német nyelven.) — Сб.: Проблеми на народната култура в ЧССР. Братислава, 1976.

Проучвания и проблеми на аграрната етнография в България. (Az agrár-ethnográfia kérdéseinek tanulmányozása Bulgáriában.) — Изв. на Бълг. истор. д-во, т. XXX, 1976.

Съвременни проучвания на народната култура в Добруджа. (A dobruzsai népi kultusz kutatásainak jelenlegi helyzete.) — Сб.: Проб-леми на българския фолклор, т. П. С., БАН, 1976.

ПЕЧАТНИ РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ ISMERTETÉSEK, SZEMLE

Книга за народното творчество. (Отзив за албума на Хр. Вакарелски, Българско народно изкуство. (Кönyv a bolgár népköltészetéről. Hr. Vakardzski albumának visszhangja.) С., Бълг. художник, 1963. 31 с. с ил.) — В-к Народна култура, бр. 9 от 29. II. 1964, год. VIII.

Б. Георгиева и Ст. Матеев, Пловдивски тавани, С., БАН, 1965. 155 с. с ил.) (Рецензия.) (В. Georgieva és Szt. Mateev: Plovdivi mennyezetek.) — Изв. на Бълг. истор. д-во, т. XXV, 1967, 411—412.

Международна етнографска конференция по въпросите на съвременния бит и култура. (A mai életmód és kultúra kérdéseivel foglalkozó Nemzetközi Néprajzi Konferencia.) — Истор. преглед, 1973, 2, 150—152.

Ан. Примовски. Бит и култура на родопските българи. Материална култура. (An. Primovszki: A godorei bolgárok életmódja és kultúrája. Anyagi kultúra.) СБНУ, т. IV, С., БАН, 1973. 617 с. (Рецензия.) — Бълг. етнография, 1975, 2, 76—81.

Етнографският институт с музей през 1974 г. (A Néprajzi Intézet és Múzeum 1974-ben.) — Истор. преглед, 1975, 3, 175—179.

Втора национална конференция на българските етнографи. (A bolgár néprajz-kutatók második országos konferenciája.) — Бълг. етнография, 1976, 1, 90—95.

НАУЧНО-ПОПУЛЯРНИ СТАТИИ TUDOMÁNYOS — ISMERETTERJESZTŐ CIKKEK

Витязи на род и родина. (A nemzet és haza hősei.) — В-к Коопер. село, бр. 118 от 21. V. 1969, год. XIX.

Една полезна форма на обмяна на опит. (A tapasztalatcsere egy hasznos formája.) — Музеи и паметници на културата, 1970, 4, 41—42.

Естетиката в бита на съвременното българско село. (Esztétika a mai bolgár falu életvitelében.) — В-к Земед. знаме, бр. 73 от 27. III. 1970, год. LXVIII.

Международен туризъм и национални традиции. (Nemzetközi turizmus és nemzeti tradíciók.) — В-к Работ. дело, бр. 35 от 4. II. 1970, год. XLIV.

Музеи за историята на земеделието в българските земи. (Bolgár mezőgazdasági Múzeum.) — В-к Земед. знаме, бр. 29 от 4. II. 1970, год. LXVIII.

Нерешени проблеми на съвременното селско жилище. (A mai falusi lakások megoldatlan problémái.) — В-к Литературен фронт, бр. 3 от 15. I. 1970, год. XXIV.

Задача, която не търпи отлагане (За орг. на музей на бълг. село). (Feladat, amely nem tűr halasztást. A bolgár falumúzeum megszervezése.) — В-к Кооп. село, бр. 14 от 17. I. 1971, год. XXI.

Механизация на земеделието през вековете. (A mezőgazdaság mechanizálása évszázadokon át.) — Механизация и електрификация на селското стопанство, 1971, 6, 31—32.

Съв свой стил и почерк. (Sajátos stílus és írásmóddal.) — Сб.: Народно приложно изкуство в творчеството на децата. С., 1972, 62—63.

Из съкровищницата на Национални етнографски музей. Албум. (A Nemzeti Múzeum kincsestárából.) С., Наука и изкуство, 1976.

А népi kultúra mint a népi tudat megőrzésének eszköze. Magyar nyelven. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia (Békéscsaba, 1975. október 28—31.). Szerk.: Kósa László, Korpa András. Budapest—Békéscsaba, 1976. 285—291.

ЕГЫ ÍRÓSZERTARTÓ DOBOZ, А JAPÁN LAKKMŰVESSÉG KIEMELKEDŐ ALKOTÁSA

FERENCZY LÁSZLÓ

А японок реген туссал ес есетел иртак-фестетек. Фонтос szerepe volt ezért az írószerek tartására szolgáló dobozoknak, japán nevén szuzuribakónak. Formáját tekintve ez egy lapos, 15—25 cm hosszú oldalú, fedele doboz, amelyben a fekete tusrud dörzsölésére alkalmas lapos követ ес аз есетeket tartották. А vizet kis bronz vagy kerámia víztartóból csepegtették а көре ес а feloldott must аз есетel vettek fel.

А lakkműвesség egy sajátos távol-keleti iparműвesség ес а japán lakkműкák аз emberi kéz által készített legтökéletesebb, miniatűr műвэси alkotások közé tartoznak. Az írószertartó dobozok fedele elég nagy, sima felülettel kínált, így а lakkműвesség mesterei előszeretettel alkalmaztak nagyobb kompozíciókat rajtuk.

А távol-keleti lakk alapanyaga а Távol-Keleten honos lakkfa (rhus vernicifera) мэгзálja, melyet а fa csapolásával nyernek. А мэгза párás levegőn polimerizálódik, megkeményedik ес vízálló lesz. Ez tehát egészen más eredetű anyag, mint аз Indiában ес Perzsiában vagy а nyugaton ismert lakk.

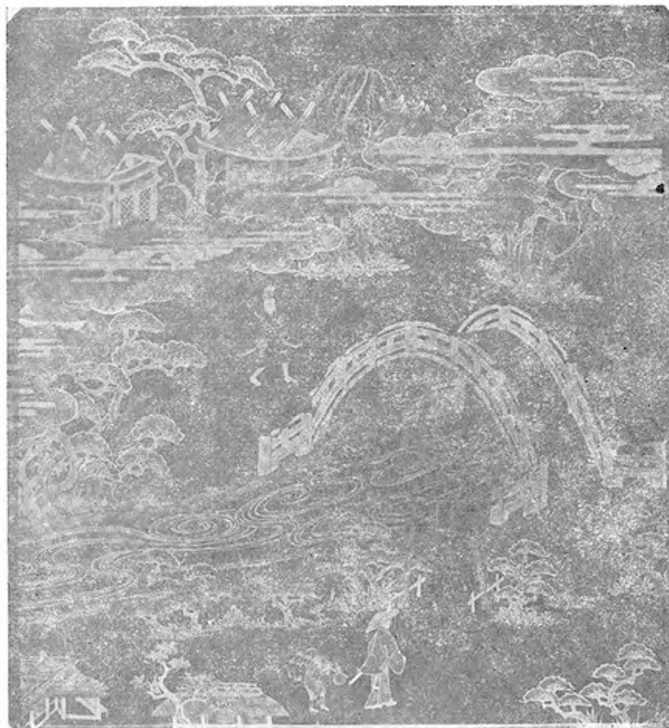
А kínaiak mintegy háromezer éve már védőbevonatként alkalmazták а lakkot, majd később műвэси díszítésre is. А японок аз i. sz. utáni századokban tanulták el тőlük а lakkfa kultiválását, majd önálló technikát fejlesztettek ki. А lakkot nem egyszerű festéssel vitték fel, hanem aprólékos munkával építették fel а díszítést. А XVI—XVII. századra több mint százféle eljárást dogoztak ki; legfontosabb közülük аз aranylakk-technika volt. Különbéféle használati tárgyakat — evő- ес ivóedényeket, dobozokat, szekrénykéket, hangszereket stb. — díszítettek lakkal. Kiemelkednek közülük а sokrekeszes gyógyszerartató dobozok, аз inrók, melyeket selyem zsinórrа fűвэе viseltek а kimoно öвén.

Пробáljuk meg а Дери Мúzeum remekműв írószertartó dobozán nyom követni а lakkozás menetét: а könnyű japán fából készített doboz felületét tíз-hússzor is alapozni kellett szürkésfehér lakkmэгза ес мегörölt cserép vagy faszen keverékével. Csak ezután kezдhették meg а díszítés felépítését. А мэгзгát festékekkel is szíнеzhettek, például cinóbervörössel, де darabunkon а fekete alappan csillogó arany ес ezüst szembe-tünő. Ez а díszítés úgy készült, hogy а minta — pl. а szentélyépület vagy egy alak — részleteit előrajzolás után szintelen lakkal fedték be. А még lágy lakkréтеге kis bambuszszőből finomra örölt arany- ес ezüstport hintettek. Az ilyen díszítés lehet domború vagy sík felületű is. А díszítést а lakkréтегеbe egyenként elhelyezték, formára vágott aranylemezekkel gazdagították. А csiszolt fekete alap elvesztette csillogását аз idők során.

А díszítés igazi értékét а technikán túl аз érдеkes témájú kép adja meg. А doboz fedelén ugyanis egy régi japán sintó-szentély, а festői fényfáíróл híres Szumijosi szentély kis épületeit fedezhetjük fel. А közepén

KÉSZÜL DEBRECEN TÖRTÉNETI MONOGRÁFIÁJA

ACS ZOLTÁN

Japán lakkdoboz fedele. Déri Múzeum.

átfutó folyó felett magas híd emelkedik; előtte a szentélykapu, melyre a szentély nevét is felírták. A képet három alak egészíti ki.

Ez a szentély a japán irodalom egyik legszebb emlékében, a XI. század elejéről származó „Gendzsi regényé”-ben is szerepel: Gendzsi herceg visszatér ide az áldozat bemutatására, és volt szerelme ismét meglátja őt. A világirodalom első lélektani regényének számító mű — Muraszaki Szibiku udvarhölgy alkotása — Gendzsi szerelmeit, a palotabeli életet mondja el kifinomult, átszellemült formában. A japánok maguk is meghatot-tan emlegetik mindig e művet. Magyar fordítása három kötetben jelent meg.

A doboz az irodalmi asszociációkat idéző, kitűnő minőségű lakkmű-
kák körébe tartozik. Mesterjelzés nincs rajta és feltehetőleg 1800 körül készíthette egy főúri udvarban dolgozó mester.

A magyar történelem számára soha nem volt közömbös az, mi törté-
nik Debrecenben. Nem csupán azért, mert a város két ízben is az ország
fővárosa volt. Debrecen történeti múltja ezer szállal kapcsolódik az Alföld, a Tiszántúl és ezen keresztül szorosan az egész magyar történelem-
hez. Szücs István 1871-ben kiadott Debrecen története című összefoglaló
munkája óta számtalan, a maga nemében kiváló rész tanulmány jelent meg
a város egyes történelmi korszakairól, de ezen túl új, korszerű szintézis
nem született. A történettudomány területén jelentkező új kérdéskérdések,
vizsgálati-kutatási módszerek, az új részeredmények hasznosításai is szük-
séggé teszik az új összefoglalásra való törekvést.

Az elmúlt tíz évben sorra jelentek meg a környező hajdúvárosok tör-
téneti monográfiái, az utóbbi két évben láttak napvilágot a Debrecen ipar-
át, zenei és színházi életét feldolgozó kötetek. E három kötet bizonyos
értelemben már annak a nagyszabású vállalkozásnak előmunkálataiként
tekinthető, amely 1974-ben kezdődött el.

Először 1973 őszén vetődött fel egy új, minden igényt kielégítő város-
történeti monográfia elkészítésének gondolata. A város vezetése és a Deb-
receni Akadémiai Bizottság felkért egy neves kutatókból álló munkaköz-
séget, hogy a legújabb kutatási és vizsgálati módszerek felhasználásá-
val, a különböző területek részeredményeinek összesítésével készítse el
Debrecen város történetét. A számottevő munkálatok 1974-ben kezdődtek
el. Történetírásunkban mind ez ideig eléggé elhanyagolt területnek számít a
társadalomtörténet. A debreceni vállalkozás jelentőségét az a tény is emeli,
hogy a kutatók alapvetően társadalomtörténetet írnak. A mintegy ötven
főből álló munkaközösség tagjai többre vállalkoztak, mint csupán egysze-
rű várostörténeti munkára, hiszen a város történeti múltja magában hor-
dozza az Alföld történetének sajátos vonásait, problémáit. Olyan típusú
munkáról van tehát szó, amelyhez majd feltehetően mérni lehet a többi
alföldi város történetét.

A kutatómunka felén, az eddig elvégzett kutatások eredményeinek is-
mertetése céljából, 1977 decemberében kétnapos várostörténeti konfe-
renciát rendezett Debrecen megyei város Tanácsa, a Debreceni Akadé-
miai Bizottság és a „Debrecen Története” szerkesztősége a Déri Múzeum-
ban. A nagyszámú érdeklődő közönség előtt elhangzott előadások, munk-
kabeszámolók sejteni engedték az új várostörténet körvonalait. A kuta-
tók — a teljesség igényére való törekvés nélkül — beszámoltak arról,
mely területeken várhatóak változások a város történelmében, az eddigi
munkáktól eltérően hol és mennyire lehet számítani új eredményekre.
A nagyarányú forrásfeltáró munka — többek között több mint száz kötet
tanácsülési jegyzőkönyvet vizsgáltak át a kutatók — lehetővé tette, hogy
új megvilágításba kerüljenek a város középkori történetének egyes feje-
zetei. Minden valószínűség szerint módosul a kép az eddigiekhez képest

a város vezetése és az egyház, Debrecen és a reformáció egymáshoz való viszonyában, továbbá a szabad királyi városi jog megszerzésének körülményeit illetően. Ugyancsak változik Debrecennek a Rákóczi-szabadságharcban elfoglalt helye. Új adatokkal és szempontokkal gazdagodott a későközépkori városvezetés és városgazdálkodás. A kutatók családrekonstrukciós vizsgálatok segítségével pontos választ tudnak majd adni a 18. századtól olyan kérdésekre is, amelyek eddig a pusztá számadatok tükrében homályosak voltak. Az újabb kutatások megkérdőjelezték azt a közkeletű felfogást, amely a kedvezőbb birtokmegoszlás alapján eleve feltételezte a termelés kedvezőbb alakulását a gazdasági élet tőkés átalakulásának korában. A tőkés átalakulásban a hagyományos gazdasági struktúra külső hatások eredményeként bomlott fel, tehát nem belső ellentétek feszítették szét a civisgazdaságokat. Debrecenben a hagyományos köztársasági legtovább a mezőgazdaságban gátolták a tőke beáramlását. Illúzióknak hat ezek után Debrecenben keresni az alföldi „amerikai utas” fejlődést.

Minden valószínűség szerint sikerül majd fényt deríteni a debreceni-ség, a megmerevedett magatartási és gondolkodási formák gazdasági-társadalmi gyökereire, okaira. Változik a kép a dualizmuskori politikai közgondolkodás területén is. A városi társadalom különböző rétegeinek politikai közgondolkodását a kiegészítés után is legfőképpen a civis szemlélet, az örökölt újratermelt mítoszok, felfokozott magyarságtudat határozták meg. Mindebbe a megmerevedett szemléletbe beleférték a függetlenségi eszmék is, de alapjában véve nem változtatták meg a város konzervatív politikai közgondolkodását. Szorosan kapcsolódik ide a debreceni felvilágosodás problematikája, amely az új eredmények birtokában választ ad arra a bonyolult kérdésre, hogy ez a megmerevedett társadalom hogyan tudott kitermelni magából nagy embereket, haladó eszméket. Hogyan magyarázható meg a civisség és a felvilágosodás ellentmondása? Módosulások várhatók a város felszabadulás utáni politikai történetének megújulásában is.

Az öt kötetre tervezett várostörténet első kötete várhatóan 1980-ban jelenik meg. A munka iránt már jelenleg is nagy az érdeklődés, amit a kéthónapos várostörténeti konferencián elhangzott munkabeszámoló meg inkább fokoztak. *Debrecen története* az előrejelzések szerint új utat nyitnak hazai várostörténeti kutatásainkban, mintául, modellül szolgálhat az öt követő várostörténeti munkáknak.

A Múzeumbaráti Kör Közgyűlése

A hagyományoknak megfelelően, a Múzeumi Hónap rendezvényei közelebb, október 31-én tartotta Múzeumbaráti Körünk 1978. évi közgyűlését. A közgyűlésen a tagok és az érdeklődők szép számmal jelentek meg. *Dr. Bán Imre* elnök bevezetője után meghallgatták *dr. Dankó Imre* ügyvezető alelnök beszámolóját, majd a néprajzi és néprajzi, valamint a történelmi pályázatok eredményhirdetésére és díjainak kiosztására került sor.

NINCS OLY RAKOTT SZEKÉR, MELYRE MÉG EGY VILLÁVAL NEM FÉR (FOLKLÓR ÉS TÁRGYTÖRTÉNET)

SZABÓ LAJOS

Vajon mit takar ez a fellengzős cím? A *Múzeumi Kurír* nem közöl könyvismertetéseket, s hogy *Scheiber Sándor* könyvével se tegyünk kivételt, úgy szólunk róla, hogy hozzáadunk még valamit, néhány szílat a boglyához...

1974-ben nagy érdeklődést keltett Scheiber Sándor: *FOLKLÓR ÉS TÁRGYTÖRTÉNET* című kétkötetes nagy könyve, melyet igen finom papíron, igen szép képtáblákkal adott ki a Magyar Izraeliták Országos Képviselete. Sokan nem jutottak hozzá az első kiadáshoz, mely rövid idő alatt elfogyott. Most megjelent a mű második kiadása, mégpedig jóval bővebben, mint az első, mert az első kiadásban 953 lap van, 76 képtáblával, a második kiadásban pedig 1064 oldal 107 képtáblával.

A könyv első kötetében bibliai és aggadikus folklórfeldolgozások vannak (Lót leányai, Bábel tornya, Káin és Ábel, Sámson, A Biblia és a folklór, Ibykus darvai-típus zsidófelfolgozásai, a bolygó zsidó—örök zsidó, a barkochba játék eredete stb.), továbbá a magyar zsidóság kiváló néprajzi tudásairól szóló megemlékezések és értékelések (Heller Bernát, Löw Immanuel, Kohlbach Bertalan, Pfeiffer Izsák). A második kötetben hézagpótló forrányomozásokat lelünk magyar írókról (Bornemisza Péter, Pápai Páriz Ferenc, Hermányi Diénes József, Garay János, Petőfi Sándor), valamint számos, Arany műveiről szóló forráskutatást, párhuzamokat Aranyhoz, sok-sok adalékokat Mikszáth novellaforrásaihoz, kommentárokat Mikszáthhoz, Kiss Józsefhez, József Attila istenes verseinek tárgyé- és képzettörténeti hátterét, bibliai képeket Juhász Gyula verseiben, a bibliai magyar irodalom közeli szakaszának bibliográfiáját (1945—1973), sok jóízű anekdota forrását, lelőhelyeit. A függelékben pedig Scheiber irodalmi munkásságának bibliográfiája, végül jó névmutató található.

Magyar folklórirodalmunk jelentős nyeresége ez a munka, pártalan is a maga nemében, mert Scheiber nemcsak folklorista, hanem jó író, kiváló orientalista, történész, irodalomtörténész is egy személyben, akinek a folklorisztika mellett fő kutatási területe a magyar és zsidó irodalom története, a magyar zsidóság története, ma hazánkban az összehasonlító folklórkutatás legjelentősebb művelői között is kiváló.

De bármennyi hatalmas ismeretanyagot halmoz is fel, imponáló mennyiségben és kitűnő előadásban, erre a műre is áll a régi közmondás: Nincs oly rakott szekér, melyre még egy villával nem fér! Igazoljuk ezt néhány adalékkal, ami az ő könyvéből kimaradt.

FAPAPOK

cím alatt összegyűjti az e kifejezésre vonatkozó lelőhelyeket Sztárai Mihálytól elkezdve Dömötör Sándorig, sőt felsorolja még a német párhuzamokat is (II. k. 7—9.). Nem említi azonban Bod Pétert, aki ezt írta e

kifejezésről: „Ezelőtt fa Pohárból szolgáltatták ki az Ur Vatsorájában való bort, már Zefirinus Római Püspök üvegéből akarta hogy legyen, mások ezüst, arany Pohárokból, melyek bé is csuszak az után az Ekklesiába. Erre a szokásra nézett az a Keresztyén, a maga idejében, aki így panaszlott: Régen fa Pohárok valának az Ur Vatsorájában, de arany Papok; most arany pohárok vagnak, de fa Papok” (Isten vitézkedő anyaszent-egyháza rövid története. Basel 1760. II. kiadás. uo. 1777. 169. pag.) Nem említi Csukássy József adalékát sem, mely szerint: „Bodola Sámuel volt erdélyi püspök nevezetes volt nem sokat válogató, de igazságos szigorúról, és sokszor nyers, de őszinte mondásairól. Többek között egyszer egyik egyházmegyéjében püspöki vizsgálatot tartván, egy új pap a vizsgálat végén fölmutat a püspöknek egy gyönyörű uralstali arany kelyhet, melyet ő vásárolt a hívek filléres adakozásaiból és kéri a püspök véleményét a szép kehelyre.

Végignézi Bodola a papot is, a kelyhet is és mondá:

— Régen voltak arany papok és fa kupák, most vannak arany kupák és fapapok” (Csukássy József: A magyar klérus adomáiban. Budapest 1879. 62—63.).

PATER NOSTER — BÁRÁNYLÁB

Egy Bornemisza jegyzetében rámutat arra, hogy e mondásnak: „De akar mint mond az farkasnak: Pater noster czac azt mongya, Barany lab” (II. k. 21—22.), milyen párhuzamai lehetők a keleti irodalomban. Nem említi azonban, hogy a tizenhetedik században a jeles magyar református hitvitázó Czeglédi István kassai prédikátor két művében is használja e mondást, így: „Akarmint mondgyuk, hogy pater noster, de ü csak azt nyesi, hogy nyilván bárány láb” (Redivivus Japhetke. Kassa 1669. 104. pag.) és: „Pater nostert mond, bárány lábál álmodik” (Veres trompf. hn. 1666. 87.). Említi, hogy e szólásnak vannak aram, szír, arab, arab-zsidó, etióp, örmény, ótörök, ósláv s román változatai, de nem említi, hogy a magyar közmondások közt is helye van, így: „Hiába mondog a farkasnak: pater noszter, azt mondja rá: bárányláb, vagy: Farkasnak mondják: pater noszter vagy miatyánk, ő azt mondja, vagy azt feleli: bárányláb; Ha a farkast miatyánkra tanítod, báránylábát kiált!” (O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások. Bp. 1966. 198—199.).

A KOCSORDI PAP ANEKDOTÁJA

Lelőhelyei közt többet felsorol, de nem említi Barcsa János adalékát: „A török világban megjelent egyszer a kocsordi templomban egy török és hallgatta, hogy emlegeti prédikációjában a predikátor a thessalonikaikat és korinthusiakat. Mikor kijöttek a templomból, megfedte a lelkipásztort, hogy Thessalonikát és Korinthust ne emlegesse, hagyja azt csak urának. Csak Kis- és Nagy Kocsordot emlegesse” (A tisztántúli ev. ref. egyházkerület történelme I. kötet Debrecen 1906. 16.).

KRISZTUS KÖNTÖSERŐL

Számos szép legendát közöl, felsorolva még a német párhuzamokat is, de nem említi az ide vonatkozó egyik legszebb magyar legendát, melyet Mikes Kelemen mesélt el egykoron, így: „A híres Pilátus ellen valamely panasza hogy ment Rómában Jeruzsálemből Rómában kelleték

menni, hogy ott mentené meg magát a császár előtt. Pilátus pedig a Krisztus varrás nélkül való köntösét a vitézekől elvette volt. Ugy történék, hogy mikor a császár eleiben mene parancsolatjára, az a köntös éppen rajta találta lenni. Mihent a császár meglátá Pilátust, mingyárt felkele székből és szépen fogadá, aztán elbocsátá magától. A császár csudálkozók cselekedetén: „Hogy vagyon a, hogy én azért hívtam ide Pilátust, hogy számkivetésben küldjem: de nem, hanem még felkelék előtte, és szépen fogadom? Mi lehet annak az oka?”. De Pilátus annál inkább csodálkozott a császáron, mert ő sem gondolhatta ki az okát. A császár ismét hívatta Pilátust. Pilátus ismét azt mondhatósban megyen a császár eleiben, a ki is az előbbeni ceremóniával fogadja. A császár annál inkább csudálkodik a dolgán, Pilátus hasonlóképpen: egyik sem tudja mi nek tulajdonítani. A császár egynehány nap múlva ismét hívatta Pilátust, de Pilátus uram, szerencsétlenségire hirtelenkedvén, mind más újabb köntöst vett magára, és a varrás nélkül való köntös elmarada, a ki is megoltalmazta kétszer. Azért mihent a császár eleiben ment, nem hogy felkölt volna előtte, de keményen szólván hozzája, számkivetésre küldé Galliában” (Mikes Kelemen törökországi levelei. Budapest 1906. 174. lap).

Íme néhány szálaeska csupán, a roppant kazalhoz, amit Scheiber összegyűjtött e hatalmas méretű könyvében, s amely ahogy Scheiber Sándor ismertjük, gyarapodni fog még tovább is, s lehet még ennek majd harmadik kiadása is.

Ünnepségek, megemlékezések

Szeptember 1—18. között Budapestén *Helsinki Napokat* rendeztek. A Helsinki Napok keretében felavatták a *Finn—magyar barátság emlékkövét* (szeptember 1.) és több más rendezvény mellett kiállítás nyitottak *Helsinki a Baltikum leánya* címmel (*Kelemen Lajos*, Budapest Föv. Tan. Ált. elnökhelyettese). Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szeptember 28-án *Eino Leino* emlékünnepeget rendeztek, a nagy finn költő születésének 100. évfordulójára. Zeleméren, november 14-én *dr. Juhász Imre* leleplezte *Gönczy Pál* új emléktábláját. November 23-án, Békésem nagyszabású emlékünnepege volt *Veress Endre* történetíró születésének 110. és halálának 25. évfordulója alkalmából. Az emlékünnepegen *dr. Dankó Imre* tartott megemlékezést. December 3-án került sor Sarkadon *Veress Endre* apjának, *Veress Sándornak*, születése 150. évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepegre. *Veress Sándor* érdemeit *dr. Szabó Ferenc* méltatta. A *Debreceni Irodalmi Napokon*, november 30—december 1-én, tanácskozás folyt az *Irodalmi jelenlét, írói megszólalás az újságokban tárgykörben* (*Boldizsár Iván, Bertha Bulcsu, Bata Imre* vitaindító előadásaival). December 3-án nagyszabású *Tóth Árpád emlékünnepege* volt a debreceni Bartók teremben) *Kiss Tamás, Nagy János, Juhász Béla* és a *Kodály Körös közreműködésével*). Ugyanakkor a Tóth Árpád Gimnáziumban Tóth Árpád emlékkiállítás nyílt. Részbén a Déri Múzeum *Sarló-emlékkiállítás* és emlékestje nyomán, december 7-én, Budapestén a *Petőfi Irodalmi Múzeum*ban, az MSZMP KB Párttörténeti Intézete, a MTA Irodalomtudományi Intézete és a *Petőfi Irodalmi Múzeum* rendezésében *Sarló Tudományos Emlékülést* rendeztek, a mozgalom 50. évfordulója alkalmából. Közreműködtek: *Szabolcsi Miklós, Balogh Edgár, Viliam Plevza, Boros Ferenc, K. Nagy Magda, Ferenc László, Jöcsik Lajos, Dobossy László, Botka Ferenc, Sándor László, Lőrincz Gyula, Turczel Lajos, Csanda Sándor, Kovács Endre, Tasi József, E. Fehér Pál*.

DEBRECEN ELSŐ ÓVODÁJÁNAK MEGSZERVEZÉSE (1841—1844)

VARGA GÁBOR

A magyar óvodai mozgalom idén ünnepli fennállásának 150. évfordulóját. Az országos megemlékezéseken túl — Budapest, Kecskemét — a megyei emlékünnepek előtt nem lehet érdektelen, ha felidézünk az első debreceni óvoda megszületésének hiteles eseményeit.

Debrecen város Tanácsának 1842 és 1844 közötti jegyzőkönyveit lapozva csak a legnagyobb elismeréssel szólhatunk arról az egyszerűségről és áldozatkészségről, amellyel az egykori városatyák hitet tettek „a század legüdösebb gondolata: a kisdédóv” mellett.

Kossuth Lajos Pesti Hírlap-beli vezércikke, amelyben a kisdédóv fontosságáról szól és ilyen intézetek felállítására buzdított — Debrecenben értő fülekre talált. A városi tanács már az 1841. dec. 29-i ülésén elhatározta: „egy mustra (minta) kisdédóv intézetet kellene a város kebelében felállítani”.

Az elhatározás értékét növeli, hogy ebben az időben még alig 30! óvoda volt hazánkban. (Ebből is 11 Pest-Budán.) Az elhatározást gyors intézkedések követték. 1842. január 25-én megállapították a szervezés célra vezető útját: „Szükségesnek látja (a városi tanács) a lakosokat mind a papi székben, mind nyomtatás útján kiosztandó hirdetések által a kisdédóv céljával és hasznával megismertetni és annakutánna az e célra teendő adakozásra minél előbb felszólítani.”¹

Még ezen az ülésen el is készült az értesítés teljes szövege *Vámosy Károly* főjegyző fogalmazásában. *Vámosy* hozzáértését és olvasottságát dicséri, hogy az óvoda lényegét — ugyan régies nyelven —, de ma is korszerűnek hatóan foglalta össze: „Ezek tudni illik olyan házak, ahová az apró fiú és leány gyermekek vallási különbség nélkül kettőtől 6 évesekig, kiknek szüleit a mindennapi élelemszerzés gondja annyira elfoglalja, hogy házuk népét, kivált a nyári munka idején egész nap elhagyni kénytelenítetnek — naponként öszvegyülvén, egy e végre rendelt és illőleg kiképzett tanító vagy kisdédóv és több fogadott dajkák gondoskodása alatt, reggeltől estig a szükséges eledellel ellátva tartanak és nem csak minden külső veszedelemtől szorgalommal megőriztetnek, hanem részint a test erejét kifejtő játékokban és mozgásokban gyakoroltatnak, részint pedig az erköltsiség főbb törvényeire oktattatnak.”²

A felhívás hangsúlyozza, hogy az óvoda létesítése nem képzelhető el a tehetősebb polgárok és a lakosság pénzfelajánlása nélkül. Az adakozás érdekében a debrecenieket érzelmileg is igyekeztek megnyerni: „Nem is kételkedik a Városi Elöljáróság afelől, hogy jelen felszólítás Városunk hő keblű és munkaerköltsi intézetek pártolására kész lakosainál buzgó részvételre találand; s amit valaki a kisdédóv intézet felállítására ajánl, azt úgy tekintheti, mint az emberiségnek adott kölcsönt, mely következményeiben magára a költsön adóra, s maradékaira bőv gyümölcsözéssel térrend vissza.”³

A következő hónapban már arról olvashatunk, hogy a kinyomtatott felhívást házanként kiosztották. Utcánként bizottságok alakultak s nyomtatott aláírás íveket hordtak szét a nemes úgy támogatására. A gyűjtés eredményéről folyamatosan be kellett számolni a városi tanácsnak. Ahol a gyűjtésben lemaradás mutatkozott — így pl. a Piac és a Cegléd utcán —, az utcabeli szénatorokat minél előbbi intézkedésre szólították fel.

A szorgalmas intézkedések nyomán 1842. május 25-ére a Város Gazdái Hivatalhoz 1542 forint gyűlt össze, amely a tanács szerint még nem volt elegendő az óvoda létesítéséhez. Eppen ezért az utcánként beérkezett öszvegeket felülvizsgálva megállapították: „Szembe tűnven, hogy az egész Csapó utcából csupán 57 forint gyűlt be, s ekképpen alig ötöd résznyi, mint más utzákból. A tehetősebb polgárok nem mindnyájan keresődtek meg és szólítottak fel adakozásra. Hogy tehát ez a hiány kipótoltasson, esküdött Steer Mihály Ur utasítatik, mi szerént a beadott jelentést magához vévén az utcabeli tehetősebb polgárokat adakozásra szólítsa fel.”⁴

Úgyanezen ülésen rendelik el, hogy a Csapó és Cegléd utca üresen álló házaiból válassza ki a bizottság az óvoda céljaira a legjobban megfelelőt. A bizottság feladataul jelölik, hogy készítse el az óvoda belső berendezésének és kezelésének tervét, továbbá azt, hogy vegyék fel a kapcsolatot a Tolnai Óvodaképzővel az óvodai nevelő biztosítása érdekében.

Az óvoda megnyitására azonban — nem is annyira a pénz, sokkal inkább az óvodai nevelő hiányában — még sokáig kellett várni. Tolnárol nem érkezett biztató válasz, csak annyit, hogy a város saját költségére küldjön egy ifjút. A városi tanács 1843. augusztus 5-én *Poroszlay Fridrik* szenátorra bízta, hogy „beszéljen a Nemes Collégium előljáróival egy ifjú erént, ki magát a kisdédóvói hivatalra ajánlaná, s tegyen a dolog sikeréről tudósítást”⁵

Poroszlay először nem járt sikerrel, ezért szeptemberben meghívta Zsibórol (Erdély) *Sebestyén Sámuel* szakképzett kisdédóvát. *Sebestyén* viszont nem szívesen engedte *Wesselényi* Miklós báró, a zsidói óvoda fenntartója. Levélben kéri a Városi Tanácsot, hogy legalább addig hagyják *Sebestyént*, amíg helyét mással biztosíthatja. A jegyzőkönyv így öröközte meg az eseményt: „A Nemes Város örömet kikerülte volna a kötelességek eme öszveütöközését, — de más alkalmasabb kisdédóvot mint Sibón nem talált, s ez különben is debreceni fi lévén és tanulmányait a helybeli anyaoskolába végezvén e város iránt már némileg elkötelezett volt.”⁶

A város *Wesselényi* „hazafiúi érdemeit” respektálva mégis beleegyezett, hogy *Sebestyén* 1844 ápriliséig Zsibón maradjon.

A sors különös játéka folytán *Sebestyén* mégsem lett soha debreceni kisdédóv, mert közben *Poroszlay* szenátor a Collégiumi ifjak között jelentkezőre talált *Csokonai Vitéz Dániel* 6. éves diák személyében. Még 1843 októberében meg is kezdte az időközben Pestre helyezett óvodaképzőben a tanulmányait. Így *Sebestyén Sámuel* csak Debrecen közelébe tudott kerülni: a téglási óvoda első vezetője lett.

Időközben folyik a pénzgyűjtés, az épület rendbehozatala. Nagyobb egyéni adományok is előfordulnak pl. 1844. márc. 20-án: „Táblabíró *Erdődy László* Ur 200 conv. forintról adott költségen a kisdédóv intézet pénztára részére, mely az adósnek Czegléd utzára betáblázatni rendeltetett.”⁷

A város első szakképzett kisdédóvója 1844. jún. 1-én fejezte be tanulmányait Pesten. Ezt az eseményt így rögzítette a jegyzőkönyv: „*Csokonai Vitéz Dániel* Ur a Pesti Kisdédóv Oktatókat képző Intézetből hazaérkezvén, bemutatja az intézettel nyert Bizonyítványát, s egyszersmind kéri,

hogy az itteni kisdédóvó intézet hova hamarábbi megnyithatása tekintetéből az ahhoz megkívántató szerek kifizetése eránt tenné meg az Előjáróság a szükséges rendelkezéseket.¹⁸

A Tanács intézkedései nyomán július 27-én Csokonai már a következőket jelentheti: „A Czepléd utcai ún. Novelle-háznál a kisdédóvó intézet épülete már annyira készen van, hogy abba a gyermekek járhatnak, annál fogva a megnyitáshoz Tanács helybenhagyást és annak közhírré tételét elrendelni kéri.”¹⁹

1844. augusztus 5-én meg is nyílik a várt intézmény! Augusztus 28-án a kisdédóvó intézet felügyelője, Nagy Sándor tanácsnok már a következő tudósítást adja a városi tanácsnak: „Az intézet a lehető legszükségességekkel ellátatván: kiképzett Csokonai Vitéz Dániel vezérlete alatt eddig 27 fiú és leány gyermek részeseül a közhasznú intézet jótékonyágában és a közgyűlési határozat által rendelt dajka is már szolgálatba állott.”²⁰

Ezzel a nagy múltú iskolaváros tanügyének új fejezete indult: elkezdődött az iskolai oktatás tervszerű előkészítése.

JEGYZETEK

1. Hajdú-Bihar megyei Levéltár Tanácsulási Jegyzőkönyvek IV. A. 1011/a 1842. 23. o.
2. Ugyanott, 1842. 27. o.
3. Ugyanott, 1842. 27. o.
4. Ugyanott, 1842. 235. o.
5. Ugyanott, 1842. 344. o.
6. Ugyanott, 1843. 303–304. o.
7. Ugyanott, 1844. 185. o.
8. Ugyanott, 1844. 516. o.
9. Ugyanott, 1844. 746. o.
10. Ugyanott, 1844. 899. o.

Érdekes múzeumbaráti körű foglalkozások, rendezvények

A Szatmári Múzeum Baráti Köre (Mátészalka) október 18-án, közgyűlését követően, kerekasztal-beszélgetést szervezett Szatmárról. A kerekasztal-beszélgetésen dr. Hársfalvi Péter vezetésével dr. Dankó Imre, dr. Németh Péter, dr. Sebastyén Árpád, Újváry Zoltán és dr. Farkas József szóltak a szatmári kulturális eredményekről, feladatokról. Októberben a szegedi Móra Ferenc Múzeum vasárnaponként *Múzeumi Matinékat* rendezett múzeológiai kérdésekről a „raktárak mélyén”, a „hangszerek és együttesek”, a „művészeti kisfilmek”, a „gyermekeknek” tárgykörökben, illetve címenek. A Magyar Nemzeti Múzeum az 1978/79. tanévben kiadványt jelentet meg *Foglalkozási formák a Magyar Nemzeti Múzeumban az 1978/79. tanévben* címmel (kiállítások iskolai feldolgozása, közlekedés, feladatlapos történelemórák, történeti rajzok, tudományos körök stb.).

A néprajzi adatgyűjtés nélkülözhetetlen eszköze a fényképezőgép, a népi kultúra egyre fogyó hagyományos tárgyainak és jelenségeinek leggyorsabb megőrkítője, legpontosabb dokumentálója. Alkalmazásának egyszerűsége és gyorsasága miatt elmaradhatatlan segítőtársa a falvakat járó néprajzkutatóknak. Ezt azonban alig 80 éve mondhatjuk el, amióta Jankó János hazai néprajzi fényképfelvételei és lemezei megalapozták a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának fényképgyűjteményét. — Pedig kicsoda felmeríthetetlen haszna lett volna ennek az eszköznek múlt századi nagy néprajzkutatóink kezében. De az éppen 140 éve feltalált fényképezőgépről csak 1888-tól hirdethette a világhírűvé vált Kodak-művek azt a jelszót, hogy „You press the button, we do the rest”, vagyis — Nyomd meg a gombot, a többi mi elintézzük! Más szóval elegendő csak exponálni tudnunk, a többi a fotolaboratórium dolga. — Hogy ez mennyire nem így volt a fényképezés hőskorában, arról Erdélyi Lajos kitűnő tanulmánya nyújt élő példát Orbán Balázs közel száz fényképfelvételének közreadásával.² A nagy utazó és tudós 1862–1868 között a Székelyföld betutázása során készítette fényképfelvételeit, amelyek nagy, hatkötetes munkája illusztrációjának számottevő részét alkotják.³

Ebben az időben a fényképezés rendkívül bonyolult és fáradságos tevékenységet jelentett, ugyanis 1871-ig csak a kollódiumos nedves eljárást ismerték.⁴ Ez azzal járt, hogy a fényképezés műveletének megkezdése előtt kellett a fényérzékeny anyagot a felhasználandó üveglemezre önteni, és egyenletesen szétteríteni, tehát a fényképezéstől közvetlenül is függött munkája sikere. A szabadban, pontosabban a nem műteremben végzett fényképezés törvényszerű kísérő jelensége volt, hogy a tudós „mint csiga a házat, hátán cipeli teljes fotofelszerelését: sötétkamraszátrát, a vegyszereket tartalmazó üvegeket, a fényképezőgépet, az állványt, lemezeket... legkevesebb húszkilónyi felszerelést” — amint azt Erdélyi Lajos érzékletesen megfogalmazta.⁵ Ilyen körülmények között a tudományos kutatás szolgálatába állított fényképezés rendkívül nagy teljesítmény volt, ami Orbán Balázs munkásságának tudománytörténeti jelentőségét tovább növeli. A hatévi utazás nyomán mintegy 150 fényképe maradt fenn a szerencsés véletlen folytán,⁶ amelyek közel egynegyed része néprajzi jellegű — elsődlegesen építkezési- és viselettörténeti — dokumentum.

Erdélyi Lajos elvitathatatlan érdeme, hogy ennek a becses hagyaték-nak méltó emléket emelt a Székelyföld képekben című kiadvány közreadásával, kísérő tanulmányában pedig elsőként törleszt abból az adósságból, amellyel tudományunk tartozik a néprajzi fényképezés tudománytörténeti feltárása terén. (Ez az adósság annál is szembetűnőbb, mert a sokkal kevesebb eredményt hozó mozgófilmmezérről már annyi szó esett.) Az alapos tudománytörténeti elemzés tulajdonképpen a néprajzi fényképezés kezdeteiről, első eredményeiről is számot ad.

Anélkül, hogy Orbán Balázs érdemeit a legcsekélyebb mértékben is kisebbitenők, meg kell emlékeznünk e kor és fényképezési korszak másik nagy egységéről is, aki Orbán Balázs erdélyi útjának megkezdésekor már 4 éve halott. *Reguly Antal* ő, a néprökség megszálott kutatója, aki közel évtizedes távolléte, szibériai gyűjtőútja után 1849-ben végleg hazatért, és az emberfeletti megpróbáltatásokkal járó utazásain gyűjtött hatalmas anyagának feldolgozása és kiadása helyett betegesen újra a megfeszített tanuláshoz lát, hogy kora legmodernebb tudományos eredményeinek felhasználásával elvégezze itthon is azt a komplex anyaggyűjtést, aminek szibériai adatait mérheti az összehasonlító vizsgálat legszigorúbb mérceje szerint, és csak ez után nyilatkozik a néprökség kérdéséről. Hihetetlen méretű fáradozását mindvégig értetlenség kísérte, így gyér életrajzi feldolgozásaiól éppen az itthon eltöltött közel egy évtized maradt leghalmosabb, féreértésektől, évfordulós alkalmak közhelyeitől beárnyékolva.⁷ Pedig *Reguly Antal* 1857. szeptember 1-e és október 10-e között a palócok körében végzett adatgyűjtése több tudományszak kutatási, módszertani kezdetét is jelenti (mint pl. az összehasonlító néprajzkutatás, a nyelvjáráskutatás, az antropológiai, kraniológiai vizsgálataktól stb.). Ebben a sorban foglal helyet a fényképezés is.

Reguly Antal palóc gyűjtésének kétkötetnyi anyagát, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára őriz, az Egri Múzeum a Palóckutatás keretében néhány éve megjelentette.⁸ A nőgrádi, gömri és hevesi palócok körében felszáz helységből gyűjtött adatok nagyobb része antropológiai mérésből ered: 98 férfi és nő rendkívül alapos koponya, arc és alkati jellemzőinek rögzítéséből. A lejegyzésekben az antropológiailag mért személyek 1—96-ig terjedő sorszámmal kaptak, mégpedig azok okából, hogy róluk fényképfelvétel készült. Erre több utalás is található a lejegyzésekben, mint pl. a 39. sorszámmal rendelkező leány adataihoz fűzött megjegyzés: „... ferner gerade Haltung des Leibes, und die Unermüddlichkeiten im aufrechten ruhigen Stehen (beim photographieren) bewiesen dies”.⁹ Más esetben a leírt személy mellett állóra van utalás, mintegy emlékeztetőül a fényképfelvételhez.¹⁰ Ezeket a véletlenszerűen előforduló adatokon kívül azonban *Reguly* jegyzeteiben egyetlen szót sem ejt a fényképezésről, hasonlóan szűkszavú útinaplójában sem, amelyet az első tíz napról vezetett.¹¹ Nem tartozott a személyes ügyekben közlékeny, részletes naplófeljegyzéseket készítő, és annak jelentőségeit tulajdonító kutatók közé. A korábbi feljegyzések sem bővelkednek ide vonatkozó adatokkal. Egyedül *Toldy Ferenc*, hivatali előjárója, aki később magát előzetes-tel nevezte „*Reguly* szellemi munkásságának mindennapi tanúja”-ként, emlékezett meg egy mondatban arról a rendkívüli vállalkozásról: „Megtanulván a fényképezést, a szünidőkben néhány antropológiai utat tett az Alföldre, a palócok közé stb., melyeken mind arctani, mind fejméreti, de erkölcsi és lélekrajzi adatokat is szerzett”.¹² E visszaemlékezést 1858-ban, *Reguly* halála után a Llyod szerkesztőjének szánt életrajzi vázlatnak feljegyzése pontosítja: „1857. Szünidőben a palócok ethnogr. vizsgálatára ment, főként photographált. Még előbb a gazd. kiállításakor némely jellemzetes egyéneket.”¹³ Ez utóbbi adat tanúsága szerint *Reguly* az 1857. június 6—11. között Pesten rendezett Általános Gazdasági (Köztelki) Kiállításán használhatta először fényképezőgépet, bizonyára az antropológiai tekintetben figyelme méltó személyek megörökítésére, mintegy előzetes próbaként is a későbbi palóc gyűjtéséhez. Feltehető, hogy *Reguly* nem sokkal korábban sajátította el a fényképezés tudományát, amelyhez *Csapó Gusztáv* Párizsban többször megfordult barátja nyújthatott segítséget, akiről egyik levelében a következőt írta: „Ő egyébiránt Jedlik tanárnak

társa azon galvanoelectricalai fénynek feltalálásában, mellyel most Párizsban nyilvános próbák fognak tétetni, s a melyek végett ő épen most van Jedlikkel útban oda.”¹⁴

Reguly Antal személyes tárgyi hagyatéka nem került közgyűjteménybe, *Toldy Ferenc* nem tesz róla említést, s mindaddig nem sikerült nyomára akadni. Így fényképezésének eszközére, módjára és eredményére vonatkozó ismertetéssel kényszerűen adóskodunk. Az bizonyos, hogy — ha még Párizsból is szerzte be felszerelését — munkája semmivel sem lehetett könnyebb, mint öt évvel később Orbán Balásznak. Annál is inkább, mert szinte kizárólag személyekről készítette felvételeit, így az egyszerű emberek idegenkedését is fel kellett oldania. Hogy a fényképezés mennyire igénybe vette amúgy is szűkre szabott idejét, arról a gyűjtőútjáról az egyetem rektorához írott levelének szerény hangú panaszáruklodik, amikor további 10 nap szabadságát kér, hogy a Mátra környékét is bejárassa: „Ich weile seit dem 4ten d. M. [dieses Monats] aus ethnographischen und anthropologischen Zwecken unter dem Volk der Paloczen. Nachdem ich wegen den zu gewinnenden Typen des Volkes auch Abbildungen nehme (photographisch) und diese Arbeit leider viel Zeit in Anspruch nimmt”.¹⁵ Fényképezésének mennyiségi teljesítményéről pedig az alig egy hónapot meghaladó idő alatt készített 96 felvétel önmagát tanúsítja. Ezek a felvételek elsődlegesen az antropológiai vizsgálatot voltak hivatottak kiegészíteni és dokumentálni, azonban mint az előbbi levezérlés is mutatja, *Reguly* kutatásának célja legalább annyira néprajzi is volt. Ennek következtében elutasít is tette, amikor csaknem minden lefotografált személy ruházatának leírását — elsősorban a színekre ügyelve, mintegy magyarázatoképpen — gondosan rögzítette. Sőt előfordul, hogy csak ezek az adatok szerepelnek. Pl.: „21. [a fényképfelvétel sorszáma] Lantos Gábor előbbinek fia (Tözsér Juli az anyja) 20 éves, Körpergörsse 167 3.

fekete kalap, fekete trutz tollal vörös pantlikával és arany sujtás. Laibi fekete két sor fehér pakfong gombbal fehér szűr, vörös csömbök (zsinór mely lóg), fekete rózsával (vörös belül) fekete nadrág fekete százsorszép kendő függ a laibirul. Szegélye piros sárga és zölddel, belseje fekete sárga vörös és zölddel.”¹⁶

A példák sorolása nélkül is bizonyosra vehető, hogy *Reguly Antal* fényképfelvételei rendkívül becses viselkedést, néprajzi dokumentumok lennének, ha előkerülnének. 1857. évi hazai gyűjtésének jelentőségét a tudománytörténetnek azért is számot kell tartania, mert eddigi ismereteink szerint elsőként *Reguly Antal* állította a fényképezést annak a tudományos kutatásnak szolgálatába, amely mindmáig nem nélkülözhető azt.

JEGYZETEK

1. Első fényképfelvételei 1894-ből származnak.
2. *Erdélyi Lajos*: Az őrdög kelepeje. In.: Orbán Balázs Székelyföld képekben. Bukarest, 1971.
3. *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s néprajzi szempontból I—VI. Pest, 1868—1873.
4. A fényképezés történetének legfontosabb dátumai: 1839, a dagerrotípija felfedezése; 1851, a kallodimosz nedves eljárás kidolgozása; 1871, a mai napig alkalmazott száraz eljárás bevezetése. *Erdélyi Lajos*: i. m. 11.
5. *Erdélyi Lajos*: i. m. 17. 34.
6. Az anyva a keresztúri iskola könyvtárából 1945 után a marosvásárhelyi megyei könyvtárba került, ahol ma is őrzik. *Erdélyi Lajos*: i. m. 37.
7. Részletesebben l. *Selmeczi Kovács Attila*: *Reguly Antal* hazai néprajzi kutatásai. Ethnographia LXXXV. 1974. 611—618.

8. *Reguly Antal* palóc jegyzetét 1857. Dolgozatok a Palóckutatás körében. I. Eger, 1975.
9. *Reguly Antal* I. m. 73.
10. *Reguly Antal* I. m. 78, 79. (eredeti lapszám 75, 77.)
11. *Reguly Antal* I. m. 124–126.
12. *Toldy Ferenc*: *Reguly utolsó évei (1849–1858)*. Magyar államférfiak és írók II. Összegyűjtött munkái II. Pest, 1868. 390.
13. *Toldy Ferenc Regulyról* a Lloyd szerkesztőjének. MTA Kézirattár, Történi. 4. r. 9. sz.
14. *Reguly Antal* levele Zsolos Ignáchoz. Pest, 1858. Augusztus 6. MTA Kézirattár, Történi. 2. r. 258. II.LXXI.
15. *Reguly Antal levele Virozsil Antalhoz*. Fogalmazvány 1857. Sept. MTA Kézirattár, Levelestár.
16. *Reguly Antal* I. m. 63. (eredeti lapszám 37).

Kiállítások, kiállítási krónika

Szeptember 28-án, a Hajdúböszörményi városi Művelődési Központban *Diszka Lenke* grafikus kiállítását *Lenkey István* nyitotta meg. Augusztus 4-én, a békéscsabai Munkácsy Múzeumban *Bakó Ilona* iparművész kiállítását nyitotta meg. A Déri Múzeum augusztus 13-án nyitotta meg *Megyeri Barna* (1920–1966) szobrász emlékkiállítását (*Csohány Kálmán*). A vásárosnaményi Beregi Múzeumban *A régi iskola* c. időszaki kiállítást augusztus 19-én *Gyuró Imre* nyitotta meg. Az Iparművészeti Múzeumban a Kulturális Kapcsolatok Intézete és a Magyar Nemzeti Galéria rendezésében augusztus 22-én nyitott meg *A mai román iparművészet* c. kiállítást. *Veress Ferenc* festő és *Kálmán Gyula* fagaragó közös kiállításának megnyitására augusztus 24-én került sor a Velencei Galériában. Augusztus 25-én, az Erkel Ferenc Múzeumban *Dr. Bencsik János* nyitotta meg a *Vizuális gyermekjátékok* c. időszaki kiállítást. Augusztus 29-én nyitott meg a Magyar Nemzeti Galériában több vidéki múzeum, így többek között a Déri Múzeum közreműködésével is, a *Magyar Nemzeti Galéria X. csoportkiállítása*, ami Czöbel, Frank, Holló, Baranyó, Bényi, Bozsó, Vén, Félegyházi, Pirk, Simon, Tóvári képeket mutat be és a későbbiek során Szolnokon, Győrben és Debrecenben is bemutatásra kerül.

Szeptember 3-án a tatai Kuny Domokos Múzeumban *Akt a magyar képzőművészetben* (II.) című kiállítás nyílt. Ugyancsak szeptember 3-án nyitották meg a székesfehérvári István Király Múzeumban *Bokros Birman Dezső* szobrászművész hagyaték kiállítását. Pécsen *Américo Tot* szobrász kiállítását, szeptember 4-én *Takács Gyula* nyitotta meg. Az Erkel Ferenc Múzeumban a Kulturális Kapcsolatok Intézete közreműködésével *Somogyi János* festőművész nyitotta meg szeptember 9-én a *Mai bolgár grafika* c. kiállítást. Ugyancsak a Kulturális Kapcsolatok Intézete, valamint a Hazafias Népfront Országos Tanácsának közreműködésével rendezte meg a Néprajzi Múzeum *A palesztin népművészet* c. kiállítást (amit szeptember 15-én nyitottak meg). Az Országos Műszaki Múzeum és a kocsicei Technikai Múzeum szeptember 15-én nyitotta meg *Az írógép tegnap és ma* c. közös kiállítását. Szeptember 18-án nyitott meg a derecskei Művelődési Központban *Kátai Mihály* festőművész kiállítását. A Déri Múzeum ez évi legnagyobb kiállítását, amit a Sarló mozgalom megindulásának 50. évfordulójára rendeztünk, szeptember 21-én *Balogh Edgár* nyitotta meg. A kiállítást követően nagyszabású Sarló emlékestet rendeztünk, amelyen *Jócsik Lajos, Sándor László, Dobossy László* működött közre. *Sötér István* nyitotta meg szeptember 28-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban a Moszkvai Állami Irodalmi Múzeum segítségével rendezett *L. N. Tolsztoj emlékkiállítását*. A szekszárdi Balogh Ádám Múzeum új állandó kiállítását szeptember 30-án *Pozsgay Imre* kulturális miniszter nyitotta meg (*Életmódváltozások Tolnában*).

LENGYEL SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEOLÓGIA EDDIGI EREDMÉNYEI

BÓDI ERZSEBET

Évszázadunk nagyarányú társadalmi-gazdasági fejlődésének természetes következménye a népi kultúra hagyományos formáinak átalakulása s nemegyszer elhalása. Gondoljunk csak a második világháború óta bekövetkezett változásokra. A gyors ütemű urbanizációs folyamat megszünteti azokat a különbségeket, amelyek hosszú évszázadokon keresztül a város és falu között fennálltak. Átalakulóban van a falu képe, térbeli szerkezete, épületeinek formái és funkcionális tartalma. A falvakban egyre csökken a figyelmet érdemlő történeti, kulturális és társadalmi értékű objektumok száma. Így a gyors ütemű fejlődés a néprajzi muzeológia és annak egy sajátos területének — a szabadtéri muzeológia ösztönzőjévé vált.

A szabadtéri néprajzi múzeumok, közművelődési skanzenek elsősorban a népi architektúra múzeumai, de a népi kultúra más, leggyakrabban, bár nem kizárólagosan, anyagi kultúrjainak gyűjteményei is. A néprajzi múzeumoktól főleg abban különböznek, hogy más a kiállítási rendszerük. A tárgyakat funkcionális egységben, a népi építészettel összekapcsolva, a táj természetes hátterében kívánják a látogatók elé tárni. Az ilyen múzeumok fő feladata tehát a népi kultúrjával megőrzése, a történeti változágukhoz minél hűebben történő bemutatása. A néprajzi szabadtéri múzeumok területén lakó- és gazdasági épületekkel (ólak, csűrök, kamrák, pásztorhajlékok), ipari és kézi műhelyek objektumaival (örlő-, kallómalomok, olajütők, cserépegőző kemencék), egyházi építményekkel (római katolikus és görögkeleti templomok, haranglábak, út menti kereszt) teljes berendezésével együtt találkozhat a látogató. Mint egyfajta kulturális intézmény természetesen tudományos apparátussal is rendelkezik.

Az első szabadtéri néprajzi múzeum megvalósítását a múlt század 80-as éveigi nyúlók vissza. Egy kitűnő svéd néprajzkutató, Hazelius Arthur nevéhez kapcsolódik, akinek munkássága, szelleme azóta is példaként jelen van a világ muzeológusainak törekvéseinél. Hazelius elsősorban a falu régi épületeit és a falusi hangulatot kívánta megőrizni, mert szerinte ezek hordozzák magukon a svéd hagyomány igazi szellemét. Szabadtéri múzeumának helyéül Stockholmhoz tartozó Djurgården-szigetet választották ki. Magát a szigetet valamikor sáncok vették körül, ezért nevezték el „skanzennek”. (A sánc svéd nyelven skanzen.) Hazelius 1885-ben vásárolta meg skanzenéhez az első lakóházat. Majd ezt követően Svédország különböző tájegységeiről származó épülettípusok felállításával igyekezett valóra váltani célját. Szabadtéri néprajzi múzeuma — sajnálatos módon halálának évében — 1891-ben nyitotta meg kapuit a látogatók számára. Az első, svéd skanzen példáját hamarosan a skandináv államok követték, de később a többi európai országok is bekapcsolódtak. Az első világháború előtt Norvégiában (Lillehammer Múzeum, 1904), Finnországban

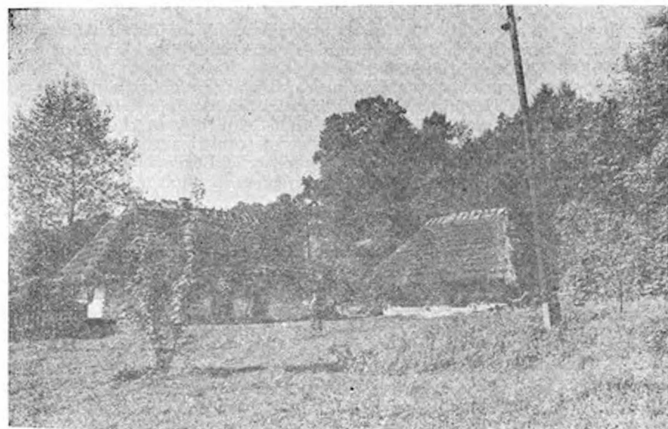
Részlet a Sanok-i szabadtéri néprajzi múzeumból.

(Senrasaari Múzeum, 1909), Hollandiában (Arnhem Múzeum, 1912), a mai Csehszlovákia területén jött létre hasonló szabadtéri múzeum.

Már a XIX. század végén lengyel területen is tapasztalunk ilyenfajta kezdeményezéseket. Elsőként kell megemlíteni a híres zakopanei Tatzsnański Múzeum alapítóinak próbálkozásait. Baranowski Ignacy és Scholtze Adolf egy gorál lakóházat akartak múzeummá nyilvánítani. Sajnos elképzelésüket még nem tudták megvalósítani. A lengyel muzeológia másik jelentős mozzanata azonban már valóra vált. Az 1894-es lwowi kiállításán eredeti paraszti lakóházakat mutattak be. Mégiscsak szándékról beszélhetünk még a XIX. század II. felében. A lengyel szabadtéri néprajzi múzeumok gyakorlati megvalósítása csak századunkban bontakozott ki. A legrégebbiek az első világháború előtt jöttek létre felbecsülhetetlen értékű társadalmi munkával. Létrehozói között különböző foglalkozású egyének találunk, akik nemcsak arra törekedtek, hogy tudásukkal jobb életkörülményeket teremtsenek az idegen elnyomás alatt sínylő lengyel falvakban; hanem környezetük már meglévő érték kultúrájait megőrizték az utókor számára. Eleinte eredeti helyükön konzerválták a kiválasztott régi épületeket, amelynek helyiségeit kiállításnak, raktárnak hasznosították. A skandináv hatás itt is megfigyelhető. Az első múzeumi tájházat a tengermelléki kaszubi Wielski-tó partján fekvő Wzdzydz fafaluban hozták létre 1906-ban. Hasonló módon viszonylag rövid időn belül különböző tájegységeken nyilvánítottak múzeumi gyűjteménnyé falusi épületeket: így Kieleck melletti Bieliny faluban egy XVIII. századi lakóházat, Slupsk járásban, Klukiban egy egész parasztportát, a krakkói vajdaságban a rabkai fatemplomot és még sorolhatnánk tovább. Mindezek elválaszthatatlanok a lengyel szabadtéri muzeológia történetétől, mégis meg kell állapítanunk, hogy jelenlegi fejlődésük megakadt, ugyan számuk egyre nő, de nem alakultak át, vagy csak kivételesen, tudományos kutatóműhelyekké.

Nem így alakult a története az egyik legnagyobb és legrégebbi néprajzi szabadtéri múzeumnak, melyet Olsztynekben találhatunk. A Keleti-Porosz fennhatóság alatt jött létre 1909-ben. Dethlefsen Rycharde német restaurátor kezdeményezte. Utasításait már kezdetben tervszerűen hajtották végre. Nagy figyelmet fordítottak az újrafelállított paraszti épületek eredetiségének megőrzésére, eredeti környezetük kialakítására. Nemesak néprajzi tárgyakat, objektumokat gyűjtöttek, hanem más jellegűeket is, pl. régészeti leleteket. A két világháború között a legnagyobb néprajzi szabadtéri múzeummá alakult ki a lengyel földön. Meg kell azonban említeni, hogy nem a mai helyén volt. Ekkor még Królewiecben található. Politikai viszonyok alakulása, az országhatár megváltoztatása, a második világháború kirobbanása arra készítik a németeket, hogy az egész szabadtéri múzeumot Olsztynekbe helyezték át. Az erre kijelölt nagy kiterjedésű terület továbbra is lehetőséget biztosított a skanzen fejlesztéséhez, és szerencsére még a második világháború alatt sem rongálódtak meg az épületei. Bővítése, fejlesztése napjainkig tart. 1969-től mint önálló múzeumi egység működik. Neve a Népi Építészeti Múzeuma. Három lengyel tájegységnek — Warmia, Mazury, Powiśle — mutatja be a népi építészét. E mellett Mazury északi részén lakó litvánok népi kultúrája is önálló egységként van jelen. Legrégebbi épületei a XVII. századból valók.

Hasonlóan jelentős múltja van a nowogrodzi szabadtéri néprajzi múzeumnak, amelynek fennállása, története elválaszthatatlan egy kitűnő lengyel néprajzkutató nevével, Chętnik Adamtól. Ő volt az, aki saját erejéből, saját pénzéből kétszer is képes volt múzeumát létrehozni. A skanzen a Narwia folyó feletti magaslaton fekszik. 1919-ben vásárolta meg alapítója az első földterületet. Ettől kezdve fokozatosan, amennyire anyagi körülményei megengedik, építi ki a szabadtéri néprajzi múzeumát, ahol

Részlet a Sanok-i szabadtéri néprajzi múzeumból.

elsősorban Kurpiowszczyzna népi kultúráját kívánja megmenteni. A múzeum a Kurpiowskie nevet meg is kapja. A területén létrejött egy kutatói műhely is. Sajnos a második világháború teljesen elpusztította. Alapítója elől kezd mindent. Mint Lomzai Regionális Múzeum egyik részlegét nyitják meg újból 1948-ban. Azóta is ennek a szerveknek a fennhatósága alatt működik. Ma a sétányok közötti díszes, arányos faépületei, jelenleg már ritkaságnak számító hatalmas méhódú fogadják a látogatókat. Sajnos úgy tűnik, hogy a legújabb adminisztrációs változások nem kedveznek ennek az értékes tartalmú skanzennek a fejlesztéséhez. Ugyanis Kurpiowszczyzna már más megyéhez tartozik, mint Nowogród. Viszont megvan a lehetőség, hogy a népi kultúra egyik tematikájához tartozó kultúrjavainak gyűjteményévé alakuljon át.

A második világháború után sokkal kedvezőbb körülmények között fejlődhetett tovább a lengyel szabadtéri néprajzi muzeológia is. További skanzenek építéséhez a hazai és külföldi tapasztalatok mellett jelentős segítséget nyújtott az UNESCO hatásköre alatt működő ICOM. A háború után időrendben elsőként a sanoki szabadtéri múzeum építéséhez kezdtek hozzá. Tervezetét 1957-ben nyújtották be s ezt követően kijelölték a San folyó sanoki jobb szakaszát a skanzen részére. Rövidesen mint önálló néprajzi szabadtéri múzeum működött s felvette a Múzeum Budownictwa Ludowego (Népi Építészeti Múzeuma) nevet. Hatásköre kiterjed az Alacsony-Beszkidék, Bieszczady és Kárpátalja északkeleti területére. Délkelet-Lengyelországnak ezen a tájain több nemzetiségű lakosság él. Hegyvidékeit ukránok lakják, akik régebben görögkatolikus, ma pravoszláv vallásúak. Két nagyobb néprajzi csoportra oszlanak, Lemákokra és Bojokokra. Az ún. Pogórzanie néprajzi csoport Kárpátalját lakja, lengyelek és római katolikus felekezethez tartoznak. Továbbá két megye, lengyel-ukrán néprajzi csoport, az ún. Zamieszanie és Dolinianie néprajzi kincseit gyűjtik a skanzen. A néprajzi csoportoknak megfelelően a skanzen területe négy részre van osztva. Nagyságát tekintve 38 ha-nyi területen 35 paraszti porta épületeit, kb. 10 ipari létesítményt, egy uradalmi telket, néhány vallási objektumot, egy plébániát és pár kisebb építményt kívánnak odaépíteni. A skanzen számára az egyik legfontosabb feladat, hogy a kiválasztott épületípusok egyes fejlődési szakaszait miképp mutassák be. Így nagy figyelmet fordítanak a falu társadalmi-gazdasági rétegződésére. Az egyes néprajzi csoportokat reprezentáló skanzeni szektorokon belül még kisebb egységeket is megtalálhatunk. A sanoki szabadtéri néprajzi múzeum gazdag tárgygyűjteménnyel rendelkezik. Legismertebbek és legértékesebbek közé tartoznak az ikonok. A legrégebbi ikon a XV. századból való.

Lengyelország keleti területeinek szabadtéri néprajzi múzeumai közül feltétlenül meg kell említeni Ciechanowiecben található. A helyi Mezőgazdasági Múzeum keretében jött létre. A sanokhoz hasonló feladatok megoldása előtt áll. Területének, Podlasie és Kelet-Mazowsze népi kultúrája szintén alapvetően differenciált. A táj népi építészeti, lakáskultúráját, gazdálkodását gazdasági, nemzetiségi, vallási helyzet hangsúlyozásával kívánják bemutatni. A skanzeni munkálatok 1970 óta folynak. Nemcsak néprajzi szempontból nagyon érdekes közép-európai népi kultúra emlékeit mentik meg, dolgozzák fel, hanem egyes objektumaiban dolgozni, pihenni vágyó művészeknek, tudományos dolgozóknak helyet is biztosítanak, néhány paraszti portán meg továbbra is gazdálkodnak. A ciechanowieci szabadtéri néprajzi gyűjtemény szép példája annak, hogy muzeológia területén a néprajztudomány hogyan válhat elő tudománnyá.

Az ország gazdaságilag mindig is dinamikusabban fejlődő nyugati ré-

szén három néprajzi parkra szeretném felhívni az olvasók figyelmét. Az egyik, nagyobb méretű, az Opolski Falu Múzeum. A másik, Nagy-Lengyelország (Wielkopolska) központjától, Poznańtól 13 km-re fekvő Szreniawa faluban található. Míg az első már gazdag gyűjteménnyel rendelkezik, addig a szreniawai skanzen megvalósításához nemrég kezdtek hozzá. A megvalósítás stádiumában van a toruni Néprajzi Múzeum mellett létrejött szabadtéri gyűjtemény kialakítása is. Eddigi gyűjteménye elsősorban a vízi élettelle kapcsolatos kultúrjavakat őrzi.

A fentebb felsorolt szabadtéri néprajzi múzeumok, gyűjtemények korántsem ölelik fel Lengyelország összes ilyenfajta múzeumi egységét. A régiók mellett még napjainkban is újabbak tervezetével foglalkoznak. A már meglevők közül nem említettük meg a hozánk közelebb álló Arvai Szabadtéri Néprajzi Parkot, mely szervezettileg lengyel turista együlethez (PTTK) tartozik, de hasonlóan nem tértünk ki a nowy sączra sem.

A lengyel szabadtéri néprajzi muzeológia eddigi eredményeit nemcsak a szakemberek tartják számon, hanem az egész lengyel nép. 1976-ban Sanokban megtartott skanzeni tudományos tanácskozáson ismét bebizonyosodott, hogy napjainkban a szabadtéri néprajzi múzeumok előtt széles lehetőség nyílt a népi és nemzeti kultúrjavak megmentésére, tudományos feldolgozására, közkincsé tételére.

Október 1-i nyitások a múzeumokban

A Múzeumi Hónap keretében, október 1-én nyílt meg Sopronban, a Lásab-házban a *Mézeskalácsminták* c. kiállítás. A Nagytényi Kastély-múzeumban *Ritka anyagok — barokk ötvösművek* címen nyílt kiállítás (*Végh János* nyitotta meg). Ezen a napon nyílt meg a *Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény*. Ugyancsak október 1-én nyílt meg a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi és Műemléki Hónap Püspökladányban, ahol a *Karacs Ferenc Múzeum* új épületbe költözött, melyet három időszaki kiállítás megnyitásával kezdtünk (*Kincses Jánosné, dr. Dankó Imre, dr. Molnár László, dr. Varga Gyula*). A továbbiakban a püspökladányi *Karacs Ferenc Múzeum*, mint helytörténeti múzeum folytatja tevékenységét.

Halottaink

Dr. Pákh Sándor, Múzeumbaráti Körünk lelkes tagja, 72 éves korában, október 24-én elhunyt. Mély megrendüléssel vettük tudomásul, hogy a kevéssel azelőtt még körünkben járt, a Kölcsey Ferenc Művelődési Központ felavatásán még részt vett *Orbán László*, az Országos Közművelődési Tanács elnöke, november 18-án elhunyt. *Dr. Fenyő Iván* művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum ny. osztályvezetője, 73 éves korában, december 12-én elhunyt. Mindannyiuk emlékét kegyelettel megőrizzük!

KÉPESLAPGYŰJTEMÉNY A SZERENCSI ZEMPLÉNI MÚZEUMBAN

PETERCSÁK TIVADAR

A szerencsi Zempléni Múzeum Magyarországon egyedülálló, érdekes gyűjteménye a több mint 600 000 darabból álló képeslevelezőlap-anyag. A brooklini és leningrádi múzeum után méreteiben a harmadik ilyen jellegű közgyűjtemény a világon. A gyűjtemény alapján néhai dr. Petrikovits László szerencsi fogorvos 450 ezer képeslapot számláló anyaga képezte, melyet 1967-ben ajánlott fel, s ez alkotta a szerencsi múzeum alapját. Az anyag vásárlás és ajándékozás útján azóta is rendszeresen gyarapszik. A Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata és a Kartográfiai Vállalat pedig minden évben megküldi a hazai kiadású képeslapok egy-egy példányát. A képeslapok mellett a Zempléni Múzeum mint tájmúzeum természetesen gyűjti a szerencsi járás községeinek történeti, néprajzi emlékeit, és több mint 30 ezer darabos kisgrafikai anyaggal is rendelkezik.

A ma milliószámra megjelenő képeslap szeszestendős. Általában az 1870–71-es éveket tartják megjelenési időpontjának. August Schwartz oldenburgi porosz könyvkereskedőnek tulajdonítják az első képes levelezőlap forgalomba hozatalát. A képeslap gyorsan népszerűvé vált, és hamarosan gyűjteni is kezdték. A századforduló otthonaiban divatos képeslapgyűjtő albumok jól tükrözik a kor ízlését, a gyűjtők érdeklődési körét. Ezekben az albumokban a karácsonyi, újévi és húsvéti üdvözlő kártyák mellett a sokszor giccses szerelmeslapok vagy az uralkodók arcképeit bemutató képeslapok domináltak. Nagy haladást jelentett, amikor elkészültek az első művészeti képeslapok, bemutatva a világ országainak műemlékeit, művészettörténeti értékeit és a múzeumok múlcinszeit. Ezzel egyaránt szolgálják a művészeti ismeretterjesztést, ízlésnevelést és az általános műveltség fejlesztését. A mai kiadású képeslapok nagy része művészeti élményt is nyújt színház reprodukcióival. A képes levelezőlap minden érdekes eseményről beszámolt, de a fontosabb évfordulók, történelmi események alkalmával is számos képeslap jelent meg. Az 1896-ban készült képeslapok a millenniumi ünnepségek kapcsán az ezeréves magyar történelem jelenetét ábrázolják. Ezek a képeslapok történelmi eseményeket és személyeket ábrázoló festményekről, grafikákról készült reprodukciók, illetve a múlt tárgyait megőrkítő fotók. A képes levelezőlapok nemcsak az egyes történelmi korszakok eseményeit tükrözik, de jelzik az adott kor ízlését és a politikai rendszer, az uralkodó osztály történelemszemléletét. Dokumentációs szerepek az első világháború csatajeleneteit, vagy a náci koncentrációs táborokat, a fasiszták által romba döntött városokat bemutató lapok. Az első világháború idején a mozgósítás és háborús uszítás szolgálatába is állították az akkor különösen divatos képeslapot.

Kezdetől fogva nagy mennyiségben készültek városképi és tájlapok, melyeket elsősorban a gyűjtőknek és rövid üdvözlőtek továbbítására szántak. A városképi lapok közelebb hozzák gyűjtőjéhez a nagyvilágot, megismertetnek távoli és közelebbi országok tájaival, épületeivel, embereivel.

A képes levelezőlap a rajta szereplő épületek, városképek megőrzésével kortörténeti dokumentum is lehet. A helytörténeti kutatás számára különösen a múlt század végén és a 19–20. század fordulóján megjelent képeslapok értékesek, hiszen a fényképezés még csak szűk körben terjedt el ekkor. Képeslap viszont már sok magyarországi helységről, természetesen elsősorban a városokról készült az 1890-es évektől. Mivel ezeket fényképről készítették, hűen rögzítik a település akkori állapotát, főleg középületeit, tereit, utcáit. Gyakran csak a képeslapok öríték meg olyan épületeket, sőt egész utcaképeket, melyek hozzá tartoznak egy-egy város vagy község múltjához.

A szerencsi múzeum képeslapgyűjteménye az 1880-as évektől napjainkig kiadott különböző témájú magyar és külföldi lapokat tartalmaz. Legnagyobb számú a városképi anyag, melyben úgyszólván az összes magyarországi helysége vonatkozó lapokat megtaláljuk, melyeket a múlt század végétől napjainkig forgalomba hoztak. De alig van olyan ország, amelyből ne lenne tájképi lap a múzeumban. Gyűjteményünkben több száz a régi debreceni és hajdú-bihar megyei képeslapok száma, melyek a régi települések megőrzésén túl rögzítik a korabeli viseletet, piacot, üzleteket, közlekedési eszközöket. A nagyszámú történelmi lap mellett ma már kultúrtörténeti jelentőségűek a magyar és idegen népművészeti alkotások, népviseletek reprodukciói és az utóbbi évszázad színeszeit, színházi jeleneteit, divatját bemutató képeslapok. De nagyon sok a híres embereket, közlekedési eszközöket, sportot, virágokat, állatokat ábrázoló vagy a humoros lapok száma, nem beszélve a különböző alkalmakra készült üdvözlő lapokról.

A gyűjtemény képeslaptörténeti ritkaságokat is őriz. Ilyenek többek között a borból, fakéregből, hánconfonatból, gobelinből vagy japán selyemből készült levelezőlap-különlegességek. Érdekesek a különböző anyagok — pl. textil, papír, virág — felhasználásával készült ún. kolázslapok vagy a himzett, domborított és préselt táv, virág és üdvözlő lapok. A múzeum több, az első világháború előtt divatos összerakható levelezőlap-sorozattal rendelkezik. Technikai érdekességek a változatos témájú átvilágítható lapok és a századfordulón készült hanglemezes vagy terhatású képeslapok. A képes levelezőlapok technikai kivitelezése sokféle lehet. A döntően grafikai és fotóeljárással készült lapok mellett gyakoriak a kézi festésű vagy égetett technikájú lapok is.

A szerencsi képeslapgyűjtemény nagy kultúrtörténeti értéket képvisel. Tudományos kutatók, de filmesek is felhasználták már régi lapjait. A múzeumlátogatók pedig az évenként változó, tematikus kiállításokon ismerkedhetnek meg az anyaggal. Jelenleg a Magyarország képes levelezőlapokon c. kiállítás tekinthető meg — a Rákóczi vár műemléki helyreállítása miatt — a Rákóczi út 109/A. épületbe költözött Zempléni Múzeumban.

*Emlékezés a Polgári Demokratikus Forradalom győzelmének
60. évfordulójára emlékére*

Október 31-én a Hazafias Népfront Hajdú-Bihar megyei Bizottsága, a Debreceni Akadémiai Bizottság Történettudományi Munkabizottsága, a Megyei Honismereti és Helytörténeti Bizottság, a Városi és Megyei Művelődési Központ, valamint a Déri Múzeum rendezésében, a Déri Múzeum dísztermében tudományos emlékülés volt a polgári demokratikus forradalom győzelmének 60. évfordulójára alkalmából. A megemlékezést dr. Fehér András tartotta.

ADATOK A KAPLONYI (SZATMÁR M.) ÁLLATTARTÁSHOZ

BARNA GÁBOR

Az Árpád-kori Kaplony nemzetség szálláshelye, utóbbi évszázadokban pedig a Károlyi-család temetkezési helye Kaplony, egyike a jellegzetes Ecsedi-láp környéki községeknek. (Ma: Capleni, jud. Satu Mare, Románia.) Lakói teljesen megmagyarosodott németek és magyarok. A németek (helyi szóhasználatban a *katolikusok*, ritkábban *svábok*) ősei a 18. század folyamán telepedtek le Kaplonyban, de számos más Szatmár-megyeyi településen is, a Károlyi grófok telepítő akcióinak hatására.

A németégek, bár sok mindent megőriztek eredeti kultúrájából, új színekkel gazdagítva az Alföld keleti peremvidékét, alapvetően betagozódtak az Ecsedi-láp környékének, a Károlyi uradalomnak a gazdálkodásába, életébe. Ez határozta meg pl. az állattenyésztés, jelesen a szarvasmarha-tartás kereteit is, itt-ott engedve csak tért az eltérő származásból, helyi társadalmi tagozódásból, értékrendből adódó sajátosságoknak. (Az alább következők egy 1974. évi rövid gyűjtőutam eredményei.)

„A háború előtt (I. vh.) csak *magyar fehér marha* volt, később lett egy kevés *svájcer*. A svájcert a kaplonyiak vásáron vették. Nagyobb állatvásárok Szatmáron és Tasnádon voltak.

Tejre inkább a svájcer volt jobb, több tejet adott, de ígára meg a magyar. De jobban szerették a kaplonyiak a magyar tehenet, nem tudom, miért nem szerették a svájcert?

Volt olyan gazda, akinek 6 tehene is volt, amit befogott. Nem voltak itt olyan nagy gazdák, a legnagyobb olyan 60 hold földes volt. Tehenet használtak szántani, trágyát hordani, kukoricát hordani. Amit utóbb a lovakkal dolgoztak, azt csinálták a tehennel is. *Ökör* nem volt a gazdáknak. A tehen azért volt jó, mert azt fejtejt is, meg ígázták is.

Gyerekkoromban (1903–1915) még több volt a *ló*, de később több lett a tehen. Megszántottak vele, aztán kapálások már nem volt olyan nagy igázás, csak aratás után — és akkor sok tejet adott. Így kétszer húzták a hasznót. Meg egész télen fejtejték. Télen csak ganéjt hordtak vele.

A magyar és a svájcer tehen teje között nem volt különbség semmi. A tehének között volt olyan, amelyeknek tejfelesebb volt a teje, a másiké gyengébb volt, de az mindegy, hogy magyar-e vagy svájcer.

Kaplonyban volt *gulya* is, de a teheneiket csak *csordára* hajtották. Az igás teheneiket is kihajtották, de csak a csordára, ha nem volt munka. A csorda este *hazajárt*, a gulya nem. Ezt *kihajtották* tavasszal és *összel hajtották be*. Ha nem volt rossz idő, akkor *mindszentekre*, de ha előbb *beállt a rossz idő*, akkor előbb behajtották, mert kint nem volt *fedél* alatt és fáztak a jószágok.

A *kihajtás* májusban volt. Igencsak május első hetében hajtották ki a gulyát, a teheneik meg május 1-én mentek ki a csordára. Ugyanazon a héten kivitték a borjúkat is, amikor már nem volt olyan hideg az éjszaka, kint aludhattak.

A gulyába olyan borjút hajtottak, amelyik még nem ellett, 1 éves korától 3 éves korig. A borjú 1 éves koráig otthon az istállóban volt, még a csordára se hajtották.

A gulyának csak *gulya* volt a neve. Ott volt akkor a *bika*, meg a 3 éves *tinók*, azok *felfolyattak*. Amikor a *gulyás* látta, hogy *folyatott*, bement *jelenteni* a gazdának. A gazda akkor adott neki egy ötvenest, meg kenyéret, szalonnát a jó hírért.

A bika mindig köztük járt, fiatal bikák voltak.

A csordának külön a *pásztorháznál* volt bikája. Volt külön pásztorház, ott laktak a pásztorok, ott volt a bika. A pásztoroknak kellett gondozni a bikát. Ezért külön bért kaptak. Külön pásztor erre nem volt, a csordások viselték gondját. A pásztorház az *Alsó utcának* a végén volt, még most is megvan. De nem tudom, kik laktak benne. Tán még a régi pásztorok. Most is van még csorda, mert van még, akinek tehene van.

A csordára járó tehenet a pásztorházhoz hajtották el folyatni. A pásztorok akkor is adtak pénzt, ha felfolyatott. Akkor hajtották oda, ha meglátták otthon, hogy *folyatós* a tehen, nem adott tejet, meg mászta a másik tehenet. És akkor egyenest hajtotta oda a gazda. Szólt a csordásnak, beengedték az udvarba a tehenet, a csordás kiengedte a bikát. Ha felfolyatott, adtak 20-30 forintot (lejt) a csordásnak, melyeknek mennyi pénze volt.

Csak azok a pásztorok laktak a pásztorházban, akiknek nem volt háza. Volt 3-4 lakás is egy fedél alatt. A község építtette. Külön bikája volt minden csordásnak, azok is itt voltak.

A gulyások nem laktak itt, azoknak volt saját házuk, mert azok csak nyáron voltak kint a józággal.

A csordásokat, a gulyásokat *húsvétkor*, *kirbájkor* (Kirchweih = búcsú) és *Karácsonykor* ajándékozták meg. Ilyen nagy ünnepek. Húsvétkor *kalácsot* és *sonkát* kaptak, kirbájkor *tortát*, *húst* és *szalonnát*. Karácsonykor csak a *kondás* kapott, mert akkor nem hajtott ki se a gulya, se a csorda. De a *konda* mindig kijárt. A kondások direkt vittek olyan nagy tarisznyát magukkal és az teli lett nekik. Minden utcán hajtottak. El volt készítve az ajándék és amikor *csergített*, vittek ki neki és tették a tarisznyájába. Karácsonykor egy kis *karácsonyfát* kaptak, egy kis zöld gallyat és arra tették rá neki a *siült húst*, *hurkát*, *kolbászt*, *tepertőt* meg ilyesmit, disznóvágási dolgokat.

Húsvétkor minden pásztor kapott, a csordás és a kondás is. A csordás ugyan még nem hajtott ki akkor, de végiment az utcákon, csergített. A gulyás nem kapott húsvétkor. De kirbájkor neki is adtak. Végiment az utcán, csergített, oszt vitték neki. Egyik a másiknak mondta, hogy itt a gulyás. Sokan meg kivitték másnap a gulyára, ha nem látták a gulyást. Együttal megnézték a borjúkat is kint. Vitte a gulyásnak ilyenkor egy-egy üveg *bort*, *tésztát*, *húst*, *töltött káposztát*.

Más alkalommal vasárnap délutánonként mentek ki csoportosan a gulyára. Szóltak egyik a másiknak: — Nem jössz megnézni a borjút? Ilyenkor gyalog mentek, nem volt az messze. Az Alsó utca végén, a mi kertünk alatt ment le a *tölés* (= gát). Azon a parton lemegyünk, ott van egy másik tölés, ami védi a domahídi határt. Ott volt a gulya. Az a nagy-károlyi határ volt. A kaplonyi gazdáké volt, de Károlyhoz tartozott, az adót is Károlyba kellett fizetni utána.

A vasárnapi látogatások bort meg szalonnát vittek a gazdáknak.

A gulya tavaszi kihajtása úgy ment, hogy *kidobta* a *kisbőrű*, hogy kihajt a gulya: reggel 8 órára mindenki vezesse ki a bornyúját a gulyára! Hajnalban először ment a *ménes*, azután a *csordás*, azután a *csúrhés*

és legutoljára ment ki a gulya. De ki kellett vezetni mindegyiknek a tett-helyre a borjút, hiszen az nem tudta meg az utat. Hát ki birt volna azok-karám, abban elengedtek. Amikor megszokott pár nap múlva, akkor már kiengedték, legettették őket, mentek ide-oda.

A csorda kihajását nem dobolták így ki. Annak a híre csak úgy szájrul-szájra ment. Mindenki tudta, hogy május 1-én kihajt a csorda. Vagy ha nem 1-én, akkor 4-én, *Flórián napkor*, amikor nálunk ünnep volt.

A ménes akkor ment ki, amikor a csorda. Csak az hajtott legelőbb. Mikor virradt, már az hajtott. Az is májusban először. 4 órakor hajnalban, amikor kijött a pásztorházból, már elkezdett csergíteni, hogy ő már hajt. Akkor már az emberek figyeltek. Minden utcában volt egy ember, aki hajtott. Az egész pásztorcsalád kiment, még az asszonyok is. Az utca végén, ahogy lementek a *lápura*, ott összegyűjt az állat minden utcából és akkor hajtottak ki a legelőre. Utána oszt jött a csordás mindjárt. Egyik a másika után. Mert előbb volt a *gazdák csordása*, utána a *szelléréké*, akkor volt a következő: *kényszercsordának* mondták, meg még az *újszelleké*.

A *gazdák* voltak a legnagyobb gazdák, a *szellérék* voltak az utánuk következők, akik már nem voltak olyan nagy gazdák, az *újszellek*, akik ezeknél is szegényebbek voltak. A *kényszercsorda* pedig azoké volt, akik a háború után kaptak földet. *Kényszerföldnek* mondták azt a földet, és így kényszercsorda lett a neve. Az államtól kapták a földet, az elvette a Károlyi grófkortól és abból. A gazdáktól nem vettek el, csak a gróftól, oszt azt osztották széjjel.

A gazdáké volt a legnagyobb csorda, de sokszor azt mondták, hogy több van a kényszercsordába.

Az *újszellek* 3 hold földet kaptak. Az egész szegények, akiknek nem volt földjük. Hát nem volt az sok föld, de mindegyikük szerzett magának egy kis tehenet, oszt csak dolgozták.

4 csorda és négy csordás volt Kaplonyban.

Gulya csak egy volt. Oda hajtották ki a gazdák, a szellérék, az *újszellek* meg a *kényszerföldesek* is, akiknek ilyen nevelt bornyúja volt. Abból nem volt olyan sok, mint a csordából, oszt győzték. Egy vagy két gulyás őrizte kutyával.

A ménese is mindenki kihajthatott. Egy ménes volt csak. De a szelléréknek nem nagyon volt lovuk, csak a gazdáknak. A *kényszereseknek* meg pláne nem volt.

A csűrhebe is mindenki engedhette, bár nem volt kevés disznó, de elég volt egy csűrhis is. Olban nemigen tartották.

A ménes is mindennap kihajtott. Azt a lovat, amivel akkor nem dolgoztak, azt kiengedték a ménesre. A csordával együtt jártak ki és *mindenszentekig*. De ha előbb leesett a hó, akkor előbb végeztek. Addig voltak kint, amíg a hó le nem esett. Nyáron, aratásba, hordásba is kijárt a ménes, de nagyon kevés volt. Inkább csak fiatal csikók. De olyan ló, amit befogtak, az nem ment. Csak ahogy a nagy munkával végeztek, mentek ki megint.

A csűrhe még télen is kijárt, csak azért, hogy a disznók járjanak. Nem evett ott olyankor, csak járkáltatták őket. Dél előtt 10 órakor kihajtottak, kerültek egyet a Kraszna felé és délután 2 órakor behajtottak.

Minden nyájnál két ember volt. Volt 4 csordás, aztán ha a családban volt olyan fiú, aki kiment az apjával, az segítette. Ha nem, akkor fogadtak egy *bojtárt*. A pásztoroknak csak *pásztor*, csordás vagy gulyás volt a neve. *Csűrhis* is volt kettő. Igencsak olyan állalta a csűrhet, akinek nagy családja volt, 2-3 gyerek is, aki kiment az apjukhoz segíteni.

A pásztorok főleg kaplonyiak voltak. Akiket én ismertem, mind katolikusok, egy reformátust tudok. Ezek *jelentkeztek a pásztorságra*. Azt is kidobolta a kisbíró, hogy aki fel akarja vállalni ezt meg ezt a csordát, az jelentkezzen. A *község fogadta meg* aztán őket. Aki a gazdacordát akarta felvállalni, az elment valakihez: voltak olyan előkelő emberek, akik benne voltak a vezetésbe a gazdáknál. Odament közülük a község házához 3-6 ember és azok választották meg a pásztor. Akkor az újszelleknek is azokból az emberekből (vezetőkből) mentek a község házára és ott választották meg a pásztor. A gazdákból volt 4-5 ember, aki a tanácsban volt, a *feljebbvalókból*, azok választották. Ha ezek javasolták a pásztor, megválasztották, ha nem, nem választották meg. Ha egy jelentkezett, azt biztos felfogadták, de ha kettő, akkor ott már választani lehetett.

A *pásztorfogadás* mindig kihajtás előtt két héttel volt. Ugy április közepén. De legelőbb *viisszamaradtak*. A csordások közt volt olyan, aki 5-6 évig is csordás volt. *Leszámoldáskor* megmondták, hogy *viisszamaradnak* és akkor már nem választottak mást.

Volt néhány család, akiknek a gyereke is pásztor maradt.

De volt olyan is, hogy csak néhány évre vállalták a pásztorságot. Cimmerman Józsi sokáig volt csordás, Linzenbold György meg csikós volt. Rajtuk is maradt: *Csikós Gyuri*, *Csikós Feri*, nem mondták, hogy Linzenbold. Jól fizették a pásztorokat, abból építették a házat. Darab-számra fizették őket.

Fiatalkoromban úgy emlékszem, 25 kiló búzát adtak egy darabra, akkor még 25 kiló kukoricát, meg pénzt is, tán darabonként 10 forintot az egész szezonra (10 lejt). Ez a csordás bére volt.

A gulyás 50 kiló búzát, 50 kiló kukoricát, meg 15 forintot kapott darabonként.

A csikós ugyanúgy kapott, mint a csordás, nem sokkal többet. Mert volt úgy, hogy a csikós is kint aludt nyáron, amikor a lovak nem voltak kint, csak a csikók. Ha rossz idő volt, mindig behajtott.

A csűrhis is így kapta. A pásztorok nagyon meggazdagodtak, aki meg tudta spórolni. De volt olyan is, aki *nem ment egyrül a kettőre*, megitta-megette.

A pásztorok igencsak mind arra törekedtek, hogy házat meg földet vegyenek. Kaplonyban nem nagyon éltek meg a szegények, ha nem vállaltak pásztorságot. Nagyon szegények voltak akkor, mert kevés volt a föld, amit meg tudtak volna dolgozni. *Lápi föld* sincsen olyan sok. Sok a nép, kevés a föld. Hát azok *felaltnak a világot*, olyan dolgos emberek.

Volt ott sok legelő. Meg aztán volt olyan legelő is, amit előbb *levágtak* a bikának, utána legettették. Meg mentek a *szárazrétre* kaszálni részbe. Ott nagyon finom legelő volt. Nagyon jó vaj lett belőle. Olyan vaj a környéken nem volt, mint Kaplonyban. Aztán meg, amikor *felszabadultak a tarlók*, hajtották őket a tarlóra. Meg kukoricatöréskor, amikor levágták a szárat, hajtották oda is. Mentek azok, bejárták az egész lápot. Téli-re meg volt a *Sájkú-tag*, a *lápi föld*, ott sok volt az olyan föld, amit nem lehetett használni a kukoricának meg a rozsnak, az is ritka volt, ha jó búza volt benne, mert mindig rozsdát *kapott*. Ott kaszálták a sást, azt tették el télire a jószágának, a tehénnek. Akinek lova volt, annak meg volt télire lucerna, here.

A ménes meg a csorda egy helyre járt, de mindegyiknek volt külön legelője. Ezt csak *legelőnek* nevezték. *Járásnak* azt mondták, ahol lementek a Lápura, azt az utat. A ménes a gazdacordával volt egy legelőn, mert a ménes is inkább a gazdáké volt. Megint más helyre járt a gulya és

más helyre a csürhe. Ez mindjárt a falu alá ment, a Kraszna meg a falu közötti gyepre.

Birkás nem volt Kaplonyban, csak Rész János, Hanzsi bátya. Annak volt birkája csak. Ő csak a sajátját legeltette, másnak nem volt. Venczel Ferenc volt sokáig birkás, mióta a téves van. Addig csak Hanzsi bátyának és egy romának volt birkája. Azt Vajdának hívták. A hullámeret legeltették Domahida felé. Azt bérelték Domahidától Kaplonyig mert fele ide, fele oda esett. A kaplonyi falutól ment a domahidi vashídig. Ott, Domahidán voltak birkások, de azok is csak a sajátjukat őrizték. Nem verték össze nyájba a birkákat. A kaplonyiak Domahidáig, a domahidiek Kismajtényig legeltették.

Kivezetés, kihajtás előtt bélyegezték a jószágokat, befestették. Mielőtt kivették, otthon a háznál egy foltot festettek a nyakára, vagy a hátára vagy a combjára.

A tehenet **meg is ronthatták**. Védekeztek is ez ellen a tejnél. Naplement után és napfeljött előtt vettek el a hasznát a tehéntül a **rontók**. De azután rájöttek erre. Mi se fejtünk és mentünk tejért. Akkor vagy egy picit sőt tettek a tejbe, vagy szenteltvízzel **meglocsolták**, hogy ne tudják elvenni a tehéntül. **Tehénrontás** ellen csak ezzel a sóval és a szenteltvízzel védekeztek. Ezt mindennap megcsinálták. (Minden háznál van szenteltvíz, amikor lefeküdtünk azt hintettük magunkra. Ha gyerekágyat fektet egy asszony, akik mentek hozzá látogatni, az volt az első, hogy meghintették szenteltvízzel, hogy a rosszlelek kerülje el, hogy ne tudják megrontani. Ez is olyan babonafélé volt. De az volt az első, hogy ahogy bezárták az ajtót, nézték a szenteltvizet és locsolták is meg az asszonyt.)

Azt nem tudom, hogy rontották meg a tehenet. Ott egy asszony volt csak, aki ezt tudta, az oláh kántorné. Azt tudom én is, hogy a szomszédokban elvette a tehenet tejt. En odajártam a barátnőmhöz és mikor megyek oda, mondja Apla néni, hogy hát nézz oda, hát nem elvették ennek a tehennek a tejt! Miből gondolja? Hát az este még annyit adott és ma meg nem ad egy szikrát se. Pedig adott egyszerre 8 literet is. De megyek Szilágyi Péterhez, azt mondják, ő tud segíteni. Elment hozzá, az jött is. Mondta, hogy elvették a tejt. Mondta, hogy este, amikor lemegy a nap, fejtje meg a tehenet és tegye egy kicsi listbe. A **tehenőba** téglából csináljon egy kis tűzhelyet, rakjon tüzet és tegye rá az üstöt. Öntse bele mind azt a tejet, amit ad a tehen. Ahogy **lő a tej, szentelt barkával üsse**. Az ajtó zárja be, ne engedjen be senkit, csak annál jobban üsse a tejet. Ugy is csinálta Apla néni. Oszd egyszer jön a szomszédasszony, az oláh kántorné és kiabált, hogy szomszédasszony, nyissa már ki az ajtót! Akarok valamit mondani! Ő meg annál jobban ütötte a vesszővel a tejet. Sokáig ott kiabált, osztd egyszer elment. Mondta Péter bácsinak. Az azt mondta, hogy a hátát ütötte. Másnap visszament mind a tej. Megadta másnap a 8 literet is a tehen.

Tehénvásárláskor **leköpködtek a pénzt**, amit odaadtak. Nem tudom, miért, de láttam, amikor mama is vett tehenet és leköpködte a pénzt.

Kaplonyban **Ágota napkor szentelik a fohagyat** meg a **sót**, abból adták a tehennek is. Egy másik kisünnepen meg **kenyeret** és **almát** szentelnek, meg **bort** is. Ezekből is adnak minden állatnak, hogy ne legyen **vész**, ne döglőjenek.²⁷

A fenti szörványosnak mondható adatok csupán egy mozaikszerű képet adnak Kaplony község szarvasmarhatartásáról. Igazolják azonban azt, hogy szükség van további kutatásokra. Adataim nagyobb része egyetlen kiváló adatközlőtől származik, a kaplonyi származású, jelenleg Magyarországon élő Réss Franciskától.

A fentebbi szó szerinti feljegyzések (amelyek nyelvészetileg lemerhetően számtalan germanizmust mutatnak mind a szóhasználatban, mind pedig a mondat szerkesztést illetően) jól mutatják, hogy az Ecsedi-láp keleti szélén fekvő község állattartásában a szarvasmarha kapta a legnagyobb jelentőséget. Mindez közzönhető a dús vegetációjú lápi környezetnek, a szűkebb határnak, s a haszonveteli módoknak is. Láttuk, hogy a szarvasmarhát többszörösen kihasználták: legfontosabb haszonvetel a tej mellett az igaerő volt. Ez utóbbi jelentősége az első világháború utáni földosztás következtében még inkább megnőtt. A földosztás alakítólag hatott a szarvasmarhatartásra is, létrehozván a kényszerföldesek nyáját, csordáját.

A kaplonyi állattartás jellemző vonása, hogy nem alakult ki egy állandó pásztortelep, így pásztorcsaládok sem jöhettek létre. A pásztorság mint foglalkozás, mint kenyérkereseti mód a legszegényebb kaplonyiak számára volt jelentős, hiszen a vagyoni felemelkedés útját is jelenthette. S ha ez sikerült, a pásztorkodással azonnal felhagytak.

Idegen (német) származásúak, katolikusak voltak, ezekből is fakadó viszonylag erős endogamiájuk, bezárkózásuk hatására számos archaikusnak tekinthető jelenség megőrződött kultúrájukban. Ezek egy része idegen származásúakkal, más része viszonylag erős elzárkózásukkal magyarázható. Ezek részletes felfejtésére itt nincs mód. Csupán utalunk e vonatkozásban az Ágota-napi ételszentelésre, s a szenteltmények felhasználására az állattenyésztésben. Párhuzamait elsősorban a kaplonyiak származáshelyéről, a délnémet területekről tudjuk felmutatni.

Debreceni, hajdúsági kiállítások

Október 6-án, a Múzeumi Hónap keretében nyílt meg Hajdúböszörményben, a Hajdúsági Múzeumban, a **Hajdú relikviák** c. kiállítás. A kiállítást **dr. Benda Kálmán** nyitotta meg. Október 17-én a KLTE könyvtárának rendezésében **Juhász Géza** emlékkiállítás nyílt. A kiállítást **Czine Mihály** nyitotta meg. Az ATE rendezésében október 24-én, **dr. Pethő Menyhért** nyitotta meg a **Békésszentandrás szönyegek** c. kiállítást. November 9-én **dr. Gyarmati Kálmán** nyitotta meg Pongáron, az Ady Endre Művelődési Központban **Bogdányi György** festő, **Golda Zoltán** grafikus és **Kovács Zoltán** szobrász közös kiállítását. Ugyancsak november 9-én nyílt meg tása (**dr. Simon Zoltán** nyitotta meg). Az ATE rendezésében, november 24-én, november 26-án nyitotta meg **Péli Árpád** Debrecenben a **Megyei Őszi Tárlatot**. A Magyar Eremgyűjtők Egyesülete Hajdúböszörményi Csoportja és a Hajdúsági Múzeum a helyi csoport fennállásának 10. évfordulójára tiszteletére december 9-én **numizmatikai kiállítást** nyitott a Hajdúsági Múzeumban (**dr. Nyakas Miklós**). December 16-án **Tilles Béla** nyitotta meg a Kőlcsey Ferenc Művelődési Központban **Földi Péter** festőművész kiállítását. **Elek Sándorné** december 18-án nyitotta meg a Hajdúböszörményi Művelődési Központban **Szilágyi Imre** grafikusművész kiállítását.

„ÖREG CIMBORÁM, KENYERES PAJTÁSOM!”
MEGEMLÉKEZÉS
FABRICIUS-KOVÁCS FERENC RŐL
(1919—1977)

VILJO TERVONEN

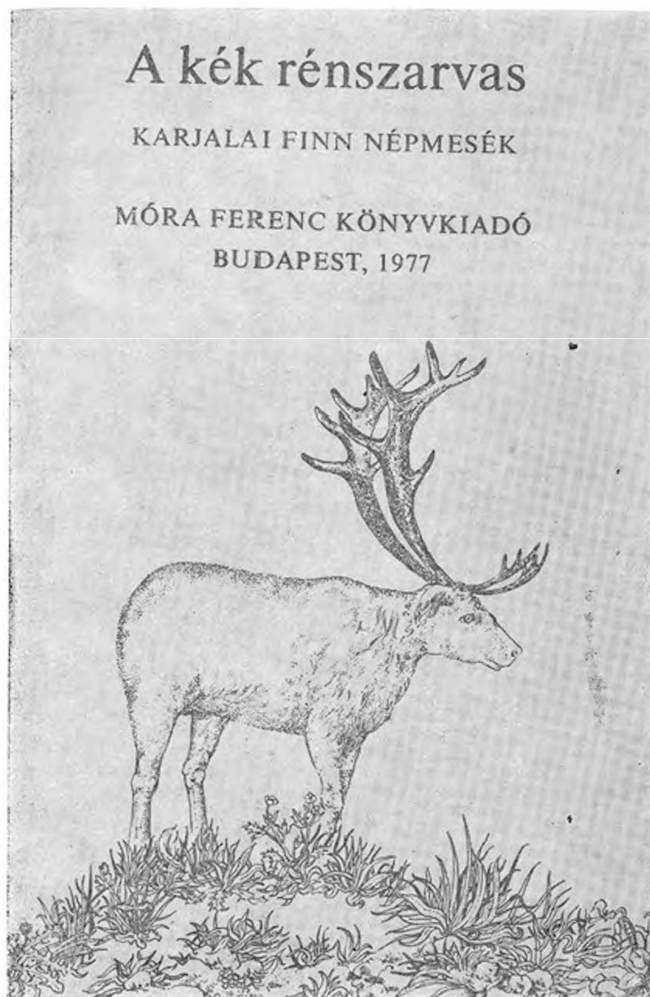
1937 nyarán találkoztam először Kovács Ferencel a debreceni nyári egyetemen, amikor éppen befejezte a gimnázium VII. osztályát. Hárman voltunk finnek akkor a nyári egyetemen, felkeresett bennünket, mert találkozni szeretett volna finn emberekkel, és ki akarta próbálni finn nyelvi tudását. Már akkor is szépen beszélt finnül, bár lassan, de érthetően. Nagyon kedves volt számunkra, ahogyan lefordította magyar gondolatait finnre, kissé furcsa volt, de nagyon élveztük a beszédjét.

Azon a nyáron született meg az a barátság, amely 40 éven keresztül tartott, bár közben a világ sok megpróbáltatáson ment keresztül. Nagyon megszerettem őt, mert mindig talpig becsületes, egyenes, őszinte, olykor túlságosan is szókimondó, igaz magyar ember volt. Hazatérésem után élénk levelezés kezdődött közöttünk, majd ismét találkoztunk 1938-ban a debreceni nyári egyetemen. Még többször beszélgethettünk 1942—43-ban, amikor ösztöndíjasként éltem Magyarországon, és 1943—44-ben, amikor a finn nyelv lektora voltam a budapesti egyetemen.

Kb. 120 levelét őrzöm, ezekből előttünk áll Fabricius-Kovács Ferenc egész életpályája. Már gimnazista korában elhatározta, hogy nyelvész lesz.

Fabricius-Kovács Ferenc (1919—1977).

A Fabricius-Kovács Ferenc fordította finn népmese-kötet címlapja, Révész Napsugár rajzával.

Fiatal egyetemista korában, már határozott elképzelései voltak a nyelvészet feladatairól. Nem kívánta a hagyományos utakon haladni, hanem a nyelvészetet a pedagógiával, pszichológiával és szociológiával kívánta összekapcsolni. Az egyetemen magyart és latint tanult, de tanulmányai mellett erősen foglalkozott a finn nyelvvel és irodalommal, majd megismerkedett az észt nyelvvel. Ezekből a nyelvekből kiindulva támadt benne érdeklődés más nyelvek iránt is.

1940 nyarán kaptam tőle egy levelet, amelyben a következőket írta: „...egy teljes hónapig a Kárpátalján voltam. Egy ruszin faluban laktam. A házigazdám egy ruszin paraszt volt. Ruszint tanulni mentem oda. Ez egy igen érdekes orosz nyelvjárás. Valamennyire megtanultam a nyelvet, úgyhogy most már könnyebben tanulok meg oroszul is.” Nagyon szeretett volna már akkor eljutni Finnországba ösztöndíjjal, terve azonban különböző okok miatt meghiúsult.

1942-ben bejárta egész Magyarországot, hogy a különböző vidékek nyelvvel és nyelvjárásával megismerkedjen. Utazásának nyilvánvalóan csúcspontja volt, amikor Gyimesben tartózkodott 2 hétig a csángóknál.

1943-ban lett katoná, bár beteg volt, kikerült a frontra, de onnan hamarosan visszaküldték a hévízi katonakórházba. A kórházból küldött leveléből kiderül, hogy ott is a finn irodalmat olvasta, tőlem is újabb köteteket kért.

A háború után, 1947-ben utazott először külföldre, Norvégiába és Svédországba. Onnan jött el hozzám Finnországba, ez volt első finnországi útja. Itt találkozott finn barátaiival, akiket még a háború előtti időkben ismert. Mindenki azon csodálkozott, hogy beszélhet valaki olyan kiválóan finnül, aki most jár először Finnországban. Mindössze 2-3 hétig tartózkodott hazánkban, de arra is szakítottunk időt, hogy megismerkedjünk a finn vidéki élettel. Délnyugat-Finnországban jártunk, és többek között egyszerű parasztsaládoknál is voltunk vendégségben. Ezen az úton ismerte meg a szaunát, amelynek haláláig hű barátja maradt.

Ezen az útván nagy mennyiségű finn irodalmi művet és szakkönyvet szerzett magának, majd kölcsönösen több évtizeden keresztül elküldték egymásnak a legfrissebb irodalmi és nyelvészeti kiadványokat.

Sajnos, második finnországi útjára sokáig kellett várnia. Nemesak a nép, a nyelv vonzotta, hanem a csodálatos finn táj, a természet, amelyet nagyon szeretett. Szenvedélyes horgász volt, 1959 telén írta: „Szeretnék egy teljes vakációt Finnországban tölteni. Horgászbotokkal és filmező masinával végigjárnom az országot...”

Horgászásra is nyílt alkalma, mikor 1963-ban és 1964-ben meghívta a jyvaskyläi nyári egyetemre vendég előadónak. Hat héten keresztül napi 2-2 órában tartott előadást mindkét évben a magyar történeti hangtanról és alaktanról, valamint a finnugor eredetű szókészletről. Nemesak egyszerű előadója volt a nyári egyetemnek, hanem egyúttal a magyar kultúra követe is. Sokan az ő hatására indultak el Magyarországra, hogy közelebbről is megismerkedjenek a magyar nép életével, kultúrájával.

Fabricius-Kovács Ferenc jó barátja volt *Toivo Lyynek*, az első finn nyelvben megjelenő átfogó, nagy terjedelmű magyar lírai antológia fordítójának és szerkesztőjének. Minden bizonnyal szerepe volt abban, hogy Lyy erre a nagy feladatra vállalkozott. Engem is segített akkor, amikor a magyar népdalokat fordítottam finnrre, kb. egy éven keresztül a népdalok fordításával kapcsolatos problémáimról leveleztünk. Ugyanabban az időben ő vogul népdalokat ültetett át magyarra, amelyeket később Csenki Imre dolgozott fel.

Felpróbáltatja a pásztorlánnyal az aranyos topánkát, a gyűrűt meg a fejéket. Mintha mindegyiket reáöntötték volna! Haragjában a cárevics Syöjätär leányát beleveti a tó vizébe. A pásztorleányt magával viszi, s az esküvőt otthon tüstént meg is tartják. S persze nagy lakodalmat is csapnak.

Syöjätär mindebből mit sem sejt. Azt hiszi, hogy a leánya ott él boldogan a cárevicssel a palotában. De telik-múlik az idő, s egyszer csak hallja ám Syöjätär, hogy a cárevics feleségének gyermeke született. Elindul, hogy megnézzé az unokáját. Csónakon megy, s egy helyütt a víz szélében egy szép virágszálat lát. Gondolja: elviszi a leányának. Már éppen szakítaná le, mikor hangot hall a tó mélyéből:

– Jaj, ne nyúlj hozzá, anyám! A szívem gyökerét tépnéd ki!

Így tudta meg Syöjätär, hogy mi történt a leányával. Tüstént életre kelti, s most már kettesben mennek a csónakon. Megerkeznek a cári ud-

Részlet A két rénszarvas című könyvéből, Révész Napsugár rajzával.

Finnből is fordított magyarra. 1977-ben a Móra Ferenc Könyvkiadónál jelent meg „A kék rénszarvas” című kötete, amelyben karjalai finn népmeséket tolmácsolt magyar nyelven. Egészen csodálatosan adja vissza a finn mesék hangulata mellett az eredeti szöveg dallamát. Ez nemcsak kiváló nyelvtudást kíván, hanem nagyszerű hallást és mindenképpen az ügy iránti szeretetet. Ezt a könyvet már nem tudta személyesen elküldeni nekem, mert a halál örökre elválasztott bennünket. Közvetlenül halála előtt kapott meghívást az olui egyetemre, általános nyelvészeti előadásokat kellett volna tartania. Sajnos már ennek a meghívásnak sem tudott eleget tenni.

Fabricius-Kovács Ferenc mindig így szólított meg levelében: „*Öreg cimborám, kenyeres pajtásom!*” Amikor kissé keményebben írtunk egymásnak, mert ilyen is volt, akkor is cimborák, kenyeres pajtások maradtunk. A Magyarországról bennem élő képhez ő szervesen hozzátartozott, most hogy eltávozott közülünk, ez a kép szegényebb lett egy kedves vánszállal.

A temetésén, sajnos, nem tudtam ott lenni, de virágot küldtem, és *Aleksis Kivi* szavaival, amelyeket Képes Géza ültetett át magyarra, vettem búcsút tőle:

Pilládat lezárod szépen,
Fekszel bölcsöd lágy ölében,
Zeng a madár bimbós ágon.

Hív a béke árnyas berke:
Messez már az élet terhe,
Messez minden keserűség.

*

Emlékiállítás a KMP megalakulása és az 1918–19-es forradalmak 60. évfordulója tiszteletére

Az MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottságának Archivuma, a Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Könyvtár, a Kölcsey Ferenc Művelődési Központ, valamint a Déri Múzeum együttes rendezésében november 24-én emlékiállítás nyílt. A kiállítást Magyar József nyitotta meg.

Krúdy emlékünnepe a Városi Könyvtárban

November 20-án, a Városi Könyvtár Hatvan utcai fiókkönyvtárában *Krúdy Gyulára emlékezünk* címmel emlékünnepe volt. Előadást tartott: *Czine Mihály*.

Százéves a tiszafüredi múzeum

A tiszafüredi Kiss Pál Múzeum felújított műemléképületében a múzeum fennállásának 100. évfordulója alkalmából gazdag, korszerű állandó kiállítás nyílt *Változó Tiszatáj* címen. A kiállításához a kiállítás rendezője *Füvessy Anikó* tartalmas leporellót készített.

A régi hortobágyi pásztorélet egyik különossége, hogy a pásztor ember, akit állatok tömege vesz körül, szükiben van a húsnak, s hogy táplálékát kiegészíthesse, nem ritkán különleges praktikákhoz kell folyamodnia. A kezére bízott jószágáról ugyanis elszámolással tartozik. Úgy látszik, a múlt század elején az elhullott jószágnak fülével is elszámoltak; utóbb annak bőrét is be kellett mutatnia. Minden valószínűség szerint a Bach-korszak állat-egészségügyi intézkedése volt, hogy az elhullott jószágot állatorvosnak kellett megvizsgálnia, pusztulása okát megállapítania, s csak ő adhatott engedélyt az állat megnyúzására. E szigorú rendszabályok megkerülésére szolgáltak egyes olyan pásztori ügyeskedések, amelyek az erős, kemény életű hortobágyi emberek számára alkalmasan a húsételt biztosíthaták. Az a benyomásunk, hogy mindezekben a gulyásoknak jutott különleges szerep.

Közismert és részleteiben is megvilágított, mint tették fogyasztásra alkalmassá az elhullott állati húst többszöri átfőzéssel és száriással. (Vö. *Füvessy Anikó: A pásztorok táplálkozása a tiszafüredi-pócsi legelőn. Műveltség és Hagyomány. XV—XVI. k. 1972—74. és Paládi-Kovács Attila: Száritott hús a pásztoroknál. Műveltség és Hagyomány. 1972—74. 175—187. l.) Pusztai viszonylatban éppen a különösen erőteljes testalkatú pásztorokról volt szokás elismerően mondogatni, hogy az még „gödhúson nevelkedett.” Dely Mátýásról, a legendás hírű pusztai állatorvosról Jókai leánya, Peszty Árpádné jegyezte fel az alábbi anekdotát: „Mikor egy hús tagból álló tudós csoport jött az állategészségügyet tanulmányozni, nagyreszük külföldi... megtraktálta őket... Az ebéd végén azonban nevetve kijelentette, hogy esett birkagulyás volt az ebéd. Így akarta bebizonyítani annak a felfogásnak a hamisságát, mintha a jól megfőzött lőpénés birka húsa ártalmas volna. A hús tudós hús felé akart meghalni a göröstől rémületében... mind megrohanták a debreceni orvosokat, látható jelekkel bizonyítva halálos veszedelmüket... Másnap azonban mind makkegészségesen kerültek haza Pestre.” (*Hogy született a Sárka rózsza. A Pesti Hírlap Vasárnapja. Melléklet a Pesti Hírlap 1925. jún. 21. számához. 40—41. l.)**

Jókai „pusztai regénye”, a Sárka rózsza, tudjuk, *Laça Ferkó* gulyásbojtár csínjeként használja fel az anekdotát. Említet érdemel azonban, hogy az állatorvosi irodalom is foglalkozik a döglött (feltehetően fertőző) állatok húsának fogyasztathatóvá tételével. *Dr. Kégl Tamás* szakszerű közlése szerint „a tudományos alapokon nyugvó eljárás — frakcionált sterilizálás, vagy más néven tyndallizálás” lényegében megegyezik a pásztorok által alkalmazott eljárással. *Tyndall* (1877) eljárása a következő: „A sterilizálendő folyadékot 2-3 napon át naponként 20—30 percig 55—65 °-ra melegítjük, közben pedig a test hőmérsékletén hagyjuk. Ezzel azt érjük el, hogy az első melegítés után életben maradt spórák ki-

csirázna, úgyhogy a másnapi melegítés előlheti a spórakból kicsirázott vegetatív alakokat, az akkor is még életben maradó spórakból kicsirázó vegetatív példányok pedig harmadnap esnek a melegítés áldozatává. — Ezt *Dely Mátys* is tudhatta.”

Tudjuk azonban, hogy nem csak az esett állat fogyasztásával járó veszedelem elhárításához értettek pásztoraink. Az egészséges állat elhullását is „meg tudták csinálni”; s hozzá még úgy, hogy mesterkedésüket sem az állat gazdája, sem az állatorvos nem egykönnyen vette észre.

A hasonló machinációk egyik módjáról *Béres András* adott hírt: „Néha az is megtörtént — olvassuk —, hogy egyik-másik jószágnak meg kellett döglöni. Az ügyes, de huncut bojtár, ha húsrá éhezett, vagy a saját őrizetére bízott heverő gulyában, még inkább a másében, éjjel lopva felfordította egy jó húsban levő tinókan a fejét, leszúrta két szarvát a földre, az pirkadatra megfulladt. Akkor visszafordította a fejét, a földet el egyengette, nehogy észrevegyék, s ha az orvos megkérdezte, mi történt, könnyű volt a felelet:

— Nem látja, hogy a fejére ment a vir? Megölte a lifpene.

A pásztor egyszerűen megtette a vállalást is a dög eltakarítására. Került bógácsosnak való és bizonyos időre lett megfelelő mennyiségű szárított zacskóshús.” (Az „esett jószág” eltakarítása a Hortobágyon és környékén. Ethn. 1964. 462—467. l.)

További hasonló ügyeskedésről értesít a múlt század végén *Karczag Vilmos*, *Jókai Mór* napilapjának, a *Nemzet*-nek munkatársa abban a riportban, amelyet az író hortobágyi útjáról készített 1889 tavaszán. (Vö. *Jókai a Hortobágyon*. Nemzet 1889. május 24. Reggeli kiadás.) *Jókai* május 21—22. napjait töltötte a Hortobágyon, s elkísérte ide *Fesztly Árpád* és felesége, *Jókai Róza* is, valamint *Mednyánszky László* festőművész s egy budapesti fényképész. A társaság úgyszólván teljes idejét csikósokkal, gulyásokkal töltötte. A beszélgetésekre *Karczag Vilmos* is bekapcsolódott, s önként értetődik, hogy a társalgás során a dőghús fogyasztása is szóba került. *Karczag* figyelmét megragadta egy ezzel kapcsolatos közlés, amely egy eddigi irodalmunkban számon nem tartott hússzerző mesterkedéséről ad hírt:

„Mi volt az a dőghús? A gulyás ember beleszurta a bornyúának a hátsó kését, s benne hagyta addig, míg az állat leszédült. Bőre alatt a vér megalvadt, s mikor megnyúzták, az orvosnak beszámoltak a bőrével. Az experimentum olyan nagyszerűen sikerült, hogy az orvos is akceptálta az esetet.”

Ez az eljárás napjainkban már az állatorvos szakszerű magyarázatára szorult. *Dr. Kégl Tamás* szíves felvilágosítása szerint a következőkről volt szó:

„Sérülés csupán egy esetben engedhető meg az elhullott állat bőrén, ha az elhullás oka az előgyomrok hevenyelfűvódása volt. Ebben az esetben a pászortól elvárható (*Jókai* idejében), hogy a bendőgázokat megkísérelje leveztetni „hasszúrással”. Ez a művelet abból áll, hogy a bal horpasztájékon, ahol a bendő fala szorosan simul közvetlenül a hasfalhoz, s elfűvódás esetén a bőrhöz is, egy hosszú, erős késsel behatoljunk a bendőbe (az ellenkező oldali könyökbűbot megelőzva), majd a kés lapját 90 fokkal elfordítva, a sebszéleket egymástól eltávolítva, a szúrás csatornán megkíséreljük a felgyülemlett, s fulladás előidézésével fenyegető bendőgázokat eltávolítani. Ez vagy sikerül, vagy nem. Az előbbi esetben az állat még mindig kaphat hashártyagulladást, ami elhullással járhat. Az

ilyen állatról lefejtett bőrön a horpasztájéki sebész a pásztor elsősegélynyújtási készségének a jele.

Most jön a csavaros, pásztorészjárás. Húst akar enni a pásztor, ehhez egy marhát le kell vágni, de nyaksebzésen keresztül nem végezhető el, hanem az egészséges marhát (a bal horpaszon) hasba szúrja, a kést azonban nem a jobb könyökbűb felé irányítja, hanem nagy hasi ereket metél el vele, így az állat a hasüregbe vérzik el, s a kést azért nem szabad kihúzni a vér megalvadásáig a bőrből, mivel ez esetben a vér a sebész helyi környékét (nehezen eltávolíthatóan) árulkozóan beszennyezné. A fölfűvódások történő horpasztájú szárcsapolás ugyanis szinte teljesen vértelen, a dobszerűen feszülő bőrből a vér kiszorult.”

Ezek után az állat gazdájának más választása nincs, mint a lyukas bőrt az elhullás tanúságaként elfogadni; a lyuk ugyanis egyúttal egy életmentő kísérlet alkalmazásáról is bizonyítékul szolgál. Ez az eljárás azonban aligha élte túl sokkal a Hortobágy vizeinek szabályozását: a fölfűvódást ugyanis elsősorban pillangós növények, buján nőtt, nedvdús pázsitfűfélék idézhetik elő.

Azaz mindenképpen számolnia kellett az ügyeskedő pásztornépségeknek, hogy a pusztai szokásokban járatos állattulajdonos, s főként az állatorvos eszén nem egykönnyen járhat túl. Érdekes erre nézve *Jókai* saját útirajzának adalékát idéznünk, amelyet néhány nappal a hortobágyi utat követően írt. (A *Hortobágy*. Nemzet 1889. május 28—30., június 1—2. Reggeli kiadás. Némileg módosított változatát vö. *Napraforgók* c. „beszély”-gyűjteményének 1890-ben megjelent első kötetében, valamint művei újmeté kiadásának) 91. k. 64—80. l.) *Jókainak* e dolgozata napjainkig a Hortobágy első néprajzi felmérésének számít. Irónk elmondja, milyen szigorú rendszabályokhoz van kötve az elhullt állat elföldelése; s hozzáfűzi: „Ezzel lehetetlenné van téve, hogy valamelyik pásztor a gazdájának az állat bőrével számoljon be, aminek a húsát maga használta fel, ahogy hajdan divott; amikor megtörtént, hogy az egész Hortobágyon sehol sem volt marhadóg, csak *Markovics* görögnek a marhái hullottak egyre-másra. Ez most lehetetlen.”

Bizonyára voltak még egyéb titkos machinációk is, a hasonló mesterkedések pedig ott lappanghatnak a pusztai pásztorok messze múlt idők emlékeit őrző emlékezetében. Mindenképpen egyaránt tanúsítják őseink szakmai hozzáértését, de ravaszágát, ötletességét is.

Benedek Péter szoba Cegléden

A ceglédi Kossuth Múzeumban a Cegléden élő *Benedek Péter* parasztfestőnek külön kiállítószobát rendeztek be.

Kulturális hírek Nagyváradról és Szalontáról

Nagyváradon (Oradea) december 16—17-én nagyszabású folklórünnepet rendeztek *Zilele Culturii Populare Bihorene* címmel. Nagyszalontán (Salonta) 1979-re átnyúlóan népi egyetem indult *Universitatea Culturală Stiincifică Salonta 1978—79* címmel.

KAPLONYI HIEDELMEK ÉS MÁGIKUS GYÓGYMÓDOK

BARNA GÁBOR

CSERÉLT GYEREK

„Ezt még a mama mesélte. Amikor ő még fiatal volt, annyi sok volt a *rosszlelék*, hogy *kicserélték a gyereket* is, ha nem vigyáztak rá, amikor vitték keresztelni. Azután már úgy csináltak, hogy *szentelt barkát* és *virágot* tettek a pólyába. Hogy a gyereket kicserélték, azt onnan tudták meg, hogy az nem fejlődött sose, mindig olyan kis nyápic volt, kis gyengeség. Az ilyen gyereket nem tudom, hogyan lehetett visszacsereélni.

Augusztus 15-én szentelik Kaplonyban a virágot. Kilencfelét szednek össze. Kilencnek kell benne lenni, de több is lehet. Akkor szedik a mezőn. De amilyen virág csak létezett, azt mind szedték össze. Vadnövényeket. Jöttünk hazafelé a Lápról (Écsedi-láp) és amit láttunk, szedték össze és azt szentelték.

Ezt még arra is használták, hogy amikor ilyen *nehéz idő* volt, dörögött, villámlott, beletették a kályhába és meggyújtották. Azt mondták, hogy annak a füstje széjjelzavarja a felhőt. Többször próbáltam én is, és sikerült. Tényleg úgy volt. Akkor mindjárt megszűnt a dörögés, mert elment a felhő.”

KUTYABETEGSÉG GYÓGYÍTÁSA

„A mama mondta mindig, hogy *kutyabetegség*. Hogy mi az, nem tudom, csak nem fejlődik a gyerek, csak olyan kis vékony, ráncos, sápadt, sírós. Sokszor hozták oda a mamához is a gyereket, hogy nézze már Rozi néni, ez a gyerek milyen? Mama mondta, hogy hozzátok reggel korán! Megfűrésztöm. El is hozták, oszt a mama megfűrésztötte. Hamut szitált a kenyérlapát (sütőlapát) visszájára, azt a hamut beletette a fűrésztóvízbe. Amikor a gyereket lemosta, azt a vizet a gyerek kisingiben átszűrte. Kinyomta a vizet belőle és széjjelverte a kisinget. Ha szőrös volt a hamu, a salak, akkor kutyabetegsége volt. Akkor 9 napig kellett hordani oda fűrésztzeni, és akkor *kigázolt a betegségből*.”

IGÉZÉS, SZEMMELVERÉS

„Hoztak a mamához olyan gyereket is, akire azt mondta, hogy *meg van nézve, megigézték*. Akkor vannak ezek a *csilántvirágok*, a *tarlóföldön* lehetett ilyet szedni, fehér meg piros virágú. Nem csip. Mindig szedett mama olyat, még öregasszony korában is. A fehérét a kislányok vizibe tette, a pirosat a kisfiúkba, avval fűrésztötte őket. Akkor elmúlt róluk az igézés.

Egyszer volt, hogy a barátnőmnek is mindig sírt a gyereke, kislánya. Mondom neki, mit csináltál vele, ez a gyerek *meg van nézve, meg van*

rontva szemmel. Ki volt itt? Mondja, hogy egy cigányasszony. Melyik volt? Meg még egy román asszony is. Biztosan az volt, mert azt mondták, hogy akinek össze van növe a szemöldöke, az tud *verni szemmel*, ha nagyon megnézi a gyereket. Három éjszaka nem aludt a gyerek, csak ordított. Elvittük Cimmermánékhoz, és mondom Marinak, a sógornőmnek, hogy nézd ezt a gyereket, ordít egész úton, ugye ez meg van rontva szemmel? Hát lehet. Ez a Flóri néni volt ott. Vidd el hozzá, oszt mond meg neki, hogy csináljon vele valamit. Mondom neki, hogy Flóri néni maga volt ott Eminél ekkor és ekkor és ez a gyerek azóta mindig sír, nem Flóri néni nézte meg szemmel, verte meg szemmel? Azt mondja, hogy ő nem hiszi, de lehet, nem tudja. — Majd én segíték rajta, mondta. Hát sírt a gyerek, háromszor beleköpött a szájába. Mire elvittem, már nem sírt a gyerek. Mondtam neki utána, hogy Flóri néni, hát csak maga nézte meg ezt a gyereket. Hát lehet fiam, mert nagyon szép gyerek volt, *csodálatos*, de nem gondoltam volna.

Mindenki tud szemmel verni, akinek össze van növe a szemöldöke. Nem akar ő rosszat, de nem tehet róla. Maga ezt meg úgy gyógyította, hogy kihúzott 9 szálát a seprűből, *nyírárt* és azt elégette a tányér fölött. Azt a hamut a gyerek vizébe tette és megitta vele. Meg még volt egy, hogy *ólmat öntött*, rostán keresztül egy tányér vizébe engedte. Abban meglátszott, hogy mitől *ijedt meg* a gyerek, ha úgy ordított, hogy megijedt valamitől. Sokszor jött elő így kutyafej, vagy macska. Háromszor öntöttek a beteg gyerekeknek ólmat és utána itatták meg vele ezt a nyírárt.”

KELES ÉS SZEMÖLCS GYÓGYÍTÁSA

„A *keléseket elkeresztelték*. Volt úgy is, hogy pénzt nyomtak rá, oszt ezeket elhajigálták. Aki felvette, azon lett kelés. Aztán a kelést *seprűvel leseperték*. Azt a seprűt utána kivitték a temetőkápolnába. Ettől is elmúlt. Azt a seprűt ott használták fel tovább, felseperni a temetőkápolnában. *Meg megolvasták kis pálcikával*, amiket azután leszúrtak a földre. A *szemőcsöt*, meg *tyűksegnek* hívták, amikor gyúrt a mama, *topni kellett tésztát*. Azzal *megolvastam a kenőcsöt*, aztán kivettem a tésztát a kerítésre és a madarak elvitték. Elmult a szemőcs is, egy pár nap múlva nem volt egy se.”

BETEGSÉGEK GYÓGYÍTÁSA RÁIMÁDKOZÁSSAL

„A *szentantaltűzít ráimádkozással* gyógyították. Az egy gyulladás. Azt Kaplonyban *kilenceddel gyógyították*. Azt mondják erre, hogy babonaság. De nem az egészen. Nekem az egyik *árpa* a másik után jött a szememre. Azt hiszem, hogy az olajoskenyértől volt, azt nagyon szerettem vereshagymával. Aztán már nem tudtam mit csinálni. *Kilencedet tartottam*, és elmúlt.

Akkor a *derékfájás* is, az is sokszor volt. Hozzáfogtam egy kilencedhez. Nem is fájt többet a derekam. En csak a Szűzmáriához imádkoztam. A rózsafüzért, meg a loretói litániát. El is maradt.”

A fenti történetek, gyógymódok egyetlen kiváló adatközlőtől valók: Réss Franciska 75 éves római katolikus, kaplonyi (most Magyarországon élő) származású asszonytól. A község lakói teljesen megmagyarosodott

németek, akiknek ősei a 18. század folyamán telepedtek be a Károlyiak birtokára. *Kaplony*, Nagykárolyhoz közel lévén (azóta össze is épült vele) hamar a város hatása alá került. A magyarsodás folyamatát emellett elősegítette az is, hogy *Kaplony* a Károlyi-család temetkezőhelye volt, s ferences rendházában magyar szerzetesek voltak. Napjainkig hagyományörző település.

(*Kaplony*, ma *Capleni*, Szatmár megye, Románia)

Muzeumi küldöttség Litvániába, litván muzeológusok Debrecenben

Augusztus 19—szeptember 5. között *dr. Dankó Imre* vezetésével (*dr. Módy György*, *dr. Nyakas Miklós*, *Lévai Sándorné*) muzeológus küldöttség járt a Litván Szovjet Szocialista Köztársaságban. A küldöttség tájékozódott a litván múzeumi élet felől és kapcsolatok felvételét szorgalmazta. A látogatás viszonzásaként október 27—november 3. között *Antanas Martinionis* vezetésével litván muzeológus küldöttség járt Debrecenben, illetve megenykenben. A litván küldöttség Magyarországon való tartózkodásának két utolsó napját Budapesten töltötte. Fogadta őket a KM Múzeumi Osztálya; *dr. Dankó Imre* kíséretében több országos múzeumot megtekintettek.

Kiállítási krónika

Kaposvárott, a Somogyi Képtárban, október 2-án nyílt meg a Dunántúli Tárlat, Pécsen, október 6-án, *Poszgay Imre* kulturális miniszter nyitotta meg az *Uitz Múzeumot*. A nyíregyházi Jósza András Múzeumban október 7-én *Czottner Sándor* ny. miniszter nyitotta meg a prágai Nemzeti Műszaki Múzeum a *csehszlovák bányászati és műszaki fejlődésének története* című kiállítását. A székesszevári István Király Múzeumban október 15-én *Kodolányi János* nyitotta meg a Kulturális Kapcsolatok Intézete és a Néprajzi Múzeum segítségével megrendezett kiállítását. A kiállítás a *St. Fagans-i* (Wales) Néprajzi Múzeum, címe: *Elő kézműves hagyományos Walesben*. A kiállítás hazánk több városában, köztük Debrecenben is bemutatják. Október 20-án *Molnár Ferenc* államtitkár nyitotta meg a Petőfi Irodalmi Múzeumban *Ósi utazások címen a Krúdy Gyula* emlékkiállítását, az író születésének 100. évfordulóján. Az Abonyi Falumúzeumban október 22-én nyílt meg *Somogyi Árpád* szobrászművész kiállítása. A Közlekedési Múzeumban, október 27-én, *Urban Lajos* államtitkár nyitotta meg a *75 éves a motoros repülés* c. kiállítását. November 3-án, a Petőfi Irodalmi Múzeumban *Rátkai Ferenc* nyitotta meg az *Ősrózsza — piros rózsza* c. irodalmi kiállítását, amit a 60. évforduló emlékére rendeztek. A Magyar Nemzeti Galériában került bemutatásra a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége, valamint a Kulturális Kapcsolatok Intézete rendezésében a *Mai bolgár plakátművészet* c. kiállítás (november 17-én, Szentendrén, *dr. Boros Sándor* kulturális miniszterhelyettes nyitotta meg a *Kerényi Jenő Múzeumot*. A Magyar Nemzeti Galériában került sor, november 23-án, *Makrisz Agamemnon* szobrászművész gyűjteményes kiállításának megnyitására (*Hubay Miklós*). A nyírbátori Báthori Múzeumban november 26-án, *Jánosi Tibor* nyitotta meg *Andruskó Károly* grafikus kiállítását. *Dr. Varga László* nyitotta meg Karcagon, a Gyórfy István Nagykun Múzeumban *Íj-Szabó Mihály* fazekas és *Tóth László* asztalos kiállítását, december 9-én. A Magyar Nemzeti Galériában december 21-én *Pogány Ó. Gábor* nyitotta meg a *Ferenczy Noémi emlékkiállítását*. Gyulán, az Erkel Ferenc Múzeum Dürer Termében *dr. Kurucz Albert* nyitotta meg a *Mezőtúri népi kerámia* című kiállítását.

EGY ÉVFORDULÓ ÜRÜGYÉN A DEBRECENI SZÍNHÁZ TÖRTÉNETÉHEZ

SZAFFKÓ PÉTER

70 évvel ezelőtt, 1908. november 7-én a Debreceni Független Újság SZÍNHÁZ rovatában a következő rövid hír jelent meg:

„Ma este kerül színre először Lord Byron hatalmas és megrázó drámai költeménye, a *Manfréd*. (Sajátságos, hogy a *Manfréd*, leszámítva a fővárost, hol egy-kétszer került színre, vidéken egyáltalán nem adott. Debreczen az első város, a hol színre kerül.)”

És aznap este, majd 8-án, 13-án és december 15-én a debreceni színház közönsége végignézhette *Byronnak* ezt a különös, önéletrajzi ihletésű, lírai, de eredetileg sem színpadra szánt drámáját. E dráma és általában a byroni dráma) drámaiatlanságának oka *Lukács György* szerint: „... a tragédia érzésének olyan mély átélése, annyira kozmikusvá válása, hogy az, amiben megnyilvánul, ... túl van a dráma anyaga megszabta határain...” A tények is ezt bizonyítják: az 1816—17-ben keletkezett *Manfréd*-ot a szerző hazájában is csak halála után, 1834-ben játszották először a Covent Gardenban, és azóta sem tartják számon színházi repertoárdarabok között. A ritka kivételként létrejött *Byron*-bemutatók pedig szinte mindig valamilyen nagy rendezőegyeniség nevéhez fűződnek. Közülük elsőként kell megemlítenünk a horvát Nemzeti Színház egyik igazgatóját, a drámaíró *Stevan Miletit*-et, aki az 1895-ben új épületbe költözött társulattal több *Byron*-drámát is bemutatott. Ugyancsak közönség elé vitte — igaz, közepes sikerrel — a századelő legnagyobb szovjet-orosz rendezője, *Sztanyiszlavskij* *Byron* másik drámáját, a *Káint* a moszkvai Művész Színházban. A második világháború utáni nemzedék kiemelkedő lengyel rendezője, *Jerzy Grotowski*, a *Ludwik Faszennel* 1957-ben közösen alapított Teatr 13 Rządow műsorába felvette *Byron* *Káinját* is. És ebben a sorban találjuk a századforduló magyar színházait is: a budapesti Nemzeti Színházat (amelynek társulata az Operaházban összesen öt alkalommal, 1887. december 25-én és 31-én, 1888. január 23-án, 1889. május 21-én és 1890. május 20-án tűzte műsorára a *Manfréd*-ot) és a debreceni Városi Színházat. Csak az érdekesség kedvéért tesszük hozzá, hogy Debrecenben egy fél évadon belül 4 előadást ért meg a mű, míg a fővárosban kettőt, illetve egyet-egyet.

Julow Viktor a *Byron* Magyarországon című bibliográfiai kiadványban rámutat arra, hogy bár hazánkban viszonylag nagy számú szakirodalma gyűlt fel a magyar—angol irodalmi kapcsolatoknak, az angol irodalom hatásának alapos és kiterjedt vizsgálatától még nagyon messze vagyunk, pedig — mindössze egy példát említve — *Arany Jánostól* *Ady Endréig* számos költőnk művei egy részének legfőbb ihletője éppen *Byron* volt.

Kétségtelen, hogy az angol romantikus költő a drámaírodalomban nem alkotott olyan jelentőset, mint a lírában, mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy az egész világon oly keveset játszott drámai alkotásai közül a művészileg egyik legszebbet, a *Manfréd*-ot, mégha közepes sikerrel is, a századforduló színházai megismertették a magyar nézőközönséggel.

Valószínű, hogy *Byron* világszerte óriási népszerűsége és a vele kapcsolatos legendák vették rá a pesti Nemzeti Színház és a debreceni Városi Színház igazgatóit arra, hogy megkíséreljék a lehetetlent: egy nem színpadra írt drámai költeményt színpadon eljátszani. Természetesen a vál-

lalkozás eleve kudarcra ítéltetett, hiszen még a mai fejlett színpadtechnika segítségével is jelentős átdolgozásokra szorulta a mű ahhoz, hogy színpadon élvezhető és főleg a szó szoros értelmében végre drámai legyen.

Mindezen hiányok és valószínű sikertelenségek ellenére a Manfréd bemutatását — különösen vidéken — pozitívan kell értékelnünk. Olyan körülmények között, amikor a színpadot elsősorban az üzleti érdek irányította, amikor az operettek óriási népszerűsége és színvonalatlansága, a klasszikus és örök értékű drámai alkotások hanyagolása (és sokszor meg nem értése) uralkodott az átlagos színházi életben, egy legalább irodalmi értékkel rendelkező alkotás színrevitele kultúrtörténeti és színházzociológiai szempontból egyaránt nagyon fontos esemény. Nagyon fontos, mert részét képezi annak a hosszú folyamatnak, amely fokozatosan alakítja át a színházi életet és ezzel párhuzamosan a színházi közönséget a különböző előadásokkal és az egész műsorpolitikával irányított izlésvilággal, kulturális-művészeti igényeit.

Ugyancsak érdekes és elgondolkodtató az 1908-as debreceni Manfréd-bemutató színház történeti szempontból. Annál a ténynél, hogy Debrecen volt az első és egyetlen vidéki város, ahol a Byron-művet bemutatták, sokkal meglepőbb az, hogy a fővárosi és a debreceni bemutató között több mint 20 év telt el.

A vidéki színházak a századelőn tulajdonképpen utánjátszó színházak voltak (sok esetben még ma is azok), ami azt jelenti, hogy egy-egy sikeres fővárosi bemutató után egy, azelőbb két évvel a vidéki közönség is láthatta ugyanazt a darabot, amelynek sikeréről a helyi sajtóban is olvashattott és joggal igényelte annak előadását. De húszéves eltulodásra nemigen akad példa.

Azt, hogy *miért nem* mutatták be a Manfrédot közvetlenül a pesti előadás után, könnyű megválaszolni: nem volt „kasszasiker”. Azaz, a közönség nem ilyen darabot igényelt. Ha pedig Pesten nem kellett a Manfréd, melyik vidéki színházgató mert volna vállalni a félház vagy a bukás kockázatát, amikor volt annyi más, sokkal „ígéretesebb” darab.

Csakham 1908-ban Debrecenben mégiscsak színre került a Manfréd. Ennek több oka is lehetett, amelyek közül a leglényegesebb a századelő színházának egyik jellegzetességével függ össze.

Hosszú időn keresztül a színházak (amelyek tulajdonképpen egy épületből álló színtársulatot jelentettek) egy-egy kiemelkedő színészegyéniség karakterére szabott darabokat választottak repertoárjaikba, függetlenül az esetleges nehézségektől vagy a darab értékétől. Nem véletlen, hogy már a pesti Manfréd megjelenítője, *Nagy Imre* kifejezetten töprengő, filozófikus, ugyanakkor atlétatermetű jellemzés volt, tehát pontosan olyan, amilyet a drámai költemény megkívánt.

Debrecenben a darab főszerepét *Lugosi Jenő*, akkor még csak 26 éves, nagyon tehetséges színész játszotta, akivel kapcsolatban a Schöpplin Aladár által szerkesztett Színészlexikonban többek között említést tesz Manfréd-alkításáról is.

Még két nevet kell megemlítenünk a bemutató okait kutatva. Az egyik: a társulat és a színház akkori igazgatója, *Zilahy Gyula*, aki 1905-től 1913-ig irányította a debreceni színház munkáját, és tegyük hozzá, nem is akárhogy. A sok közepes vagy még annál is gyengébb igazgató között ő egyike azoknak a színházi szakembereknek, aki működése során sokat tett a színház és a debreceni színháztudás fejlesztéséért. Számos ősbemutatóval és országszerte híres előadásokkal szerzett magának nagyon jó nevet színházi berkekben belül. Így érthető, hogy *Zilahy Gyula* színvonalas műsortervezés szervesen illeszkedett bele *Byron* Manfrédjának a bemutatásá-

ami akkor már klasszikus értékű darabnak számított, tekintve, hogy közel száz év telt el a mű megírásától.

Feltétlenül ide kívánkozik *Ferenicz Frigyes* neve is, aki a színház egyik rendezője és egyben elméleti szakember is volt. *Színház és rendezés* című 1910-ben Budapesten kiadott tanulmánya egyike volt az ilyen jellegű kísérleteknek a magyarországi színháztudomány történetében.

A bemutató és a többi három előadás fogadtatásával kapcsolatosan a korabeli sajtó kritikája meglehetősen ellentmondásos képet nyújt. A bemutatóról a Debreczeni Függelék Ujságban megjelent cikk először a művel foglalkozik, megállapítván, hogy bár a Manfréd könnyűdráma, annak azonban tökéletes, majd hangsúlyozza: „a Manfréd jellem tökéletes, következetes kifejtését s a beszéltetésnek nemes, fenséges tisztaságát”. Utána részletesen elemzi az előadást. A cikkíró kijelenti, hogy az előadás nem aratott átúttó sikert és ennek okát elsősorban a rendezésben és a főszereplő, *Lugosi Jenő* játékában látja.

Az Esti Hírlap színházi jelentése ezzel szemben dicséri *Ferenicz Frigyes*-t, a rendezőt és a fiatal főszereplőt, majd hűvös tárgyilagossággal kijelenti, hogy a sikertelenség oka: a debreceni közönség „hideg közömbössége, fagyos nemtörődömsége”.

A kettő közül inkább az utóbbi cikk írójának kell hinnünk, mivel a korabeli műsorokból ítélve a közönség, amely elsősorban az operetteket, a népszínműveket és a könnyű vígjátékokat kedvelte, egy ilyen nehéz nyelvű és mélyen lírai irodalmi mű befogadására és megértésére úgy szölvén egyáltalán nem volt felkészülve.

A Manfréd 1908-ban már több fordításban is rendelkezésre állt a magyar olvasónak. Az első 1842-ben jelent meg Budapesten *Petrichevich Horváth Lázár* tollából, a második — amelyről sokkal kevesebben tudnak — *Kludik Imre* munkája és 1880-ban Szolnokon került kiadásra, majd *Ábrányi Emil*nek, az akkoriban ünnepezt és népszerű költő és műfordítóknak két fordítása is napvilágot látott (1891, 1898). A Manfréd magyarországi bemutatásával kapcsolatos tények között említést érdemel az, hogy míg a fővárosi színház 1887-ben egy teljesen nyers, művészietlen Ábrányi-fordítás alapján játszotta el a művet, addig *Ferenicz Frigyes* már az 1898-ban megjelent és viszonylag jó színvonalú Ábrányi-fordításból dolgozhatott, jóllehet a kritika ezt sem gátolta megjegyzés nélkül: „Ha már *Zilahy* meg akarta tisztelni Ábrányit (ti. az utolsó előadásban jelen volt *Ábrányi Emil* is — saját megj.), úgy választhatna volna a mai napra Don Juan is, amely mint műfordítás, szinte leírhatatlan magasságban áll *Ábrányi* ifjúkori munkája, a Manfréd fölött.” — olvashatjuk a Debreczeni Függelék Ujságban.

Végezetül szólnunk kell még egy, a mű színpadi változatával kapcsolatos tényről, amely bizonyos további következtetéseket enged levonni a korabeli magyar színházakra vonatkozólag. Mind Pesten, mind pedig Debrecenben a Manfréd *Schumann* zenéjével került színpadra, s így a drámai költeményből *melodráma* lett. Meg kell azonban különböztetnünk az ebben az esetben használt terminus fogalmát az angol szakirodalomban található *melodrama* szótól, amely valamiféle elcséplést, romantikus túlzásokkal teli és általában happy endinggel végződő zenés színpadi művet jelent. A magyar terminus alatt (és ez a szó eredeti jelentése is) olyan színpadi művet értünk, amelyben a zené ugyan funkcionális, de nem úgy, mint az operában, hanem bizonyos részeknél, jelenetekben segíti a mondanivalót, mintegy beszédhelyettesítő kifejezőeszközként, a műhöz szorosan kapcsolódó tartalmat közvetítve és így egyszerre okozva emocionális és intellektuális feszültséget.

A Manfrédot melodráma formájában először 1852-ben, *Liszt Ferenc* javaslatára mutatták be a németországi Weimarban. Sok helyen találkozhattunk már azzal a színháztörténeti ténnyel, hogy hosszú időn keresztül a magyarországi színház csak áttételen keresztül találkozott a külföldi, elsősorban nyugati drámairodalommal. A közvetítőeszköz pedig a németországi színház volt. A darabokat német színházakból vették át és a magyar változatok legnagyobb része is német fordításokból készült. Ennek természetes következménye volt az, hogy az eredeti művek valamiféle-képpen átalakított formában kerültek a magyar színházi közönség elé, amit a Manfréd példája is jól mutat: a Byron által megírt és a Covent Gardenben elsőként bemutatott eredeti mű helyett a Schumann-zénevel melodrámmá alakított változatot ismerhette meg a magyar közönség.

Műtárgymásolat-vásár Balmazújvároson

A Balmazújvárosi Múzeumban október 22-én vásárlással egybekötött múzeumi műtárgymásolat-kiállítás nyílt.

Ankét a Békés megyei múzeumok jelenéről és feladatairól

Október 27-én Békéscsabán, a Munkácsy Mihály Múzeumban ankétot rendeztek Békés megye múzeumainak jelene és jövője címmel. Az ankétot közreműködtek: *Dér László, dr. Bencsik János, dr. Vass István, dr. Köteles Lajos és dr. Palov József.*

Átadták a Kölcsey Ferenc Művelődési Központot

November 5-én, országos ünnepség keretében adták át a Déri Múzeum szomszédságában felépült, reprezentatív Városi és Megyei Kölcsey Ferenc Művelődési Központot. Az avató ünnepségen kulturális életünk több vezetőgyénisége megjelent. Az átadási ünnepséget Kölcsey Ferenc szobrának a leleplezése előzte meg. A Kölcseyt ülő figuraként ábrázoló bronzszobor — Debrecen újabb színvonalas köztéri szobra, műalkotás — *Rátonyi József* szobrászművész alkotása.

Jubileumi Tudományos Emléklítés a Kommunista Magyarországi Pártja megalakulásának és az 1918/19-es forradalmak 60. évfordulója alkalmából

November 17-én, az MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottsága Munkásmozgalom-történelmi Bizottságának rendezésében nagyszabású tudományos emlékülésen emlékezett meg Debrecen a KMP megalakulásának és az 1918/19-es forradalmak 60. évfordulójáról. A tudományos ülésszakon közreműködtek: *Milei György, L. Nagy Zsuzsa, Józsa Antal, Fehér András, Gazdag István, Ónosi László, Vaskó László, Bényei Miklós.* A tudományos emlékülést *Síkula György* nyitotta meg és *Magyar József* zárta be.

ADOMA EREDETŰ SZÓLÁSOK ALSÓSZUHÁRÓL

UVJÁRY ZOLTÁN

A frazeológiai kutatáshoz pompás adalékokat nyújtanak mindazok a történetek, mondák, adomák, amelyek egy-egy többnyire helyi jellegű szó-láshoz kapcsolódnak. Az idevonatkozó folklorisztikai gyűjtések a szó-lások keletkezésének vizsgálatát segítik. Helyszíni megfigyeléseink, kutatóútjaink jól igazolják, hogy voltaképpen mindenütt, kisebb-nagyobb közösségekben egyaránt rövidebb vagy hosszabb ideig ismeretesek, a nyelvi mezőben használatosak olyan kifejezések, szó-lások, amelyek valamilyen helyi esemény-nyel, személyekkel, esetekkel összefüggésben keletkeztek. Az ilyen szó-lások egy része többnyire egy-két generáció hagyományában marad fenn, lénye-gében addig, amíg a szó-lás lényegét a hozzá fűződő történet értelemszerűvé teszi az emberek tudatában. A néprajzi kutatás gazdag anyagot tárhat fel még napjainkban az idősebb emberek emlékezetéből. A helyi jellegű szó-lások népi magyarázatához jó példákkal szolgál *Balogh László* közleménye¹ és legújabbban *Bakos József* tanulmánya.² Az alábbiakban gömöri gyűjté-semből mutatok be példákat.³

Magasan van, mint az Imre bácsi szalonnája. A templomba vezető utat es-nálták köz munkában. Az egyháztagok közül sokan ott voltak. A kurátor öt liter pá-linkát fizetett áldomáiba. Mivel a dugaszolt mérésben nem lehetett elfogyasztani, Imre bácsihoz mentek, hogy megigják. Imre bácsi szegény ember volt. Leültek az emberek, öntötték a porciósba és ittak. Maris néni, Imre bácsi felesége egy lángost tett az asztalra, mert éppen aznap kenyeret süttött. A lángos nyomban elfogyott, pedig csak csipkedték. Maris néni hozta a másikat, alig volt leseperva a hamutól. Azt mondja Imre bácsi:

— Hozzad, hét! Mit számít annak két-három lángos, akinek Újról-újra van bú-zája!

Ezen magában mindenki mosolygott.

— Hoznék én, emberek, szalonnárt is, de nem éri fel a létrám. Magasan van a kéményben.

Azt mondja erre az öreg Dombi Lajos bácsi:

— Eredj, Imre, ott van az én csúromon felakasztva a hétméteres létra, hozd be.

— Nem éri azt fel, bátyám, a tizenégy méteres se!

Azóta mondják, ha nagy dologról, elérhetetlen, megszerzhetetlen dologról van szó: Magasan van, mint az Imre bácsi szalonnája.

Kijött, mint a Jani bora. Az 1940-es években nem volt jó a szőlőtermés Alsó-szuhán. Semmi bevétel nem volt, a szőlőbíróságot senki sem akarta elvállalni. Palkó János kevés tudású ember volt, csak a nevét tudta leírni. De volt sok szőlő-szőlője, meg sok pallyaja, hát, órá nyomaták a szőlőbíróságot. Amikor a gyűlés szét-ozlott, mentek hazafelé, valaki azt mondta:

— Te Jani! Azért fizethetnél, ha már bírónak választottunk!

— Fizetnék, de nincs nálam pénz!

— Nem baj, adnak neked, mint szőlőbírónak hitelbe is.

Igy kért Jani öt liter bort. Dugaszolt bort a boltban. Az nemsokára elfogyott. Mondták neki, hogy kérjen még, mert voltak vagy húszan.

— Kérek én, de miből jön ez ki? — kérdezte Jani.

— Miből jön ki? Ne törődj velem, majd kijön valambő!

Igy azután megittak összesen tíz liter bort. Másnap a kocsmáros megtudta, hogy a dugaszolt mérésben tíz liter bort ittak. Feljelentette boltost. Jött az idézés

Janinák is, meg a boltosnak is. Szalad a boltos Janihoz, mondja neki, hogy tagadja meg Palkó bácsi, akkor elengedem a bor árát.

Megjelennek a bíróság. Azt mondja a bíró:

— Hogy hívják, kérem?

— Palkó Jánosnak, kéremalásan.

Tanúként fogom kihallgatni. Igazat mondjon, mert a hamis tanúzásat a törvény bünteti. Mondja, kérem, mennyi bort ittak választáskor a dugaszolt mérésben?

— Egy kortyot se, tekintetes bíró uram!

— Igaz ez?

— Olyan igaz, mint a fényes nap az égen!

Es Jani megesküdütt a tíz liter borért.

Igy jött ki a Jani bora. Azóta mondják olyankor, ha valaminek bizonyítatlan a kimentése: Majd kijön, mint a Jani bora. Vagy, amikor az rendeződött: Kijött, mint a Jani bora.

Olesó, mint a Sós György derelyéje. György bácsi az öccsével fuvarozott. Egyszer faszenn vittek Vittelkére. Amikor hazafelé jöttek, megállított Pelsőcér a Rongyos vendéglő előtt. Bementek, hogy egyenek valamit. Kérdik a vendéglőst:

— Mi van enniavató?

— Túros derelye.

— Mi az ára? — érdeklődik György bácsi.

— Hét krajcár — válaszol a vendéglős.

— Tessék hozni egy tálal — mondta György bácsi, mert úgy éreztte, hogy lehet adnak egy krajcárért.

— Együnk, Gábor öcsém, esupa ötésóság!

No, alaposan jól lakott a két testvér. Jött a pincér elszámolni, de nem teit ki a fuvarból a derelye ára. Ott maradt az egyik ló zálogba. Másnap vitték fel a derelye árát, hogy a lovat a vendéglős visszaadja.

Azóta is emlegetik: Olesó, mint a Sós György derelyéje.

Összeragadt, mint a Jankó bátyó derelyéje. Suhaféji Sárka János, rendez nevén Dombi János szegény napzamos ember volt. Amikor egy özvegyasszony elhívta szolgált kapálni. Megfürstökölt otthon a fiával, Mátyással, úgy indultak a szőlőhegyre. A tarisznyába szalonát tettek ebedre. De úgy számítottak, hogy tán nem is esznek, mert az özvegyasszony vacsorára várta őket. Igencsak többször eszükbe jutott, hogy mi finomat főz nekik az asszony. Iparkodtak a munkával, Jankó bátyó noszogatta a fiát:

— Szorítsuk, fiam, hogy meglegyen!

Meg is lett estére. Mentek be, az asszony savanyúbablevest tett az asztalra. De sódar nem volt benne. No, majd a második fogás! Az meg lekváros derelye volt. De igen össze volt tapadva az összes derelye, mind a Jankó bátyó villájára akadt. Mondja a fiának:

— Fogd meg csak, Mátyás, húzzuk szétjel.

Es széthúgálták az egész tál derelyét.

Azóta mondják az asszonyok, ha valamilyen étel, vagy egyéb összetapad: Úgy összeragadt, mint a Jankó bátyó derelyéje.

Hadd zengjen, mint a Miczi éneke! Miczi Nagy Pál Zádorfalván lakott. Szegény ember volt. Meghalt a felesége. Ugyanakkor volt egy másik halott is a faluban, jó módú, gazdag családnak a halottja. Azt egy órákor temették, Nagy Pálnét meg három órákor. Pál bácsi keserűségében nyelt néha egy korty szilvriumot. Amikor megkondult a harang, elment ő is a fogadta halottnak a temetésére.

Kitűnően ment az ének, mert sokan voltak.

Amikor bevégeződött a temetés, indult Miczi Nagy Pál a pappal öhozá. Már ki volt téve a koporsó az udvarra. Jött a nép, de igen kevesen voltak. Elkezdtek az éneket, de nem jól ment. Amikor a közepe felé énekeltek a Te benned bízunk eleitől fogva, a 90. zsoltárt, Miczi Nagy Pál a koporsótól a pap elébe lépett:

— Tiszteletes úr! Hadd zengjék a szegénynek úgy mint a gazdagnak!

Két hetet ült érte a börtönben. Azóta is mondják: Hadd zengjen, mint a Miczi éneke! Régen történt. Meghalt már Miczi Nagy Pál, de még a fia is.

Komám se komám mindég! Alsószuhán történt igen régen. Holomán István dísznót akart élni. Eljött a sógora hentesnek Lekenyéből, Holomán István először elment a Kocsmba egy liter pálinkáért. Amikor jött vissza, meglátta a komája, Kis Tamás, hogy pálinkát hoz. Rákiáltott:

— Komám! Komám!

Holomán István megállt és megírták a pálinkának a felét. A felesége otthon kérdezte, hogy az üveget mért nem tele hozta.

— Azért, mert estére még ügyis menni kell borért, hát akkor pálinkát is hozok.

— Azért, azért — morgott az asszony —, hisz láttam én, hogy Kis Tamással it-tad meg a felét!

Megölték a dísznót és amikor mindent elvégeztek, Holomán István elment bor-ért meg pálinkáért. Kis Tamás meglátta, mert a kapu előtt kellett jönni. Kiabált utána:

— Koma! Koma!

De Holomán István nem állt meg, csak dünyögött magába:

— Komám se komám mindég!

A' kéne még, hogy a butykos oda lenne! Van már vagy hetven esztendője. Varga János és az öccse, Gyuti, meg a szomszéd két suhane fia, Miska és Jancsi elmentek az erdőre cserhántani. A kocsmárosné volt az erdő. Amikor eltelt egy hét, az emberek a kocsmba mentek felvenni a bért. Varga János bácsik is odamentek. Sokan voltak a kocsmban. Ok a kabéll mellé ültek, oda, ahol a sarokban egy tonna szesz is volt.

A kocsmáros fizette a cserhántókat, a fia meg a vendégeket látta el. Ki bort, ki pálinkát kért, enni meg juhturót és szalonát. A pálinkát tisztaszeszből csinálták meg abban az időben. A kocsmáros fia szitt egy lopó szeszt a tonnából, beleemelt egy háromliteres demizsonba, azután vizet töltött rá sziníg és készen is volt a pálinka.

A lopót a legény a spiritusz főld akasztotta a kabéll oláhrára. Egyszer, mikor a tőrval meg a szalonával volt elfoglalva, János bácsi telefizta a saját butykosát szesszel. A lopót annak rendje-módja szerint felakasztotta. A butykosat haza küldte a két suhane fiával.

Eppen már készülődött János bácsi meg az öccse, hogy most már mennek haza, mert már megkapták a bért, meg osztán eleget is ittak, amikor ismét jött a kocsmáros legény, hogy pálinkát csináljon a spirítuszból. Hát az csak nézte, nézte, hogy el van pocsolva a szesz a tonna körül. Ra-rápisantott János bácsira. Akkor az öreg odaszólt az öccsének:

— Gyuti! fogjad a butykosat, oszt menjünk!

Nyúl az öccse a lóca alá, keresi a butykosat, persze nem találja. Erre János bácsi nagy mérgesen:

— A' kéne még, hogy a butykos oda lenne!

A kocsmáros legénynek hiába volt gyanús a dolog. János bácsiké butykos nélkül mentek el, így hát valaki más lopozta meg a tonnát. De aztán az eset mégiscsak kitűdött. Tréfás szójárás lett a faluban, még ma is emlegetik: A' kéne még, hogy a butykos oda lenne!

Se ne dicsérsz, se ne gyalázz, magadat, ha meg nem aláz. Valamikor régen a meleg vízre hordták a kendert áztatni, a falu végére a tóba. Amikor mentek hazafelé, az emberek betértek a kocsmba. Ettek-itak és beszélgettek. Az egyik rongy gatyás ember igen dicsérete a feleségét, hogy annak az egész világon nincs párja. Akkor eleibe állt egy jól öltözött ember és csak annyit mondott:

— Se ne dicsérsz, se ne gyalázz, magadat, ha meg nem aláz! En nem dicsérem! Dicsérsz meg ingem, gatyám!

A rongyos ember elhallgatott. Igen restelte magát a sok nép előtt.

Beteg vót, meghótt! Egy özvegyasszonynak az ólát rapszította két cigány. Megkérdezte őket:

— Mit ennének meg?

— Mákos haluskát, asszonyom!

— Jó, akkor azt főzők.

A két cigány úgy határozott, hogy evés közben elmondják egymásnak az apjuk halálát. Míg az egyik eszik, a másik mondja.

— No, Jancsi, kezdjed — mondta Pestu.

Elkezdte mondani hosszadalmasan, hogy az apja ilyen beteg volt, meg olyan beteg volt. Addig meg Pestu gyűrte befelé a mákos haluskát.

No, most már Pestu bályálmán a sor, hogy halt meg az apja?

— Beteg vót, meghótt! — mondta kurtán — oszt evett tovább.

Magad a deszkán, tőköd a lócán. Volt egyszer egy szegény ember. Jó ember volt a feleségéhez. Amikor lefeküdtek, mindig felkelt az ágyból a kürtöt bedugni, hogy a meleg ne illanjon el. Igen szerette az üritőket. A felesége minden reggel süttött neki. De egy reggel, amikor ette a tőköt, hirtelen meghalt. *Beteg se vót, mégis meghótt!* Az asszony sirva szaladt a butyjához, hogy jöjjön, mert meghalt János. Mikor visszaért, a szomszédok odasodáltak a hirre. Az embert felöltöztették és kiterítették az oldaldeszkára. Akkor az asszony elkezdte siratni:

— Jaj, Istenem! En kevesen uram! Magad a deszkán, tőköd a lócán! Jaj, jaj, ki dugja már be az én lyukamat?

A Magad a deszkán, tőköd a lócán szótát tréfásan szokás emlegetni, ha valaki valamilyen fonák helyzetbe kerül. A történet a vándor anekdoták közé tartozik. Előfordul halottas játékok siratójában is.

Rossz barát az, ki a társát cserben hagyja. Két barát együtt ment vadászni. Mikor az erdőhöz értek, egy bozontos medve rájuk rohant. Az egyik fölmászott egy fára, a másik már nem tudott, csak elvetette magát a földre, úgy tett mintha meghalt volna. A medve forgatta erre-arra, szagolta a fülét, hogy él-e? De a legény még a levegőt is visszatartotta. A barátja meg nézte a fáról. Aztán a medve nagy-hirtelen elballagott. Akkor a legény lejtött a fáról, odament a barátjához és azt kérdezte:

— Te, mit sugott a medve a füledbe?

— Azt, hogy rossz barát az, ki a társát veszély idején cserben hagyja.

A történet a tanmesék sorába tartozik. Hasonló formában más területen is ismeretes.⁵

JEGYZETEK

1. Balogh László: Szólások és szóláshasonlatok népies magyarázata Szamosszegről. Magyar Nyelvtudományi Társaság, XIV. Debrecen, 1968. 59—64.
2. Bakos József: A Heves megyei szólások és közmondások világa. Hevesi Szemle, VII. 1979. 2. sz. 53. kk.
3. Alsószuha, Suha-völgy. Elmondta: Dombay Lajos, 82 é.
4. Ujváry Zoltán: A temetés paródiája. Debrecen, 1978. 90.
5. Szinte azonos szöveggel gyűjtöttem a gómori Hét községben Lőkös János földművelőtől.

Megindult a Dunatáj című folyóirat

Szekszárdon, a Béri Balogh Adám Múzeum hathatós közreműködésével *Dunatáj* címen folyóirat indult. Egyelőre évente három számban jelenik meg. Felelős szerkesztő: Csányi László; a szerkesztőbizottság tagjai: Szilágyi Miklós és Vadas Ferenc. A Dunatáj tudományos és művészeti szemle, megjelent számokból következethetően élénk, az aktuális tudományos és a Tolna megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya adja ki. Az eddig művészeti kérdésekre érzékeny, a honismeret és helytörténetet magasabb szinten figyelő és segítő „dunatáji” folyóirat lesz, amire érdemes lesz odafigyelni.

Nagyobb lendületet vett a Bocskai István Múzeum elhelyezésének ügye

Hajdúszoboszlón megindult annak az épületnek a felújítása, amiben a Bocskai István Múzeum tudományos raktárai, munkahelyei nyernek elhelyezést. A beköltözést 1979 derekára tervezzük.

DANKÓ IMRE: Vásári és piaci pénztartási módok, eszközök — —	3—10
HALMOS SÁNDOR—DÁVID ISTVÁN: Csányi László élete és munkássága (1790—1849) — — — — —	11—13
Thököly-émlékkülés és kiállítás Hajdúszoboszlón — — — — —	13
DANKÓ IMRE: A püspökkladányi Karancs Ferenc Múzeumról — — — — —	14—15
DANKÓ IMRE: Néhány szó Ljubomir Dukovról (1932—1976) — — — — —	16—20
FERENCZY LÁSZLÓ: Egy írószertartó doboz, a japán lakkművészség kiemelkedő alkotása — — — — —	21—22
ÁCS ZOLTÁN: Készül Debrecen történeti monográfiája — — — — —	23—24
A Múzeumbaráti Kör közgyűlése — — — — —	24
SZABÓ LAJOS: Nincs oly rakott szekér, melyre még egy villával nem fér (Folklor és tárgytörténet) — — — — —	25—27
Ünnepségek, megemlékezések — — — — —	27
VARGA GÁBOR: Debrecen első óvodájának megszervezése (1841—1844) — — — — —	28—30
Érdekes múzeumbaráti kör foglalkozások, rendezvények — — — — —	30
SELMECZI KOVÁCS ATTILA: Néprajzi fényképezésünk kezdetei — — — — —	31—34
Kiállítások, kiállítási krónika — — — — —	34
BÓDI ERZSÉBET: Lengyel szabadtéri néprajzi muzeológia eddigi eredményei — — — — —	35—39
Október 1-i nyitások a múzeumokban — — — — —	39
Halottaink — — — — —	39
PETERCSÁK TIVADAR: Képeslapgyűjtemény a szerencsi Zempléni Múzeumban — — — — —	40—41
Emlékkülés a Polgári Demokratikus Forradalom győzelmének 60. évfordulója emlékére — — — — —	41
BARNA GÁBOR: Adatok a kaplonyi (Szatmár m.) állattartáshoz Debreceni, hajdúsági kiállítások — — — — —	42—47
VILJO TERVONEN: „Öreg cimborám, kenyeres pajtásom!” Megemlékezés Fabricius-Kovács Ferencről (1919—1977) — — — — —	48—52
Emlékkiállítás a KMP megalakulása és az 1918—19-es forradalmak 60. évfordulója tiszteletére — — — — —	52
Krúdy emlékkünnepség a Városi Könyvtárban — — — — —	52
Százéves a tiszafüredi múzeum — — — — —	52
SÁNDOR ISTVÁN: Régi hortobágyi „hússzerző” szokások — — — — —	53—55
Benedek Péter szoba Cegléden — — — — —	55
Kulturális hírek Nagyváradról és Szalontáról — — — — —	55
BARNA GÁBOR: Kaplonyi hiedelmek és mágikus gyógymódok — — — — —	56—58

Múzeumi küldöttség Litvániában, litván muzeológusok Debrecenben	58
Kiállítási krónika	58
SZAFFKÓ PÉTER: Egy évforduló ürügyén a debreceni színház történetéhez	59—62
Műtárgymásolat-vásár Balmazújvároson	62
Ankét a Békés megyei múzeumok jelenéről és feladatairól	62
Átadták a Kölcsey Ferenc Művelődési Központot	62
Jubileumi Tudományos Emlékezés a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának és az 1918/19-es forradalmak 60. évfordulója alkalmából	62
UJVÁRY ZOLTÁN: Adoma eredetű szőlások Alsószuháról	63—66
Megindult a Dunatáj című folyóirat	66
Nagyobb lendületet vett a Bocskai István Múzeum elhelyezésének ügye	66